

POKRET POLET

#EY
3A TEBE

ZAJEDNO U ZAGOVARANJU

PREDLOZI IZMENA JAVNIH POLITIKA U OKVIRU
PROGRAMA POKRET POLET

Impressum

Autori: grupa autora, mladi istraživači i istraživačice koji su učestvovali u programu Pokret Polet

Urednica: Nataša Konstantinović, Milica Kezić Marčić

Grafički dizajn i prelom: Frank the people

Izdavač: Trag fondacija

Mesto i godina: Beograd, 2025.

Sadržaj

Predgovor	4
Pedeset osam godina do ravnopravnosti	6
Druga šansa za rad	9
Porodiljsko odsustvo - pravo, a ne privilegija	12
Šanse i izazovi - Pristup tržištu rada za lica pod međunarodnom zaštitom	16
Radna prava nisu zabadava: problem nezaposlenosti žena preko 50 godina u ruralu grada Pirota	19
Ruke koje hrane	22
Između sistema i samostalnosti: podrška mladima nakon hraniteljstva	25
Usklađivanje rada i roditeljstva: mere podrške roditeljima dece sa razvojnim teškoćama u Republici Srbiji.....	28
Ka inkluzivnijem tržištu rada: Radna prava osoba sa retkim bolestima u Srbiji	31
Radna prava osoba sa invaliditetom u Valjevu: Potreba za inkluzivnijom lokalnom politikom zapošljavanja	34
Budućnost za sve – Dnevni boravak za mlade s invaliditetom u Požegi	38
Donošenje nove strategije socijalne zaštite u Vlasotincu	40
Dobre politike za dobro društvo	42
Doprinos unapređenju procesa deinstitucionalizacije i razvoju usluga podrške u zajednici u Republici Srbiji.....	45
Psihijatr-i-JA.....	49
Dugoročno budžetsko finansiranje usluge terenskog saradnika nije skupo, a njegovo neometano sprovođenje neprocenjivo je za najugroženije građane Šapca.....	52
Akcionni plan za razvoj usluga socijalne zaštite – solidarnija zajednica	55
Potreba celovitog pružanja usluge ličnog pratioca deteta	58

Zajedno za jedno – do bolje brige o mentalnom zdravlju u zajednici.....	61
Put ka ravnopravnosti - Savet za osobe sa invaliditetom kao ključni korak ka ostvarivanju ravnopravnosti osoba sa invaliditetom u gradu Somboru	64
Rešenje za poverenje: unapređenje transparentnosti i efikasnosti u dodeli sredstava za socijalne usluge u Leskovcu	67
Menstrualna pravda u Srbiji – prepoznavanje potreba žena i adolescentkinja kroz javne politike	70
Sigurna starost kroz pružanje usluge pomoći u kući u Opštini Preševo	76
Lokalne javne politike u oblasti socijalne zaštite: Analiza aktuelnog stanja i predlozi mera za grad Kruševac	79
Ispod radara, van domašaja deteta: politike i propusti u ostvarivanju alimentacije.....	82
(Ne)dostupnost usluge dnevnog boravka za decu sa smetnjama u razvoju u opštini Preševo	85
Socijalna preduzeća – šansa za ekonomsko osnaživanje ranjivih grupa u Čačku	88
Socijalna preduzeća – šansa za održivi socioekonomski razvoj	91
Kreiranje podržavajućeg okruženja za razvoj socijalnog preduzetništva u Rasinskom okrugu	94
Socijalno preduzetništvo u Čačku – Efikasno i dugoročno osnaživanje ranjivih grupa.....	99
Preporuke za razvoj stambenog zadrugarstva u Srbiji: održiva i pristupačna rešenja za stambenu politiku	102
Socijalno preduzetništvo u Kragujevcu: Potencijal, izazovi i politika podrške za razvoj	105
Socijalno preduzetništvo u lokalnom kontekstu: Izazovi i mogućnosti razvoja u gradu Kragujevcu.....	108
Socijalno preduzetništvo u opštini Bečej – potencijali, izazovi i preporuke za razvoj	111
Inkluzija kroz socijalno preduzetništvo	114
Lokalni potencijal za inkluzivni razvoj: Jačanje institucionalnog okvira za socijalno preduzetništvo u Užicu	117

Predgovor

Pokret Polet je program podrške javnom zagovaranju koji je nastao sa željom da se podrže reforme javnih politika u procesu priključivanja Srbije Evropskoj uniji. Program traje tri godine i sprovodi ga Trag fondacija u partnerstvu sa Centrom za socijalnu politiku i u saradnji sa Koalicijom za razvoj solidarne ekonomije - KoRSE.

Dve su ideje vodilje ovog programa. Prva se ogleda u stvaranju mogućnosti i načina da organizacije civilnog društva podstaknu vlast, na lokalnom ili na nacionalnom nivou, da sprovedu promene koje će približiti Srbiju standardima Evropske unije. Sa druge strane, druga, ali ni malo manje važna, ideja koju podstičemo kroz ovaj program ogleda se u doprinosu programa socio ekonomskom razvoju uključenih zajednicama.

Ovim programom, Trag fondacija pruža finansijsku i ekspertsku podršku organizacijama da ostvare ciljeve javnog zagovaranja, a kroz saradnju sa mladim istraživačima i istaživačicama, diplomacima i postdiplomacima fakulteta društvenih nauka. Zajedničkim snagama, oni sprovode istraživanja i argumentovano zagovaraju za promene koje će unaprediti kvalitet života u zajednicama širom Srbije. Pored toga, odabrani učesnici i učesnice, kao i organizacije civilnog društva, zajedno prolaze različite treninge, te stečena znanja primenjuju u istraživanjima i drugim aktivnostima javnog zagovaranja.

Na taj način, kroz program Pokret Polet postićemo dve važne promene: sa jedne strane, približavamo civilni sektor mladima kroz praktično znanje i mentorstvo, dok sa druge strane, organizacije dobijaju priliku da uče od mladih koji aktivno doprinose naporima da Srbija pristupi Evropskoj uniji i nude svežu perspektivu na različite probleme. Imajući to u vidu, a i u skladu sa preporukama Evropske Komisije definisanim u okviru izveštaja o napretku za Srbiju, program se fokusira stoga na inicijative koje žele da zagovaraju u tri oblasti: u oblasti socijalne zaštite, radnih prava i socijalnog preduzetništva. Svako od istraživanja u ove tri oblasti ima za cilj da pokaže da kolaborativno zagovaranje i usklađivanje politika dovode do društvenog i ekonomskog blagostanja.

Publikacija koja je pred vama predstavlja sklop analize konteksta i postojećih dokumenata javnih politika i preporuka za izmene javnih politika koji je nastao kao rezultat rada sve tri generacije učesnika i učesnica programa Pokret Polet. Svojim doprinosom, ovi radovi ukazuju na trenutne probleme u tri različite oblasti ali i nude konkretne predloge izmena javnih politika.

Radna prava

Pedeset osam godina do ravnopravnosti

Autor: Dimitrije Obradović

Organizacija: Udruženje Žene na prekretnici

Mentori: Tanja Vukša i Darko Vesić

Kratak sažetak nalaza

Rodni jaz u oblasti rada u korist muškaraca veoma je izražen od oko milion radno sposobnih žena starih između 45 i 64 godine, gotovo pola miliona njih su nezaposlene ili neaktivne. Kad neke od njih pokušaju da se ponovo zaposle, bivaju diskriminisane po dve osnove – pola i godina starosti. Prema Indeksu rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji za 2021, u postojećim uslovima biće potrebno 58 godina kako bi se postigla puna rodna ravnopravnost u oblasti rada, tj. jednaka stopa zaposlenosti muškaraca i žena. Prema podacima NSZ iz novembra 2022. godine, registrovano je 116.000 nezaposlenih žena starosti 45 i više godina, koje čine gotovo 50% svih nezaposlenih žena na evidenciji. Novi nacionalni okvir za rodnu ravnopravnost priznaje osobe i žene starije od 45 godina kao teže zapošljivu kategoriju. Zato se zalažemo za usklađivanje politika zapošljavanja sa politikama rodne ravnopravnosti kao osnov kako za prepoznavanje specifičnog položaja žena starosti 45 i više godina na tržištu rada, tako i za generalno rešavanje problema rodnog jaza. Kao prvi korak u procesu harmonizacije dva zakonska okvira, predlažemo sledeće izmene i dopune u Akcionog plana za zapošljavanje za period 2024–2026. godine za sprovođenje Strategije zapošljavanja u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine: da se u odeljku Kategorije teže zapošljivih lica kategorija „lica starosti 50 i više godina“ zameni sa „lica starosti 45 i više godina, a posebno dugoročno nezaposlene žene“.

Opis problema

Rodni jaz na tržištu rada iznosi 14,7% u korist muškaraca, s tendencijom daljeg rasta. Stopa zaposlenosti žena iznosi 38,3%, a muškaraca 53%. U situaciji izražene rodne nejednakosti na tržištu rada, među najugroženijim grupama su žene starije od 45 godina. Podaci NZS pokazuju da, dok se generalno procenat nezaposlenih žena na evidenciji smanjio, procenat žena starijih od 45 godina povećao se za 2% i iznosi 48% od ukupnog broja nezaposlenih žena. Ova kategorija je takođe izložena dugoročnoj nezaposlenosti, jer svaka treća žena starija od 45 godina čeka na posao duže od pet godina, a svaka druga preko 10 godina, zbog čega gube veru u sebe i osećaju se manje vredno i zaboravljeno od strane sistema. Nezaposlenost je značajan faktor rizika od siromaštva. Nemogućnost žena da se zaposle ne dovodi samo u pitanje njihovu i egzistenciju

njihovih porodica, već predstavlja gubitak za društvo u celini. Zbog siromaštva, žene starosti 45 i više spremne su da rade bilo koji posao i ispod svojih kvalifikacija ili u „sivoj“ zoni. Stoga veliki broj njih radi na privremenim ugovorima ili su neformalno zaposlene, nemaju pravnu zaštitu, penziono niti socijalno osiguranje.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Pravo na rad je garantovano Ustavom Republike Srbije, i to u okviru ljudskih i manjinskih prava i sloboda. Svako ima pravo na slobodan izbor rada i na jednaku dostupnost svih radnih mesta. U članu 27 Zakona o rodnoj ravnopravnosti priznaje se težak položaj osoba starosti 45 i više godina na tržištu rada i „ne smatra se diskriminacijom preduzimanje podsticajnih mera radi zapošljavanja i samozapošljavanja teže zapošljivih kategorija lica, kao što su između ostalih osobe starije od 45 godina“. U Nacionalnoj strategiji za rodnu ravnopravnost za period 2021–2030. godine prvi put su nezaposlene žene starosti 45 i više godina priznate kao jedna od teže zapošljivih grupa. Dok su u Zakonu i Strategiji o rodnoj ravnopravnosti napravljeni pozitivni pomaci za povećano zapošljavanje žena, javne politike zapošljavanja ostaju nedovoljno rodno senzitivne kako bi značajno doprinele zatvaranju rodnog jaza na tržištu rada. Zakon o zabrani diskriminacije u članu 16 jasno piše da je „zabranjena diskriminacija u oblasti rada“, a u članu 20 da „diskriminacija postoji ako se postupa protivno načelu rodne ravnopravnosti“. S druge strane, Strategija zapošljavanja za period 2021. do 2026. godine nije integrisala rodnu ravnopravnost kao princip već se pitanjem neravnopravnosti između muškaraca i žena bavi mera 2.4 – Unapređenje položaja žena na tržištu rada – kao posebna „ženska“ komponenta, i kao jedna od 14 mera u Strategiji. U članu 1 Zakona o rodnoj ravnopravnosti jasno se kaže da postoje „obaveze organa javne vlasti, poslodavca i drugih socijalnih partnera da integrišu rodnu perspektivu u oblasti u kojoj deluju“, što je osnov na koji se mi pozivamo kada tražimo usklađivanje rodnog i radnog zakonodavstva.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Kako bi se poboljšao položaj žena starosti 45 i više godina, ali i šire, zatvorio rodni jaz, a samim tim i rešio problem rodne neravnopravnosti na tržištu rada, neophodno je staviti fokus na usklađivanje politika zapošljavanja sa politikama rodne ravnopravnosti. Pozitivni pomaci napravljeni u zakonskom okviru za rodnu ravnopravnost (priznavanje specifičnog položaja žena starosti 45 i više godina na tržištu rada i predlaganje mera za njihovo radno aktiviranje) neće postati realnost sve dok i politike zapošljavanja ne postanu mnogo više rodno i starosno senzitivne. Prvi zakonski dokument u kom možemo tražiti usklađivanje zakonodavstva jeste Akcioni plan zapošljavanja za period 2024–2026, što je i dokument u kom se identifikuju teže zapošljive kategorije za predstojeći period. Radi se o odeljku VIII – Kategorije teže zapošljivih lica – te ćemo stoga Radnoj grupi koja će raditi na novom Akcionom planu podneti predlog za izmenu i dopunu kako bi žene starosti 45 i više godina bile uključene u teže zapošljive kategorije.

Pozivaćemo se na član 27, stav 3 iz Zakona o rodnoj ravnopravnosti, koji kaže da se „ne smatra diskriminacijom preduzimanje podsticajnih mera radi zapošljavanja i samozapošljavanja teže zapošljivih kategorija lica, kao što su žene, trudnice, porodilje, žrtve nasilja u porodici, žrtve rodno zasnovanog nasilja, roditelji, osobe mlađe od 18 godina, osobe starije od 45 godina“.

Preporuke za izmene javnih politika

Na osnovu svega navedenog, predlažemo sledeće novine u okviru novog Akcionog plana za period od 2024. do 2026. godine za sprovođenje Strategije zapošljavanja u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine:

1. da se u odeljku Kategorije teže zapošljivih lica kategorija „lica starosti 50 i više godina“ zameni sa „lica starosti 45 i više godina, a posebno dugoročno nezaposlene žene“.

Druga šansa za rad

Autor: Nikola Ninković

Organizacija: Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć NEOSTART

Mentori: Tanja Vukša i Darko Vesić

Kratak sažetak nalaza

Osobe koje su bile krivično kažnjavane, odnosno služile kaznu zatvora, neadekvatno se tretiraju i diskriminišu na tržištu rada. Nakon odslužene kazne, ova lica se smatraju teže zapošljivom kategorijom, najviše zbog posledica koje izazivaju zatvaranje i deprivacija: smanjenja socijalnih kontakata, umanjenja socijalnih veština, isključenja s tržišta rada, ali i društvene stigmatizacije. Poslodavci, protivno zakonskim propisima, prilikom konkursa za posao, od kandidata često tražuju potvrdu o neosuđivanosti i potvrdu da se protiv njih ne vodi krivični postupak. Međutim, zabrana zapošljavanja može nastati jedino na osnovu pravosnažne presude. Država mora da preduzme jasne korake, kako bi zaustavila ovu diskriminatornu praksu i pomogla ovoj marginalizovanoj grupi da poboljša svoj položaj na tržištu rada. Važno je da donosioci odluka pokažu zainteresovanost za ovu ranjivu društvenu grupu iz više razloga. Prvo, mogućnost da se krivično kažnjavane osobe zaposle i žive od svog rada ključna je u ostvarivanju uspešne socijalne reintegracije i smanjenja kriminalnog povrata. Drugo, zaštita prava ove grupe direktno će uticati na ostvarenje aktivnih planova za smanjenje siromaštva i politiku zapošljavanja.

Opis problema

Nakon odslužene kazne, najveći broj osoba suočava se s finansijskim problemima i nemogućnošću pronalaska posla. To negativno utiče na proces njihove društvene reintegracije i dovodi do kriminalnog povrata, koji u Republici Srbiji ima visoku stopu. Poslodavci, svesno ili ne, diskriminišu ovu društvenu grupu, tražeći im potvrde da nisu osuđivani i da se protiv njih ne vodi krivični postupak, što bivše osuđene osobe automatski diskvalifikuje i izbacuje s tržišta rada. Država to nemo posmatra, jer i dalje nije definisala kada su i za koja radna mesta ove potvrde neophodne. Tako se zanemaruju pozitivne strane koje stabilno radno mesto nudi bivšim osuđenima. S jedne strane, bivši osuđenici koji imaju redovne prihode neće imati potrebu da zbog lošeg materijalnog stanja čine nova krivična dela, dok s druge strane, stalno zaposlenje deluje motivišuće za osobu da ostane u okviru zakona. S nematerijalnog aspekta, zaposlenost ispunjava životnu potrebu za socijalnim vezama i osećanjem pozitivnog doprinosa zajednici. Stoga je zaposlenje vrlo važan segment, jer bivšim osuđenima daje šansu za nov početak i ravnopravan status u društvu.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Najviši pravni akt, Ustav Republike Srbije, u čl. 60, stavu 3, koji se odnosi na pravo na rad, izričito propisuje da svako ima pravo na slobodan izbor rada i da su svima pod jednakim uslovima dostupna sva radna mesta. Međutim, Zakon o radu u čl. 26, stav 1, definiše da je kandidat dužan da poslodavcu dostavi dokumenta koja on odredi konkursom. Tako se ostavlja prostor za samovolju poslodavaca da potražuju potvrde o neosuđivanosti i ako za to ne postoje opravdani razlozi. Zakonske nelogičnosti i neodređenosti uočavamo kada pogledamo i relativno novoizmenjeni Zakon o zabrani diskriminacije. U odredbama o zabrani diskriminaciji u oblasti rada, u članu 16, napisano je da je zabranjeno narušavanje jednakih mogućnosti za zasnivanje radnog odnosa. Za položaj bivših osuđenika važne su i odredbe ovog zakona u članovima 6. i 7. koji zabranjuju neposrednu i posrednu diskriminaciju. U njima stoji da pojedinac ili grupa ne mogu biti stavljeni u nepovoljan položaj u odnosu na druge zbog ličnog svojstva. Najbitniji akt javne politike u oblasti politike zapošljavanja jeste Strategija za zapošljavanje. Ona određuje ranjive društvene grupe čiji pripadnici imaju prioritet za uključivanje u mere aktivne politike zapošljavanja. U trenutno aktuelnoj Strategiji osobe koje su krivično osuđivane nisu prepoznate kao ranjiva kategorija na tržištu rada, dok su prepoznati pratećim dokumentom - Akcionim planom. Međutim, nema dostupnih informacija da je ova kategorija obuhvaćena bilo kojom merom aktivne politike zapošljavanja.

Ključni i alternativni predlozi rešenja s obrazloženjem

Bivši osuđenici trebalo bi da steknu status teže zapošljive kategorije na tržištu rada u okviru Nacionalne strategije za zapošljavanje. Dobijanjem ovog statusa, bivši osuđenici će biti u prilici da ostvare direktnu institucionalnu pomoć, pošto će moći da budu uključeni u mere aktivne politike zapošljavanja. S jedne strane, poslodavci će moći da računaju na materijalne benefite ako odluče da zaposle lica iz ove kategorije, dok će, s druge strane, bivši zatvorenici osetiti daleko veću sigurnost na tržištu rada, što dodatno može da ih podstakne da se distanciraju od vršenja krivičnih dela.

Uključivanje bivših osuđenika u mere aktivne politike zapošljavanja u okviru Akcionog plana za sprovođenje strategije zapošljavanja za period od 2024. do 2026. godine. Trenutno aktuelni Akcioni plan za sprovođenje strategije zapošljavanja, koji se odnosi na period od 2021. do 2023. godine, kao jednu od brojnih ranjivih kategorija na tržištu rada uvrštava i ovu kategoriju stanovništva. Međutim, za njih nisu opredeljena nikakva podsticajna sredstva. Obuhvatajući ih važećim akcionom planu, država je uvidela ranjivost ove kategorije na tržištu rada, ali u sledećem akcionom planu treba da ode i korak dalje i da za njih opredeli jasno definisana sredstva.

Smanjenje stigmatizacije bivših osuđenika na tržištu rada. Potrebno je raditi na edukaciji poslodavaca, kao i građana, kako bi shvatili benefite učešća bivših osuđenika na tržištu rada.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Podnošenje predloga Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja o uključivanju bivših osuđenih osoba u teže zapošljivu kategoriju građana. Nacionalna strategija za zapošljavanje, koju donosi Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, a koju priprema Odsek za aktivnu politiku zapošljavanja pri Sektoru za rad i zapošljavanje, koji se bavi kreiranjem politika u oblasti rada i zapošljavanja i pripremom zakona i strateških dokumenata, jeste strategija u koju želimo da se naša preporuka uključi. Uključivanje bivših osuđenih osoba kao teže zapošljive kategorije stvorice mogućnosti za tu kategoriju građana da dobiju pomoć institucija pri zapošljavanju koja je u skladu s njihovim smanjenim kapacitetima za zapošljavanje.
2. Podnošenje predloga Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja o pokretanju subvencija za poslodavce koji zapošljavaju bivše osuđene osobe. Usvajanjem predloga o subvencijama za poslodavce stvorice se dodatni podstrek za zapošljavanje ove kategorije građana u privatnom sektoru, a direktnim materijalnim uticajem na poslodavce može se uticati na smanjenje diskriminacije tokom procesa zapošljavanja.

Porodiljsko odsustvo - pravo, a ne privilegija

Autorka: Alma Mustajbašić

Organizacija: Udruženje Mame su zakon

Mentori: Tanja Vukša i Darko Vesić

Kratak sažetak nalaza

Zakonom o radu Republike Srbije stvoren je režim rada van radnog odnosa koji ne postoji gotovo nigde u svetu i kojim se krše osnovna prava radnika/ca garantovana brojnim međunarodnim i domaćim dokumentima. Radnicima/cama angažovanim na nekoj od ovih vrsta ugovora (o privremenim i povremenim poslovima, o stručnom osposobljavanju i usavršavanju, o delu, o dopunskom radu) uskraćena su prava poput prava na sindikalno organizovanje, godišnji odmor, primanja u slučaju bolesti, slobodne dane i sl. Radnicama van radnog odnosa uskraćena su prava iz oblasti materinske zaštite, te ukoliko ostanu u drugom stanju, ostaju bez prava na održavanje trudnoće, porodiljsko odsustvo i odsustvo sa rada radi nege deteta. U ovakvim okolnostima, u kojima bi ostale bez značajnih materijalnih sredstava, ženama koje žele da imaju decu otežano je planiranje porodice. Kako bi se izbegle negativne posledice do kojih odsustvo materinske zaštite može dovesti, zahtevamo izjednačavanje statusa majki van radnog odnosa sa majkama u radnom odnosu po pitanju ostvarivanja prava iz ove oblasti. Do tog izjednačavanja doći će dopunama Zakona o radu i drugih relevantnih zakona. Tek onda će svim majkama u skladu s Ustavom biti obezbeđena posebna podrška i zaštita pre i posle porođaja i pravo na dostojanstveno materinstvo.

Opis problema

Zakonom o radu, članovima od 197. do 203, u Republici Srbiji stvoren je režim rada van radnog odnosa kojim se krše osnovna radnička prava zagantovana brojnim domaćim i međunarodnim dokumentima. Angažovani/e na nekom od ovih ugovora (o privremenim i povremenim poslovima, o delu, o stručnom osposobljavanju i usavršavanju i o dopunskom radu) ne ostvaruju prava koja bi trebalo da pripadaju svim radnicima/cama ravnopravno i bez diskriminacije, poput prava na sindikalno organizovanje, dnevni i nedeljni odmor, godišnji odmor, bolovanje i druga prava. U slučaju da radnice angažovane na ovim ugovorima ostanu u drugom stanju, one ostaju i bez prava na održavanje trudnoće, porodiljsko odsustvo i odsustvo sa rada radi nege deteta. Time se one i njihove porodice dovode u složenu situaciju u kojoj im je životni standard ugrožen, a rizik od siromaštva se povećava. Radnice van radnog odnosa neretko u ovim okolnostima ostaju i bez posla, čime se postojeća rodna nejednakost na tržištu rada dodatno uvećava.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Uskraćivanje materinske zaštite radnicama angažovanim na ovim tzv. fleksibilnim ugovorima u suprotnosti je s različitim domaćim i međunarodnim dokumentima. Pre svega, ono nije u skladu sa Ustavom Republike Srbije, članom 66. st. 2, u kojem se navodi da se „Majci pruža posebna podrška i zaštita pre i posle porođaja”.¹ Ova neustavna situacija u kojoj se majke van radnog odnosa nalaze i potreba da se ta situacija izmeni prepoznata je u Strategiji podsticanja rađanja iz 2018. godine, u kojoj se navodi da „Sve vrste radnih ugovora (uključujući i ugovore o privremenim i povremenim poslovima, ugovore o stručnom osposobljavanju i usavršavanju, ugovore o delu, ugovore o dopunskom radu i dr.) treba tretirati na isti način u pogledu prava na naknadu za vreme trudnoće, porodijskog odsustva i odsustva sa rada zarad nege deteta.”² Izjednačavanje statusa radnica van radnog odnosa sa radnicama u radnom odnosu u pogledu ostvarivanja prava iz oblasti materinske zaštite prepoznato je i Srednjoročnim planom Ministarstva za brigu o porodici i demografiju za period od 2021. do 2023, kao i Strategijom zapošljavanja u Republici Srbiji od 2021. do 2026. Time se nameće pitanje zašto se ne postupa u skladu sa dokumentima koje je usvojila Vlada Republike Srbije.

Ključni i alternativni predlozi rešenja s obrazloženjem

Republika Srbija ratifikovala je i različite međunarodne dokumente kojima se sprečava ova vrsta diskriminacije majki. Konvencija 183 o zaštiti materinstva Međunarodne organizacije rada garantuje prava na trudničko odsustvo, porodijsko odsustvo i odsustvo sa rada radi nege deteta svim zaposlenim ženama, uključujući i one u netipičnim oblicima zavisnog rada. U skladu s evropskim putem Srbije neophodno je uskladiti se i s odredbama Evropske unije koje postoje po ovom pitanju. Na nivou EU ne postoji rad van radnog odnosa onako kako je definisan u domaćem zakonodavstvu, već postoje standardni i nestandardni oblici radnih ugovora. Međutim, poveljama i direktivama Evropske unije zagarantovana su jednaka prava svim radnicima/cama bez obzira na vrstu radnog angažovanja. Tako i sve radnice ostvaruju jednaka prava iz oblasti materinske zaštite. Akcionim planom za poglavlje 19, koje se odnosi na socijalnu politiku i zapošljavanje, a koje je važno u procesu pristupanja Srbije Evropskoj uniji, predviđeno je usaglašavanje Zakona o radu sa Direktivom Saveta 92/85/EEZ od 19. oktobra 1992. Time bi se majke angažovane po

---

¹ Ustav Republike Srbije (*Službeni glasnik RS*, br. 98/2006 i 115/2021).

² Strategija podsticanja rađanja (*Službeni glasnik RS*, br. 55/05, 71/05 – isp., 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US, 72/12, 7/14 – US i 44/14).

ugovorima van radnog odnosa izjednačile s majkama u radnom odnosu u pogledu ostvarivanja prava iz oblasti materinske zaštite. Srbija za sada ostaje jedina zemlja u Evropi koja pravi ovu vrstu razlike među zaposlenim majkama.

Situacija u kojoj se radnice van radnog odnosa nalaze nosi sa sobom mnoštvo dugoročnih negativnih posledica. Radnice na fleksibilnim ugovorima koje žele da imaju decu mogu se usled neadekvatnih ekonomskih okolnosti odlučiti na odlaganje ili potpuno odustajanje od roditeljstva. One žene koje se na roditeljstvo ipak odluče ostaju bez prihoda za vreme ovog najosetljivijeg perioda života. Njihove porodice tada ostaju bez jednog od izvora prihoda, a same radnice najčešće ostanu i bez posla. Time se uvećava rizik od siromaštva i broja porodica kojima je potrebna dodatna finansijska pomoć i podrška. Ukoliko država želi da sprovodi adekvatnu i uspešnu pronatalitetnu politiku, neophodno je da preduzme mere u cilju zaštite i podrške svim ženama koje se odluče na roditeljstvo. Obezbeđivanje materinske zaštite svim radnicama bez razlike jedan je od osnovnih koraka u tom pravcu.

Preporuke za izmene javnih politika

Kako bi se radnicama van radnog odnosa obezbedila prava iz oblasti materinske zaštite, neophodno je raditi na dopunama pre svega Zakona o radu kao krovnog zakona u ovoj oblasti. Izmene ovog Zakona predviđene su i Planom rada Vlade za 2021. godinu. Udruženje Mame su zakon predlaže:

1. Da se Zakonu doda član 202a koji bi glasio: „Lica koja su radno angažovana po osnovu nekog od oblika ugovora van radnog odnosa od člana 197. do člana 202. ovog Zakona imaju pravo na porodiljsko odsustvo i odsustvo sa rada radi nege deteta, a u skladu s čl. 94, 94a i 95. ovog Zakona.“
2. Takođe, treba dodati i član 202b, u kom bi se navelo da „Lica koja su radno angažovana po osnovu nekog od oblika ugovora van radnog odnosa od člana 197. do člana 202. ovog Zakona imaju pravo na naknadu zarade za vreme odsustvovanja sa rada zbog privremene sprečenosti za rad do 30 dana, u skladu s članom 115. ovog Zakona.“ Kako bi radnicama angažovanim po nekom od ugovora van radnog odnosa bilo u potpunosti dostupno i pravo na održavanje trudnoće, pored dopuna Zakona o radu.
3. Neophodno je raditi i na dopunama relevantnih članova Zakona o zdravstvenom osiguranju. Na osnovu finansijske analize Udruženja Mame su zakon „...za realizaciju predloženih izmena zakona potrebno je obezbediti na godišnjem nivou novčana

sredstava na nivou opšteg nivoa države koja se kreću između 2.868 miliona dinara (24,4 miliona evra) i 4.030 miliona dinara (34,3 miliona evra).“³

Predložene izmene će omogućiti ostvarivanje prava iz oblasti materinske zaštite svim majkama jednako i bez razlike, čime bi dostojanstveno materinstvo postalo pravo, a ne privilegija, a država bi pokazala odgovoran pristup problemu niskog prirodnog priraštaja.

---

³ Finansijska analiza porodiljsko odsustvo – pravo a ne privilegija, Udruženje Mame su zakon, februar 2023.

Šanse i izazovi - Pristup tržištu rada za lica pod međunarodnom zaštitom

Autor: Damjan Kerezović

Organizacija: Beogradski centar za ljudska prava

Mentori: Tanja Vukša i Darko Vesić

Kratak sažetak nalaza

Istraživali smo mogućnosti pristupa tržištu rada za lica koja uživaju ili pretenduju na međunarodnu zaštitu u EU i Srbiji. Ključni problemi uključuju dugotrajne administrativne procedure, diskriminaciju, ograničenja u pravima na zapošljavanje i neusaglašenost podzakonskih propisa. Nedostatak koordinacije među institucijama i njihova neosetljivost na delikatnu situaciju u kojoj se ova lica nalaze dodatno otežavaju ostvarivanje zakonom predviđenih prava. Preporučuje se dopuna Pravilnika Agencije za privredne registre, konkretizacija normi o nediskriminaciji, jačanje institucionalne saradnje među svim relevantnim akterima, rad na edukaciji lica koja traže ili su dobili zaštitu i državnih službenika na koje su ova lica upućena, kao i promene u pogledu dokumenata koji im se izdaju. Ove mere su usmerene na rešavanje identifikovanih problema i pospešivanje integracije lica pod međunarodnom zaštitom u društvo.

Opis problema

U Srbiji, lica koja uživaju ili pretenduju na međunarodnu zaštitu imaju pravo na pristup tržištu rada bez obaveze pribavljanja radne dozvole. Ističemo značajne izazove u primeni ovog prava, koji proizlaze iz neadekvatnih ličnih dokumenata koja im se izdaju. Lične karte koje izdaje Kancelarija za azil su jednostavni papirni dokumenti bez osnovnih podataka poput evidencijskog broja stranca. Prema Pravilniku Agencije za privredne registre o sadržini Registra privrednih subjekata i dokumentaciji potrebnoj za registraciju, ovakav dokument ne može poslužiti pri legitimisanju lica, čime je registracija privrednih subjekata i samozapošljavanje značajno otežano.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

U skladu sa Zakonom o zapošljavanju stranaca, tražioci i lica kojima je odobren azil, kao i lica pod privremenom zaštitom, prepoznati su kao ranjiva kategorija i njihov pristup tržištu rada obeležen je brojnim inkluzivnim merama. Između ostalog, izuzeti su od obaveze pribavljanja radne dozvole, i pristup tržištu rada ostvaruju sa dokazom o statusu koji imaju u Republici Srbiji. S obzirom na njihove životne okolnosti, navedene kategorije lica često nemaju nikakva dokumenta i sva prava u RS ostvaruju sa ličnom kartom koju izdaje Kancelarija za azil, u skladu sa Pravilnikom o sadržini i izgledu obrasca zahteva za azil i sadržini i izgledu obrazaca isprava koje se izdaju tražiocu azila i osobi kojoj je odobren azil ili privremena zaštita. Pravilnikom je propisan njen sadržaj i izgled na belom papiru koji se popunjava rukom i sadrži osnovne podatke o nosiocu, mada bez evidencijskog broja, što je čini neupotrebljivom u ostvarivanju nekih prava. Imajući u vidu da je ovo najvažniji, ako ne i jedini dokument kojim se ova lica legitimišu, ukazujemo da nema ni adekvatnu formu ni sadržaj. Imajući ovo u vidu, ukazujemo na mimoilaženje prava na samozapošljavanje koje zakon predviđa za ove kategorije lica bez ograničenja i, s druge strane, praksu oblikovanu Pravilnikom Agencije za privredne registre o sadržini Registra privrednih subjekata i dokumentaciji potrebnoj za registraciju.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Pre svega, u kontekstu svih nedostataka lične karte, kao prioritet nameće se uvođenje evidencijskog broja stranca u njen sadržaj. Ovom dopunom lična karta približiće se intenciji zakonodavca i postaće upotrebljiva u većem broju životnih situacija. S obzirom na prirodu dokumenta, stava smo da bi u pogledu njegove forme trebalo preuzeti zakonska rešenja kojima se opisuje lična karta građana i licima pod međunarodnom zaštitom omogućiti pribavljanje kvalitetnije, biometrijske isprave.

U cilju olakšanog pristupa tržištu rada, konkretno zakonom predviđenog prava na samozapošljavanje, predlažemo minimalnu intervenciju koja bi podrazumevala uvrštavanje ličnih dokumenata koje izdaje Kancelarija za azil među dokaze o identitetu u svrhu registracije privrednog subjekta u član 6. Pravilnika APR, kojim se preciziraju podaci o licima koja se registruju.

Ističemo potrebu da se na institucionalnom nivou oforme i ojačaju partnerstva među zainteresovanim stranama, uključujući lica koja su prošla kroz postupak traženja azila, privatni sektor, sindikate, privredne komore, organizacije civilnog društva i univerzitete, na svim nivoima kreiranja novih politika, implementacije i evaluacije. Predlažemo dodatni angažman institucija na polju edukacije službenika koji opslužuju lica koja pretenduju na međunarodnu zaštitu.

Ukazujemo na potrebu za preglednim i efikasnim načinom upoznavanja lica sa pravom na pristup tržištu rada i u tom cilju preporučujemo izradu priručnika i onlajn platforme.

Preporuke

- Vertikalna usklađenost podzakonskih propisa - dopuna Pravilniku Agencije za privredne registre o sadržini Registra privrednih subjekata i dokumentaciji potrebnoj za registraciju, tako da se lična dokumenta koja izdaje Kancelarija za azil prepoznaju kao dokaz o identitetu lica, te da se i prepoznaju lica koja su pod međunarodnom zaštitom ili na nju pretenduju kao osetljiva kategorija;
- Angažovanje na institucionalnom nivou u cilju saradnje među zainteresovanim stranama izbeglica, tražioca azila i lica pod privremenom zaštitom, privatnog sektora, sindikata, privredne komore, OCD;
- Opredeljivanje sredstava za izradu vodiča za pokretanje biznisa, te otvaranje onlajn platforme koja bi zainteresovanim licima na jednom mestu pružila pregled relevantnih propisa, procedura i institucija, sa edukativnim sadržajem i pristupom poslodavcima;
- Edukacija državnih službenika o raznim aspektima ranjivosti izbeglica, tražioca azila i lica pod privremenom zaštitom, kao i o normativnom okviru koji uređuje njihov status u RS;
- Izdavanje biometrijskih dokumenata za lica koja su pod međunarodnom zaštitom ili na nju pretenduju;
- Konkretizacija zakonskih normi usmerenih na zaštitu ove kategorije lica od diskriminacije kroz podzakonske akte.

Radna prava nisu zabadava: problem nezaposlenosti žena preko

50 godina u ruralu grada Pirota

Autorka: Teodora Milosavljević

Organizacija: Udruženje žena LAV

Mentori: Tanja Vukša i Darko Vesić

Kratak sažetak nalaza

Ovaj rad ima za cilj podsticanje zapošljavanja žena starijih od 50 godina u ruralnim područjima grada Pirota kroz rodno odgovorne politike. U Pirotu, 45% nezaposlenih čine osobe od 50 do 65 godina, od čega su 56% žene (1.161 žena), dok se procenjuje da je stvarni broj znatno veći zbog odustajanja od dugogodišnjeg prijavljivanja. Ključni izazovi uključuju starosnu diskriminaciju, neadekvatne kompetencije i nedostatak adekvatnih programa podrške, što povećava rizik od siromaštva i ekonomskog nasilja, potencijalno vodeći ka drugim oblicima nasilja. Usporedna analiza pokazuje da druge zemlje imaju značajno duže programe podrške, što doprinosi smanjenju ovog problema. Predlaže se produženje finansijske i mentorske podrške sa 12 na 24 meseca u Lokalnom akcionom planu zapošljavanja za 2024. godinu kako bi se obezbedila dugoročna stabilnost i povećala šansa za uspeh preduzetničkih poduhvata, posebno u drugoj godini poslovanja, koja se u praksi pokazala kao najrizičnija.

Opis problema

Primer grada Pirota pokazuje problem nezaposlenja žena starijih od 50 godina zbog diskriminacije na osnovu godina starosti, neadekvatnih kompetencija i nedostatka programa podrške pri zapošljavanju. Dodatni izazov su diskriminatorni stavovi donosilaca odluka koji smatraju subvencije za zapošljavanje starijih radnica neisplativim. Istraživanja pokazuju da poslodavci preferiraju radnike od 30 do 45 godina, pri čemu 2/3 poslodavaca u slučaju jednakih kvalifikacija bira mlađeg kandidata. Ove predrasude često prisiljavaju žene starije od 50 godina na rad na crno ili ispod njihovih kvalifikacija.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Predlog Programa zapošljavanja grada Pirota za period 2024-2026, sa Lokalnim akcionim planom zapošljavanja (LAPZ), definiše dva ključna cilja: opšti cilj uspostavljanja stabilnog i održivog rasta zaposlenosti i poseban cilj unapređenja položaja nezaposlenih, sa naglaskom na teže zapošljive kategorije. Ovaj plan predviđa implementaciju mera aktivne politike zapošljavanja kao što su javni radovi, stručna praksa i podrška pri samozapošljavanju, uz dodatno karijerno vođenje i obuku na radnom mestu. Međutim, postojeći LAPZ za period 2021-2023. ne prepoznaje specifične potrebe žena starijih od 50 godina, iako su one značajna nezaposlena kategorija. U toku javne rasprave, upućeni su predlozi za dopunu LAPZ-a kako bi se uključili specifični programi i mere za ovu ciljnu grupu, uključujući karijerno vođenje, savetovanje i obuku, uz adekvatnu alokaciju budžetskih sredstava za subvencionisano zapošljavanje.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Ključni predlozi:

Proširenje mere pod rednim brojem 1, podrška pri samozapošljavanju, iz predloga za LAPZ 2024-26. godine - proširiti sa 12 meseci na 24 meseca. Prilagođavanje godišnjeg budžeta grada Pirota u vidu povećanja sa 5.000.000 na 10.000.000 dinara za naredne dve godine i povećanje doprinosa Republike Srbije sa 4.900.000 na 9.800.000 dinara u 2024. godini i sa 4.880.000 na 9.760.000 dinara u 2025. i 2026. godini, tim redosledom.

Alternativni predlog:

Lokalna samouprava treba preduzeti inicijativu promovisanja zakona protiv starosne diskriminacije i pružanja dodatnih subvencija i podsticaja za zapošljavanje radnika. Zatim, treba organizovati specijalizovane programe obuke koji su prilagođeni potrebama starijih radnika. Naposljetku, neophodno je edukovati menadžment u javnom, privatnom i civilnom sektoru o vrednosti starijih radnika i samim tim stvarati inkluzivnija radna okruženja.

Preporuke

1. Podrška pri samozapošljavanju: Ova mera pruža podršku ženama starijim od 50 godina u pokretanju biznisa, sa ciljem stvaranja 33 nova preduzeća u 2024. i po 26 u 2025. i 2026. godini. Aktivnosti će sprovoditi NSZ Pirot, uz budžet grada od 5.000.000 dinara godišnje i dodatni doprinos Republike Srbije do 4.900.000 dinara u 2024. godini.

2. Karijerno vođenje, savetovanje i obuke: Praksa pokazuje da 12 meseci finansijske i mentorske podrške nije dovoljno za ekonomski uspeh žena preduzetnica. Stoga, predlaže se produženje ove mere sa 12 na 24 meseca, uz prilagođavanje budžeta. Povećanje godišnjeg budžeta za grad Pirot sa 5.000.000 na 10.000.000 dinara i za Republiku Srbiju sa 4.900.000 na 9.800.000 dinara u 2024. godini omogućiće ženama dužu podršku u kritičnom periodu za održivost preduzeća, povećavajući šanse za dugoročan uspeh i doprinos ekonomskom razvoju.

Ruke koje hrane

Autorka: Ivana Vlašković

Organizacija: Udruženje građana Lužničke rukotvorine

Mentori: Tanja Vukša i Darko Vesić

Kratak sažetak nalaza

Organska poljoprivreda u opštini Babušnica predstavlja značajnu priliku za ekonomsko osnaživanje žena, ali trenutni nivo podrške nije dovoljan za postizanje trajnih rezultata. Analiza pokazuje da su podsticaji za organsku proizvodnju nedovoljni i neodgovarajući, pri čemu su žene u ruralnim područjima dodatno ugrožene zbog ograničenog pristupa finansijama, nejasnih kriterijuma za dodelu sredstava i nedostatka adekvatne institucionalne podrške. S obzirom na ovu situaciju, predložene mere uključuju povećanje budžeta za podsticaje u organskoj proizvodnji sa 250.000 na 600.000 dinara, preraspodelu sredstava iz budžeta za turizam, i uvođenje jasnih i pravednih kriterijuma za dodelu sredstava. Ove izmene bi značajno unapredile položaj žena u organskoj poljoprivredi, doprinele održivom razvoju i stvorile uslove za smanjenje migracija stanovništva iz ruralnih područja.

Opis problema

Procenjuje se da u Jugoistočnoj Srbiji, u kojoj se nalazi i Babušnica, živi najsiromašnije stanovništvo, koje čini čak četvrtinu ukupnog broja siromašnih u državi. Osim toga, Babušnica je prva u nizu opština čiji je razvoj ispod 50 odsto u odnosu na republički prosek, što je čini devastiranim područjem.

U Strategiji Svetske banke za Srbiju navodi se da je jedna od glavnih karakteristika kategorije apsolutno siromašnih ta da žive u ruralnim područjima. Tako je i siromaštvo u Srbiji *ruralni fenomen*, s obzirom na to da je siromaštvo u seoskim sredinama nekada i dvostruko veće nego u gradu.

Žene u ruralnim sredinama su posebno ugrožene jer se suočavaju sa višestrukom diskriminacijom, kao i nedovoljnim učešćem u vlasti i donošenju odluka. Pristup zdravstvenim, obrazovnim, socijalnim i finansijskim resursima je ograničen, što dodatno otežava njihov položaj. Žene su još uvek primorane na tradicionalne i patrijarhalne uloge, gde se bave kućnim poslovima i brigom o deci, uz naporan rad u poljoprivredi, ali i uz ograničen pristup prihodima, imovini i odlučivanju.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Organska proizvodnja ima potencijal da doprinese ekonomskom osnaživanju žena, ali podrška opštine je nedovoljna, sa samo 250.000 dinara godišnje namenjenih podsticajima, čime se ne mogu pokriti osnovne potrebe proizvođača. Poređenja radi, u susednoj opštini Pirot, izdvajanja za ruralni razvoj idu i do 700.000 dinara po pojedinačnom poljoprivrednom gazdinstvu.

Sa druge strane, u razvoj turizma se iz budžeta u 2024. godini uložilo dvadeset miliona dinara, iako je u Babušnici tokom 2022. godine bio svega jedan (strani) turista. U ovoj opštini registrovano je preko dve hiljade poljoprivrednih gazdinstava, što govori u prilog potrebe za većim ulaganjem u ovu granu privrede.

Dodatno, nedostatak jasnih kriterijuma za dodelu podsticaja ogleda se u tome što Konkurs o ostvarivanju prava na podsticaje u cilju realizacije mera i investicija u okviru Programa podrške poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja opštine Babušnica obuhvata investicije u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava i organsku proizvodnju. Iako su sredstva za ova ulaganja razdvojena, kriterijumi nisu, što stvara nejasnoće u njihovom tumačenju.

Ako se ovaj problem ne reši, Babušnica će nastaviti da beleži migraciju radno sposobnih stanovnika, što dodatno slabi ekonomsku osnovu opštine i ograničava mogućnost za održivi razvoj.

Na lokalnom nivou, važeći Akcioni plan za rodnu ravnopravnost (2021-2024.) Babušnice takođe nije postigao očekivane rezultate u vezi sa podrškom ženskom preduzetništvu. Ovakvi nalazi naglašavaju potrebu za jasnim kriterijumima, povećanim izdvajanjima i održivom podrškom za žene koje žele da se bave organskom poljoprivredom.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Problem se može ublažiti kroz strateški kombinovanu podršku organskoj poljoprivredi, povećanje finansijskih izdvajanja i uvođenje rodno osetljivih programa podrške. Takođe, potrebno je unaprediti tekst konkursa za subvencije kako bi kriterijumi bili jasniji i omogućili pravičan pristup sredstvima.

Snažna podrška organskoj poljoprivredi je nužna zato što ovaj sektor može direktno uticati na ekonomsko osnaživanje žena u devastiranim područjima, i to povećanjem proizvodnih kapaciteta i prihoda, čime se utiče i na kvalitet života. Da bi se ovaj cilj makar delimično ostvario, ključno je povećanje finansijskih izdvajanja sa 250.000 na 600.000 dinara za organske proizvođače, koja se mogu preraspodeliti iz sredstava namenjenih razvoju turizma, a koja iznose 20.228.000 dinara.

Ova preraspodela sredstava je opravdana zato što će pozitivno uticati na 2.401 registrovano poljoprivredno gazdinstvo u Babušnici, kao i na porodice koje u njima žive i rade.

Još jedan od predloga tiče se neophodnosti jasnog definisanja kriterijuma za dodelu podsticaja za organsku proizvodnju kako bi se izbegla neizvesnost i omogućio pravedan pristup sredstvima. Postojeći kriterijumi, poput broja mlečnih krava ili ovaca, nisu relevantni za organske proizvođače, budući da se mnogi od njih ne bave stočarstvom. S obzirom na to da žene često napuštaju Babušnicu, predlaže se da se pripadnicama ženskog pola poveća broj bodova sa trenutnih 5 na 10, što bi ih dodatno ohrabrilu. Takođe, trenutna formulacija da se zahtevi rešavaju po redosledu podnošenja može dovesti do nepoštene raspodele sredstava, te se predlaže odlučivanje o dodeli sredstava tek po zatvaranju konkursa, na osnovu unapred utvrđenih kriterijuma, čime bi se sprečilo favorizovanje onih koji ranije saznaju za konkurs.

Preporuke

Neophodno je povećati visinu finansijskih izdvajanja za podsticanje organske proizvodnje u opštini Babušnica sa trenutnih 250.000 na 600.000 dinara kako bi se omogućilo većem broju poljoprivrednika da dobije podršku od svoje opštine.

Potrebno je da se dodatna sredstva za podsticanje organske proizvodnje preraspodele iz postojećeg budžeta opredeljenog za razvoj turizma kako bi se osigurao dovoljan iznos za efikasno podržavanje ove grane poljoprivrede.

Od izuzetne važnosti je jasno definisanje konkretnih kriterijuma za dodelu podsticaja za organsku proizvodnju u vidu preciziranja odvojenih uslova za ulaganje u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava i za organsku proizvodnju.

U cilju osnaživanja žena i promovisanja rodne ravnopravnosti, predlaže se da se ženama, na osnovu pola, dodeljuje 10 bodova umesto trenutnih 5 u procesu rangiranja za dodelu podsticaja.

Preporučuje se i izmena načina odlučivanja o dodeli sredstava, koje će se obavljati po okončanju roka i po unapred utvrđenim kriterijumima umesto dosadašnjeg odlučivanja po redosledu podnošenja prijava i do isteka sredstava.

Između sistema i samostalnosti: podrška mladima nakon hraniteljstva

Autorka: Vanja Ljubomirović

Organizacija: TOC - Asocijacija za razvoj održivih zajednica

Mentori: Tanja Vukša i Darko Vesić

Kratak sažetak nalaza

Mladi koji izlaze iz sistema hraniteljstva u Srbiji, posebno u lokalnim zajednicama poput Zaječara, suočavaju se sa ozbiljnim izazovima – od nedostatka stambene i finansijske sigurnosti do socijalne isključenosti. Nakon navršenih 18 godina, gube institucionalnu zaštitu i ostaju bez podrške za prelazak u samostalan život. Ne postoje sistemske mere koje bi pratile njihovu tranziciju, niti lokalni planovi koji ih prepoznaju kao ranjivu grupu. Posebno zabrinjava činjenica da grad Zaječar nema Lokalni akcioni plan za zapošljavanje, niti funkcionalan Savet za zapošljavanje. Kao odgovor, predlaže se usvajanje lokalnih strateških dokumenata koji bi uključili ovu grupu kroz konkretne mere – edukacije, mentorstvo, finansijske i stambene podsticaje. Neophodno je hitno institucionalno prepoznavanje i multisektorska saradnja kako bi se obezbedila održiva podrška i osnažila njihova integracija u društvo.

Opis problema

Mladi koji izlaze iz sistema hraniteljstva, naročito između 18 i 26 godina, suočavaju se sa životom bez institucionalne podrške, sigurnog smeštaja i stabilnih prihoda. Bez odgovarajuće tranzicione pomoći, mnogi se vraćaju u sistem socijalne zaštite. Lokalna zajednica, poput Zaječara, ne poseduje strateške dokumente poput Akcionog plana za zapošljavanje, niti funkcionalni Savet za zapošljavanje, čime je institucionalna podrška ovoj grupi potpuno neadekvatna. Grad Zaječar suočava se sa ozbiljnim propustima kada je reč o podršci mladima koji napuštaju sistem hraniteljstva. Iako u hraniteljskim porodicama trenutno boravi 34 dece i mladih do 25 godina i 36 osoba starijih od 26 godina, ne postoji nijedan formalni mehanizam koji bi pratio njihovu tranziciju u samostalan život. Mladi nakon 18. godine ostaju bez institucionalne zaštite, bez sigurnog smeštaja, stabilnih prihoda i razvijenih socijalnih mreža, što ih izlaže visokom riziku od siromaštva i socijalne isključenosti.

Zaječar nema Lokalni akcioni plan za zapošljavanje, niti funkcionalan Savet za zapošljavanje koji bi odgovorio na potrebe ove ranjive grupe. Mladi iz hraniteljskih porodica ostaju nevidljivi u lokalnim politikama, iako je njihova situacija izrazito teška. Ne postoji ni planski dokument koji ih prepoznaje kao ciljnu grupu za mere zapošljavanja, obrazovanja i stambenog zbrinjavanja. Ovakvo institucionalno zanemarivanje ima dugoročne posledice i zahteva hitnu reakciju lokalnih vlasti kroz strateško planiranje i međusektorsku saradnju.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Iako nacionalne strategije, poput Strategije za mlade 2023–2030, Nacionalne strategije zapošljavanja i Zakona o socijalnoj zaštiti, prepoznaju mlade kao ranjivu grupu, ne postoji nijedan dokument koji precizno definiše mere podrške za mlade koji izlaze iz sistema hraniteljstva. Ova grupa ostaje sistemski nevidljiva, bez prava na tranzicionu podršku nakon 18. godine, što stvara ozbiljnu prazninu u javnim politikama.

Posebno je zabrinjavajuće stanje u Zaječaru, gde ne postoje lokalni planski dokumenti koji prepoznaju ovu populaciju. Grad nema usvojen Lokalni akcioni plan za zapošljavanje, niti funkcioniše Savet za zapošljavanje koji bi koordinisao aktivnosti usmerene ka mladima iz alternativne brige. Time se propušta prilika za implementaciju čak i onih mera koje su predviđene na nacionalnom nivou.

Pored toga, uočava se nizak nivo institucionalne saradnje i nepostojanje obavezne evidencije ili praćenja mladih nakon izlaska iz sistema. Usporedna praksa iz Rumunije pokazuje da modeli kao što je Leaving Care, koji integrišu pravnu, obrazovnu, psihosocijalnu i radnu podršku, daju konkretne rezultate. Takav sistemski pristup nedostaje Zaječaru i Srbiji u celini i mora postati osnova za dalji razvoj politika.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Ključno rešenje za unapređenje položaja mladih koji napuštaju hraniteljski sistem u Zaječaru jeste izrada i usvajanje Lokalnog akcionog plana za zapošljavanje. Ovaj dokument bi omogućio prepoznavanje mladih iz alternativne brige kao posebno ranjive ciljne grupe i uključio konkretne mere podrške – od stručnih i životnih obuka, preko karijernog savetovanja i mentorstva, do podsticaja za zapošljavanje i samozapošljavanje. Aktiviranje Saveta za zapošljavanje kao koordinacionog tela je preduslov za ovaj proces i garantuje multisektorski pristup.

Alternativno rešenje obuhvata uvođenje privremenih mera preko centara za socijalni rad – obezbeđivanje privremenog smeštaja, jednokratne finansijske pomoći i osnovne psihosocijalne

podrške. Iako može ublažiti akutne probleme, ovaj model ne vodi ka dugoročnoj integraciji niti samostalnosti mladih.

Zato se predlaže fokus na održive mere koje osnažuju mlade za aktivno učešće u društvu i tržištu rada. Neophodno je da mere budu participativno kreirane i prilagođene lokalnom kontekstu, uz učešće samih mladih, organizacija civilnog društva i nadležnih institucija.

Preporuke

- **Obnoviti rad Saveta za zapošljavanje** kao ključnog mehanizma za izradu i sprovođenje lokalnih politika zapošljavanja. Potrebno je osnažiti njegov institucionalni kapacitet i obezbediti redovno funkcionisanje kako bi mogao da preuzme odgovornost za strateško planiranje u oblasti zapošljavanja ranjivih kategorija;

- **Hitno pokrenuti izradu Lokalnog akcionog plana za zapošljavanje za period 2024–2026**, u okviru kojeg će mladi koji izlaze iz sistema alternativne brige biti prepoznati kao posebna kategorija u nepovoljnom položaju. Akcioni plan treba da predvidi sveobuhvatne mere – od savetovanja i mentorstva, do subvencija za zapošljavanje i podrške samozapošljavanju;

- **Formalno priznati mlade koji izlaze iz sistema hraniteljstva kao ranjivu ciljnu grupu** kroz lokalne planske dokumente, što je preduslov za institucionalno delovanje. Uključivanje u strateške dokumente omogućava usmeravanje sredstava iz lokalnih budžeta i međunarodnih donatorskih programa;

- **Obezbediti međusektorsku saradnju** između centara za socijalni rad, obrazovnih ustanova, organizacija civilnog društva i lokalnih samouprava;

- **Privremene mere kroz centre za socijalni rad** – obezbediti pristup privremenom smeštaju i jednokratnoj finansijskoj pomoći za mlade nakon izlaska iz sistema, kao prelaznu podršku dok ne dođu do stabilnih prihoda. Ove mere treba da budu jasno propisane, a ne ad hoc, uz unapređenje saradnje između centara za socijalni rad i lokalnih samouprava;

- **Uspostaviti programe stručnog osnaživanja i obuka** koji će mladima pružiti praktične veštine i znanja tražena na tržištu rada. Programi treba da uključuju podršku u pisanju radne biografije, pripremi za razgovore za posao, obuke iz digitalnih i zanatskih veština, uz mogućnost povezivanja sa poslodavcima kroz organizovane prakse i posredovanje;

- **Nastaviti zagovaranje i podizanje svesti o ovom problemu** kroz saradnju između organizacija civilnog društva, lokalnih institucija i medija. Cilj je da se pitanje zapošljavanja mladih bez roditeljskog staranja održi kao prioritet lokalne politike i da se kontinuirano insistira na sprovođenju sistemskih rešenja.

Usklađivanje rada i roditeljstva: mere podrške roditeljima dece sa razvojnim teškoćama u Republici Srbije

Autor: Lazar Đoković

Organizacija: Evo ruka

Mentori: Tanja Vukša i Darko Vesić

Kratak sažetak nalaza

Roditelji dece sa razvojnim teškoćama u Srbiji suočavaju se sa dvostrukim izazovom – potrebom da obezbede kontinuiranu i intenzivnu brigu o svom detetu, uz istovremenu želju da ostanu aktivni na tržištu rada. Postojeći sistem podrške ne pruža održiva i pravedna rešenja, dostupne mere su vremenski ograničene, fragmentarne i često teško primenjive u praksi. Kao rezultat, mnoge porodice su primorane da biraju između zaposlenja i roditeljstva, što dovodi do socijalne isključenosti, ekonomske nesigurnosti i narušavanja kvaliteta života. Dosadašnji pristup pokazao je niz slabosti, pre svega nedostatak sistemskog statusa roditelja-negovatelja, ograničene mogućnosti za fleksibilno zapošljavanje i nedovoljno razvijene usluge podrške u zajednici. Predložene mere usmerene su na tri ključna pravca: uvođenje formalnog statusa roditelja-negovatelja sa punim socijalnim pravima, omogućavanje fleksibilnog i skraćenog radnog vremena uz državnu kompenzaciju, razvoj mreže lokalnih usluga podrške (dnevni boravci, lični pratioci, rehabilitacioni i transportni servisi). Dodatno, predlaže se pružanje poreskih olakšica poslodavcima i kontinuirana psihološka podrška roditeljima.

Opis problema

Roditelji dece sa razvojnim teškoćama u Republici Srbiji suočavaju se sa složenim i dugotrajnim izazovima u pokušaju da usklade roditeljske obaveze sa profesionalnim angažmanom. Ova grupa roditelja često se nalazi između dve podjednako zahtevne uloge – uloge negovatelja koja je kontinuirana i zahtevna, i uloge zaposlenog lica koje teži očuvanju posla, prihoda i profesionalnog identiteta. Nedostatak institucionalne podrške u zajednici, nedovoljna fleksibilnost radnog zakonodavstva i neprilagođenost tržišta rada specifičnim potrebama ove populacije rezultiraju marginalizacijom i ekonomskom nesigurnošću porodica.

Najviše pogođeni problemom su majke dece sa razvojnim teškoćama, koje u velikom procentu napuštaju tržište rada nakon dobijanja dijagnoze deteta. Istraživanje sprovedeno kroz fokus grupe pokazalo je da se najveći broj majki odlučio da prekine radni odnos jer nisu postojale dostupne usluge koje bi obezbedile sigurnu brigu o detetu tokom radnog dana.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Pravni okvir u Srbiji delimično prepoznaje potrebe roditelja dece sa razvojnim teškoćama, ali ne nudi trajna rešenja. Zakon o radu omogućava skraćeno radno vreme i bolovanje, ali samo do pete godine života deteta. Kako su potrebe za negom trajne, roditelji, posebno majke, često napuštaju tržište rada, što dovodi do prekida karijere i ekonomske nesigurnosti. Strateški dokumenti ukazuju na potencijalne pomake, ali njihova implementacija je spora i fragmentarna. Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom predviđa status roditelja-negovatelja tek do 2030. godine. Strategija podsticanja rađanja naglašava razvoj lokalnih usluga, ali dostupnost tih servisa ostaje niska, dok Strategija zapošljavanja roditelje ne prepoznaje kao posebnu kategoriju. Srbija ima nižu zaposlenost žena u odnosu na evropski prosek, a roditeljstvo deteta sa razvojnim teškoćama dodatno pogoršava taj položaj. Fokus grupe pokazale su da zaposleni roditelji žive u strahu od gubitka posla i degradacije, dok nezaposleni vide nezaposlenost kao „iznuđeno rešenje“. Iako sistem formalno priznaje potrebu za zaštitom, mere su kratkoročne, sprovođenje je sporo, a lokalna podrška neujednačena. Rezultat je da roditelji pribegavaju individualnim strategijama, umesto da dobiju sistemsku sigurnost. Potrebna je hitna reforma kako bi se obezbedila inkluzija, ekonomska stabilnost i dostojanstvo porodica.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Analiza pokazuje da roditelji dece sa razvojnim teškoćama ostaju bez systemske podrške za usklađivanje rada i roditeljstva. Postojeće mere su ograničene i nedovoljno primenjive, pa je nužna kombinacija tri međusobno povezana rešenja.

1. Status roditelja-negovatelja: Zakonom uvesti status sa pravima – minimalna naknada, penzijsko i zdravstveno osiguranje, podrška za povratak na tržište rada. Hrvatska praksa pokazuje da ovaj model obezbeđuje sigurnost porodicama koje ne mogu zadržati punu zaposlenost.

2. Fleksibilni oblici rada: Zakonski omogućiti skraćeno radno vreme (4-6 sati), dok država nadoknađuje izgubljeni deo zarade. Rešenje, već primenjeno u Sloveniji, čuva profesionalni identitet i smanjuje rizik od nezaposlenosti.

3. Usluge podrške u zajednici: Lokalne samouprave treba da razviju mrežu boravaka, pratilaca, prevoza i rehabilitacije dostupnih tokom radnog dana.

Preporuke

- Status roditelja-negovatelja - Zakonski uvesti status sa punim pravima – naknada, penzijsko i zdravstveno osiguranje – kako bi porodice imale sigurnost i dostojanstvo.
- Fleksibilan rad uz državnu podršku - Omogućiti rad 4-6 sati dnevno, dok država nadoknađuje razliku u zaradi. Roditelj ostaje aktivan na tržištu rada i čuva profesionalni identitet.
- Usluge u zajednici - Obavezati opštine da obezbede dnevne boravke, lične pratiocice, rehabilitaciju i prevoz. Bez toga, roditelji su i dalje pred izborom „posao ili dete“.
- Podrška poslodavcima - Poreske i druge olakšice za firme koje zapošljavaju roditelje – stvaranje partnerstva, a ne prepreke.
- Psihološka i savetodavna pomoć - Kontinuirana podrška roditeljima da se smanji emotivni teret, očuva mentalno zdravlje i omogući aktivno učešće u društvu.

Ka inkluzivnijem tržištu rada: Radna prava osoba sa retkim bolestima u Srbiji

Autorka: Nikola Ilić

Organizacija: Nacionalna organizacija za retke bolesti Srbije - NORBS

Mentori: Tanja Vukša i Darko Vesić

Kratak sažetak nalaza

Osobe koje boluju od retkih bolesti u Srbiji suočene su s brojnim preprekama na tržištu rada, jer nisu prepoznate kao posebna kategorija u Zakonu o radu. Ova pravna praznina znači da jedan deo obolelih – oni bez zvanično utvrđenog invaliditeta – ne ostvaruju pravo na prilagođene uslove rada, neplaćeno ili plaćeno odsustvo zbog terapije, niti fleksibilne modele zapošljavanja. Iako su sposobni za rad, bez systemske podrške često su primorani da biraju između zdravlja i egzistencije. Analiza važećih zakona i javnopolitičkih dokumenata ukazuje na hitnu potrebu za izmenom Zakona o radu. Ključni zahtevi uključuju uvođenje statusa „posebno ranjive kategorije“ za osobe sa retkim bolestima, zakonsko pravo na fleksibilno i skraćeno radno vreme, rad od kuće i plaćeno odsustvo zbog terapije. Ove promene bi omogućile puniju društvenu i ekonomsku inkluziju ove grupe i smanjile troškove sistema kroz prevenciju invaliditeta i socijalne isključenosti.

Opis problema

U Srbiji, osobe koje boluju od retkih bolesti nisu prepoznate kao posebna kategorija u okviru radnog zakonodavstva, osim kada imaju status osobe sa invaliditetom. Time ostaje nezaštićen veliki broj obolelih koji nisu formalno invalidi, ali se suočavaju sa ozbiljnim zdravstvenim izazovima i potrebama koje direktno utiču na njihovu radnu sposobnost i kontinuitet zaposlenja. Nedostatak pravne klasifikacije i systemske podrške dovodi do toga da mnogi oboleli rade pod neadekvatnim uslovima, uz česta odsustva, bez pravne sigurnosti i razumevanja poslodavaca. Posebno su pogođeni oni u procesu dijagnostike ili na terapiji, kao i članovi porodice koji ih neguju. Neinformisanost poslodavaca, nedostatak smernica za adaptaciju radnog mesta, i izostanak podsticaja za inkluzivno zapošljavanje dodatno pogoršavaju položaj ove grupe. Kao rezultat,

oboleli su često isključeni iz tržišta rada, što utiče na njihovu finansijsku stabilnost, zdravlje i društvenu uključenost.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Iako zakon formalno omogućava fleksibilno i skraćeno radno vreme, njegova primena zavisi isključivo od dogovora sa poslodavcem, što često ostavlja obolele bez podrške. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom ne pokriva sve obolele od retkih bolesti, već samo one sa zvanično utvrđenim invaliditetom.

Program za retke bolesti 2020–2022. je jedini strateški dokument koji delimično pominje pitanje rada, navodi preporuke poput fleksibilnog radnog vremena i posebno plaćenog odsustva za potrebe terapije, ali bez konkretnih mehanizama primene.

S obzirom na činjenicu da jedan broj osoba sa retkim bolestima nema invaliditet, izostanak specifičnih zakonskih odredbi znači da su njihova prava u praksi prepuštena dobroj volji poslodavaca. Promenom zakonskog i strateškog okvira omogućilo bi se sistemsko prepoznavanje njihovih potreba i pravo na zdrav i dostojanstven rad.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Najvažniji predlog je izmena Zakona o radu radi eksplicitnog prepoznavanja osoba sa retkim bolestima kao posebno ranjive kategorije. Takođe, potrebno je predvideti pravo na fleksibilno i skraćeno radno vreme, rad od kuće i plaćeno odsustvo radi terapije i dijagnostike, čime bi se omogućilo očuvanje zdravlja i veće šanse za dugoročno zapošljavanje.

Alternativno, rešenje se može naći u promeni javnopolitičkog (planskog) okvira, odnosno strateških dokumenata – nacionalnih strategija i akcionih planova koji se usvajaju za oblast zapošljavanja i rada, kojima se planira odnos države prema pitanju radnih prava obolelih od retkih bolesti. Takođe, određeni podsticaji treba da budu usmereni ka poslodavcima, sa svrhom promocije odgovornog poslovanja i stimulisanja zapošljavanja osoba obolelih od retkih bolesti.

Preporuke

Potrebno je da Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije unese sledeće izmene u važeći Zakon o radu:

- ❖ **Treba dodati posebno ranjivu kategoriju zaposlenih** - kategoriju osoba koje boluju od retkih bolesti.
- ❖ **Treba predvideti mogućnost rada sa skraćenim, odnosno kliznim radnim vremenom** za osobe sa zdravstvenim smetnjama koje uključuju obolele od retkih bolesti, kao mehanizam zaštite radnopravnog statusa ove zdravstveno ranjive kategorije.
- ❖ **Treba predvideti pravo na plaćeno odsustvo sa rada** za potrebe sprečavanja pogoršanja zdravstvenog stanja i nastanska invaliditeta **u trajanju od 10 dana godišnje, a minimalno 5 dana godišnje.**

Od izuzetne važnosti je jasno definisanje konkretnih kriterijuma za dodelu podsticaja za organsku proizvodnju u vidu preciziranja odvojenih uslova za ulaganje u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava i za organsku proizvodnju.

U cilju osnaživanja žena i promovisanja rodne ravnopravnosti, predlaže se da se ženama, na osnovu pola, dodeljuje 10 bodova umesto trenutnih 5 u procesu rangiranja za dodelu podsticaja.

Preporučuje se i izmena načina odlučivanja o dodeli sredstava, koje će se obavljati po okončanju roka i po unapred utvrđenim kriterijumima umesto dosadašnjeg odlučivanja po redosledu podnošenja prijava i do isteka sredstava.

Radna prava osoba sa invaliditetom u Valjevu: Potreba za inkluzivnijom lokalnom politikom zapošljavanja

Autorka: Nikola Ilić

Organizacija: Evropski pokret u Valjevu

Mentori: Tanja Vukša i Darko Vesić

Kratak sažetak nalaza

Analiza se bavi statusom radnih prava i zapošljavanja osoba sa invaliditetom u gradu Valjevo. Ova grupa ljudi prolazi kroz mnoštvo poteškoća u polju rada, što doprinosi njihovom osećaju marginalizacije i stvara podlogu za društveni konflikt i smanjenu koheziju u društvu. Lokalni akcioni plan zapošljavanja za 2024. godinu nije predvideo nikakvu novčanu sumu niti doneo ikakve konkretne mere kojima bi se pomoglo ovoj društvenoj grupi u domenu radnih prava i zapošljavanja. Dodatno, u Lokalnom savetu za zapošljavanje, savetodavnom telu koje učestvuje u formulisanju ciljeva i mera za Lokalni akcioni plan zapošljavanja, nema osoba sa invaliditetom. Kako bi se stanje popravilo i učinilo nešto zarad poboljšanja uslova za rad i zapošljavanje i time načinio korak ka integraciji ove marginalizovane grupe, neophodno je uključivanje predstavnika udruženja za osobe sa invaliditetom u rad Lokalnog saveta, kao i usvajanje konkretnih mera i određenog dela budžeta za rešavanje ovog problema.

Opis problema

U Republici Srbiji, osobe sa invaliditetom (OSI) suočavaju se s višestrukim barijerama u zapošljavanju, uključujući nedostatak konkretnih mera podrške i ograničenu informisanost poslodavaca. Prema Povereniku za ravnopravnost (2024), izostaje podrška kako OSI pri zapošljavanju, tako i poslodavcima kroz systemske podsticaje. Studija Foruma mladih sa invaliditetom (2023) pokazuje da 54% poslodavaca nije zaposlilo OSI zbog nepoznavanja procesa zapošljavanja. U Valjevu, najmanji broj firmi (57%) zapošljava OSI, uz prepreke poput predrasuda i nedostatka institucionalne podrške. Iako Lokalni akcioni plan za zapošljavanje (LAPZ) predviđa opšte mere, ne sadrži specifične aktivnosti za OSI niti finansijske alokacije u tu svrhu.

Dodatno, u Lokalni savet za zapošljavanje nisu uključena udruženja OSI, što otežava definisanje inkluzivnih politika. Imajući u vidu da OSI čine preko 7% populacije, njihova socijalna isključenost i diskriminacija u pristupu radu zahteva hitne sistemске intervencije i osnaživanje ove grupe.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (2009a) obavezuje državu da promoviše pravo na rad u inkluzivnom i pristupačnom okruženju. Ustav Republike Srbije (2006) garantuje pravo na rad i zabranu diskriminacije, uključujući i invaliditet. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (2009b) pruža pravni okvir za njihovu integraciju na tržište rada. On propisuje obaveze zapošljavanja, podršku za prilagođavanje radnih mesta, saradnju sa organizacijama osoba sa invaliditetom, subvencije za poslodavce, kao i ulogu Ministarstva i Nacionalne službe za zapošljavanje u sprovođenju mera. Takođe, zakon omogućava osnivanje lokalnih saveta za zapošljavanje i finansiranje lokalnih planova, što stvara osnov za rešavanje problema na nivou gradova poput Valjeva.

Ipak, istraživanja ukazuju na slabu primenu zakona – zbog nepoznavanja prava među osobama sa invaliditetom i poslodavcima, kao i nedostatka konkretnih mera. Posebno je zabrinjavajuće što u Valjevu osobe sa invaliditetom nisu uključene u Lokalni savet, niti postoje planirane mere za njihovo zapošljavanje u LAPZ-u.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u oblasti rada i zapošljavanja u Valjevu, ključno je njihovo uključivanje u Lokalni savet za zapošljavanje (LSZ). Odsustvo predstavnika ove grupe iz Saveta ukazuje na institucionalnu isključenost i onemogućava da se njihovi interesi adekvatno zastupaju. Učešće u LSZ-u omogućilo bi im da utiču na kreiranje mera Lokalnog akcionog plana zapošljavanja (LAPZ) i da se njihovi problemi sistemski rešavaju. Takođe, neophodno je da se LAPZ-om predvide konkretna budžetska sredstva za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, budući da su za 2024. godinu izdvojena nula dinara, uprkos ukupnom budžetu od 20 miliona dinara. Uz to, potrebno je uvesti jasne pokazatelje za praćenje rezultata politika kako bi se omogućilo pravovremeno prilagođavanje mera i povećala njihova efikasnost. Kombinacijom ovih koraka može se unaprediti zapošljivost, samopouzdanje i društvena integracija osoba sa invaliditetom, što koristi kako njima, tako i čitavoj lokalnoj zajednici.

Preporuke

Uključivanje predstavnika iz udruženja osoba sa invaliditetom u rad Lokalnog saveta za zapošljavanje u Valjevu, koji ima savetodavnu ulogu, u proces donošenja Lokalnog akcionog plana za zapošljavanje.

- Preusmeravanje dela sredstava iz Lokalnog akcionog plana za zapošljavanje za unapređivanje radnih prava i zapošljavanja kod osoba sa invaliditetom za područje Valjeva. U LAPZ-u za 2024. godinu nije izdvojena suma za poboljšanje radnih prava i zapošljavanja osoba sa invaliditetom.
- Formiranje mera aktivne politike s ciljem unapređivanja radnih prava i zapošljavanja osoba sa invaliditetom. One moraju biti različite od trenutno postojećih. Programi stručne prakse i samozapošljavanja nisu odgovarajući za ovu grupu usled zdravstvenog i društvenog statusa u kojem se nalaze osobe sa invaliditetom.
- Formiranje pokazatelja kojima bi se pratio tok rešavanja ovog pitanja.

Socijalna zaštita

Budućnost za sve – Dnevni boravak za mlade s invaliditetom u Požegi

Autor: Boris Kaličanin

Organizacija: Udruženje Forum civilne akcije FORCA

Mentorka: Milica Stranjaković

Kratak sažetak nalaza

U opštini Požega, mladi s invaliditetom i smetnjama u razvoju starosti od 18 do 30 godina nemaju pristup uslugama socijalne zaštite. Jedina podrška koju dobijaju u lokalnoj zajednici jeste kroz aktivnosti Društva za cerebralnu paralizu, dečiju paralizu i plegije Požega. Međutim, ove aktivnosti koje sprovodi Društvo su projektno finansirane, te njihova redovna realizacija nije održiva. Imajući u vidu da nakon završetka obrazovnog ciklusa mladi s invaliditetom i smetnjama u razvoju imaju problem u daljem ličnom razvoju i osamostaljivanju, jer nemaju pristup nijednom vidu podrške, predlog za rešenje jeste uvođenje usluge dnevnog boravka koja bi ovim mladim ljudima omogućila kvalitetno provođenje vremena i razvoj ličnih veština. Kako bi ovaj predlog zaživeo, neophodno je izmeniti trenutnu Odluku o pravima i uslugama u socijalnoj zaštiti i opredeliti budžetska sredstva za realizaciju ove usluge. Kako bi usluga bila kvalitetna, dnevni boravak bi trebalo da realizuje licenciran pružalac s odgovarajućim ljudskim resursima i programom podrške.

Opis problema

Mlade osobe s invaliditetom i smetnjama u razvoju starosti od 18 do 30 godina u opštini Požega nemaju adekvatnu sistemsku podršku kroz usluge socijalne zaštite. Nakon završetka obrazovnog ciklusa, imajući u vidu prestanak dotadašnjih oblika socijalne zaštite na koje imaju pravo kao deca, ovi mladi svoje vreme provode većinom u krugu porodice i slabo su uključeni u društveni život lokalne zajednice. Ovakvo stanje je nezadovoljavajuće, jer su mladi tako, usled nepostojanja sistemske brige kroz koherentnu politiku socijalnih usluga u Požegi, lišeni prilika za lični razvoj i mogućnosti za vođenje samostalnog života.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Iako u Požegi postoje različita vrste prava i usluga prema Odluci o pravima i uslugama u socijalnoj zaštiti, u praksi se pruža samo usluga ličnog pratioca deteta. U budžetskom programu Socijalna i dečija zaštita u prethodnim godinama izdvajalo se oko 40 miliona dinara, ali mnogi troškovi nisu

direktno vezani za socijalnu zaštitu. U istraživanju Mapiranje usluga socijalne zaštite i materijalne podrške u nadležnosti jedinica lokalne samouprave u Republici Srbiji ističe se da je Požega 2015. izdvajala manje sredstava od proseka, dok ih u 2018. godini uopšte nije bilo. Opština nije izradila Program unapređenja socijalne zaštite, što je obaveza prema zakonu. Važno je podsetiti da su, prema Konvenciji UN o unapređenju položaja osoba sa invaliditetom, države obavezne da obezbede jednak tretman za osobe s invaliditetom i podršku u različitim oblastima života u skladu s njihovim potrebama, i to kroz razvoj različitih usluga i programa podrške. Nacionalni strateški dokumenti, poput Strategije deinstitutionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite, prepoznaju uslugu dnevnog boravka za decu i mlade s invaliditetom kao važnu usluga koja treba da se pruža u zajednici.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Kako bi se unapredio položaj mladih osoba s invaliditetom i smetnjama u razvoju u opštini Požega, potrebno je izmeniti Odluku o pravima i uslugama u socijalnoj zaštiti da se uvede usluga dnevnog boravka za ovu kategoriju mladih. Finansijska procena za realizaciju ove usluge, prema uporednoj praksi drugih gradova, jeste da bi ona zahtevala oko 4,5 miliona dinara na godišnjem nivou.

Za ostvarenje ove usluge, u skladu sa standardima koje predviđaju Zakon o socijalnoj zaštiti i Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, neophodno je da uslugu dnevnog boravka pružaju najmanje dva stručna radnika i jedan saradnik. Kako bi se garantovao kvalitet usluge za korisnike, važno je da uslugu dnevnog boravka pruža licencirani subjekat. Prema našem predlogu, uzimajući u obzir primere dobre prakse, radno vreme dnevnog boravka trebalo bi da bude osam sati dnevno svakog radnog dana, a program bi trebalo da odgovara specifičnim potrebama ove ugrožene grupe. Društvo za cerebralnu paralizu, kao prepoznat lokalni akter u ovoj oblasti, trebalo bi da uloži trud za dobijanje licence za ovu delatnost kako bi obezbedilo kvalitet pri pružanju usluge. Vredi razmisliti i o tome da u budućnosti postoje i određene aktivnosti čiji je cilj radno osposobljavanje korisnika.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Izmeniti i dopuniti Odluku o pravima i uslugama u socijalnoj zaštiti opštine Požega tako da se predvidi realizacija usluge dnevnog boravka za mlade s invaliditetom i smetnjama u razvoju starosti od 18 do 30 godina;
2. U Odluci o budžetu za 2024. godinu opštine Požega predvideti /opredeliti sredstva za realizaciju ove usluge socijalne zaštite;
3. Kontinuirano raditi na podizanju svesti lokalne zajednice o problemima i značaju društvene brige o mladima s invaliditetom i smetnjama u razvoju.

Donošenje nove strategije socijalne zaštite u Vlasotincu

Autor: Nikola Perišić

Organizacija: Centar za edukaciju OSMEH

Mentorka: Milica Stranjaković

Kratak sažetak nalaza

Opština Vlasotince nema Strategiju socijalne zaštite od 2015. godine. Posledice nepostojanja strategije su dalekosežne, a čak su dovele i do jednog fatalnog ishoda gubitka života beskućnika koji nije dobio potrebnu socijalnu i zdravstvenu pomoć. Stoga je potrebno hitno donošenje nove strategije socijalne zaštite kako se ranjive grupe ne bi diskriminisale i kako bi te osobe i njihove porodice uvidele jasne naznake u kom smeru mogu očekivati kreiranje javnih politika u ovim oblastima na lokalnom nivou. Ta strategija treba da sadrži elemente podrške koji su se razvijali prethodnih godina kao što su usluge predah i stanovanje uz podršku za decu i mlade sa smetnjama i invaliditetom, ali i sasvim novi program socijalnog preduzetništva koji bi trebalo da omogući osobama s invaliditetom da pruže društveni doprinos, a doprinesu i sopstvenom boljem ekonomskom statusu.

Opis problema

Opština Vlasotince ima 2 571 pojedinaca korisnika socijalne zaštite, dok opština Crna Trava ima 315 korisnika sistema (podaci CSR). Ipak, Vlasotince je jedna od jedinica lokalne samouprave u Republici Srbiji koje nemaju strategiju razvoja socijalne zaštite, i to gotovo osam godina. Poslednja Strategija je doneta za period od 2011. do 2015. godine. Nakon isteka te strategije nova nije formulisana, niti je razmatrano njeno kreiranje. Nedostatak ove lokalne javne politike ugrožava ranjive grupe stanovništva, jer one onda nemaju jasna očekivanja u kom pravcu se može očekivati rešavanje njihovih svakodnevnih problema sa kojima se suočavaju. Izostanak takvog okvira negativno utiče na stvaranje dodatne nesigurnosti, diskriminacije i nejednakosti. Posledica takvog vođenja lokalnih politika u ovoj oblasti posebno otežava položaj dece i mladih sa smetnjama u razvoju koji su uključena u obrazovanje. Nedostatak strateškog dokumentana na nacionalnom nivou takođe utiče i na nedovoljnu i/ili neadekvatnu podršku starijim licima. Uz to, posledice mogu da imaju i fatalne ishode, jer je u Vlasotincu nedavno jedan beskućnik izgubio život samo zato što nije dobio adekvatnu socijalnu i/ili zdravstvenu zaštitu koja mu je bila neophodna u datom trenutku.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Nakon isteka te strategije nova nije formulisana, niti je razmatrano njeno kreiranje. Nedostatak ove lokalne javne politike ugrožava ranjive grupe stanovništva, jer one onda nemaju jasna očekivanja u kom pravcu se može očekivati rešavanje njihovih svakodnevnih problema sa kojima se suočavaju. Izostanak takvog okvira negativno utiče na stvaranje dodatne nesigurnosti, diskriminacije i nejednakosti. Posledica takvog vođenja lokalnih politika u ovoj oblasti posebno otežava položaj dece i mladih sa smetnjama u razvoju koji su uključeni u obrazovanje. Nedostatak strateškog dokumenta na nacionalnom nivou takođe utiče i na nedovoljnu i/ili neadekvatnu podršku starijim licima. Uz to, posledice mogu da imaju i fatalne ishode, jer je u Vlasotincu nedavno jedan beskućnik izgubio život samo zato što nije dobio adekvatnu socijalnu i/ili zdravstvenu zaštitu koja mu je bila neophodna u datom trenutku.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Kako bi se na što efikasniji način rešili problemi u oblasti socijalne zaštite na teritoriji opštine Vlasotince i kako bi se prevazišli izazovi iz prethodnih godina, treba što pre da se donese nova Strategija razvoja sistema socijalne zaštite, svi ti problemi identifikovali na jednom mestu i kako bi se predložila konkretna rešenja za njihovo prevazilaženje. Planiranjem na osnovu podataka o potrebama korisnika, treba sistemski postaviti sve elemente, uključujući akcioni plan i indikatore na osnovu kojih bi se lakše vršio monitoring i evaluacija uspešnosti strategije, a koji su izostali kod prethodne. Na taj način mogli bi se bolje sagledati izazovi, predvideti načini prevazilaženja i planirati komponente za narednu strategiju. Strategija razvoja sistema socijalne zaštite treba kroz javni uvid, ali i druge lokalne akcije, da omogući informisanje korisnika i njihovih porodica o planovima i opcijama za unapređenje njihovog položaja. Takođe, treba otvoriti prostor i za nove programe ili mehanizme reagovanja, kao u slučaju beskućništva ili drugih registrovanih izazova u zajednici.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Treba doneti novu Strategiju socijalne zaštite za opštinu Vlasotince, u kojoj bi se našle podrške koje su se razvijale prethodnih godina kao što su usluge predah i stanovanje uz podršku za decu i mlade sa smetnjama i invaliditetom, ali i sasvim novi program socijalnog preduzetništva, koji bi trebalo da omogući osobama s invaliditetom da pruže društveni doprinos, a i da doprinesu boljem sopstvenom ekonomskom statusu.
2. Uz Strategiju treba doneti Akcioni plan indikatore na osnovu kojih će se lakše vršiti monitoring i evaluacija uspešnosti strategije, a koji su izostali kod prethodne. Na taj način bolje će se sagledati izazovi, predvideti načini prevazilaženja i planirati komponente za narednu strategiju.

Dobre politike za dobro društvo

Autor: Ilija Ostojić

Organizacija: Nevladina Organizacija ReGeneracija

Mentor: Žarko Šunderić

Kratak sažetak nalaza

Mladi u Srbiji su pod povećanim rizikom od upotrebe psihoaktivnih supstanci (PAS). To potvrđuju podaci kako državnih i međunarodnih institucija, tako i institucija civilnog društva. Međutim, programi prevencije upotrebe PAS ne odgovaraju potrebama mladih koji su pod povećanim rizikom od upotrebe PAS. Prevencija je pre svega univerzalnog karaktera, čime su u praksi zanemareni oblici selektivne i indikovane prevencije, odnosno programi smanjenja štete od upotrebe PAS. Sledstveno tome, NVO ReGeneracija se zalaže za efikasniju i efektivniju primenu programa smanjenja štete od upotrebe PAS među mladima, ističući značaj edukacije stručnjaka koji se u svom radu susreću sa mladima koji konzumiraju PAS, kao i kreiranja efikasnog sistema upućivanja mladih na stručnjake koji im mogu pružiti adekvatnu podršku.

Opis problema

Podaci istraživanja sprovedenih od strane vladinih i nevladinih institucija ukazuju na visoku stopu upotrebe PAS među mladima u Srbiji. Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period 2014 – 2021. godine ističe da svaka deseta mlada osoba konzumira neku od PAS. NVO ReGeneracija utvrdila je 2014. godine da mladi u noćnom životu najčešće konzumiraju alkohol, kanabis, i u manjim procentima spid i MDMA (ekstazi). Na osnovu istog istraživanja utvrđeno je da je prosečna starost prilikom inicijalne upotrebe PAS 17 godina. Prema Evropskom školskom istraživanju o upotrebi psihoaktivnih supstanci među učenicima u Srbiji 2019, neku od PAS probalo je 8,6% mladih starosti 15–16 godina. Kao najčešće su navođene alkohol i kanabis, a u manjim procentima ekstazi.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Dominantan vid prevencije upotrebe PAS u Srbiji jeste univerzalna prevencija, koja pre svega podrazumeva neselektivno edukovanje mladih u okviru školskog sistema. Programi smanjenja štete zanemareni su u praksi. U stranoj literaturi o programima smanjenja štete može se naći obilje podataka o njihovim pozitivnim efektima. Jo Brocat i Eric F. Wagner u članku *Harm*

Reduction: A Social Work Practice Model and Social Justice Agenda istakli su da je univerzalna prevencija nedovoljan i neadekvatan pristup problemu upotrebe PAS. Ona neminovno mora biti dopunjena programima smanjenja štete. Međutim, u dokumentima javnih politika Vlade Republike Srbije programi smanjenja štete slabo su prepoznati. Činjenica je da mladi u Srbiji u velikom procentu konzumiraju PAS, zbog čega su neophodni programi smanjenja štete, koji ne zahtevaju od mladih potpunu apstinenciju, već su usmereni na maksimalno redukovanje rizika od upotrebe PAS – a ključni rizici su predoziranje, transmisija infekcije HIV-a, virusnih hepatitisa i drugih polno prenosivih bolesti, kao i nasilno ponašanje.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Imajući u vidu izrazito negativne posledice konzumacije PAS među mladima – pogoršanje zdravstvenog stanja mladih, povećanje zdravstvenih i socijalnih troškova, kao i diskriminaciju i stigmatizaciju mladih koji konzumiraju PAS – NVO ReGeneracija predlaže preduzimanje sledećih koraka u rešavanju problema: 1) Prepoznavanje značaja programa smanjenja štete od upotrebe PAS među donosiocima odluka. Do sada se u praksi stavljao akcenat na nedovoljno efektivne mere univerzalne prevencije. Stoga je potrebno da se u dokumentima javnih politika stavi nedvosmislen naglasak na značaj programa smanjenja štete od upotrebe PAS, kao i da se definišu konkretne mere njihovog sprovođenja. 2) Unapređenje kvaliteta i dostupnosti usluga socijalne zaštite koje bi bile usmerene na mlade pod povećanim rizikom od upotrebe PAS. Na taj način će mladi koji konzumiraju PAS percipirati sistem socijalne zaštite kao izvor podrške, što će dovesti i do njihove destigmatizacije. Međutim, radi postizanja ovog cilja neophodno je edukovati stručnjake u okviru sistema socijalne zaštite, kao i kreirati adekvatan sistem upućivanja mladih na one stručnjake koji im mogu pružiti pomoć.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Prilikom pisanja novog Programa za sprečavanje zloupotrebe droga za period od 2023. do 2027. i njegovog pratećeg akcionog plana, staviti nedvosmislen i jasan naglasak na značaj programa smanjenja štete od upotrebe PAS među mladima i definisati specifične mere smanjenja štete koje bi se mogle implementirati u budućnosti.
2. Edukovati socijalne radnike i druge stručnjake koji se u svom radu susreću s mladima pod povećanim rizikom od upotrebe PAS, a u svrhu senzibilizacije i prihvatanja destigmatizujućih stavova prema ovoj populaciji. Cilj edukacije bi bio usvajanje znanja o PAS koje mladi koriste i rizičnim ponašanjima koja su povezana sa upotrebom PAS, kao i usvajanje protokola koji bi bio vodič za socijalne radnike tokom rada s mladom osobom kojoj je potrebna pomoć i podrška. Predlog NVO ReGeneracije jeste da ulogu u edukaciji stručnjaka iz sistema socijalne zaštite imaju pre svega OCD koje se bave temom mladih pod povećanim rizikom od PAS.

3. Kreirati kvalitetan i održiv sistem upućivanja mladih pod povećanim rizikom od upotrebe PAS na dostupne programe i servise socijalne zaštite koje sprovode državne institucije i OCD. Umreženost stručnjaka iz vladinih institucija sa stručnjacima iz OCD povećalo bi efikasnost u smanjenju štete od upotrebe PAS i smanjilo bi opterećenje sistema socijalne zaštite. Predlog NVO ReGeneracije jeste da glavnu ulogu u kreiranju sistema upućivanja mladih koji su pod rizikom od upotrebe PAS na stručnjake imaju OCD, uz podršku stručnjaka iz sistema socijalne zaštite.

Reference

1. ESPAD. (2019). *Evropsko školsko istraživanje o upotrebi psihoaktivnih supstanci među učenicima u Srbiji 2019*. Beograd: Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“.
2. Brocato, J & Wagner, F. E. (2003). Harm Reduction: A Social Work Practice Model and Social Justice Agenda. U *Health and Social Work*, Vol. 28, No. 2, 117–125.
3. Vlada Republike Srbije. *Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period 2014–2021. godine*. Službeni glasnik RS.

Doprinos unapređenju procesa deinstitucionalizacije i razvoju usluga podrške u zajednici u Republici Srbiji

Autorka: Jelena Jašović

Organizacija: Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S

Mentorka: Milica Stranjaković

Kratak sažetak nalaza

Osobe sa invaliditetom u institucijama i van njih višestruko su diskriminisane u društvu. Da bi živele dostojanstveno i adekvatno sudelovale u društvu, neophodno je na održiv način sprovesti deinstitucionalizaciju u Srbiji. Preduslov za to jeste razvijanje usluga socijalne zaštite u zajednici u saradnji s korisnicima usluga, što doprinosi i prevenciji institucionalizacije. Neophodne promene tiču se informisanja i edukacije svih relevantnih aktera, i pod tim promenama se podrazumevaju edukacija pružalaca usluga o modelu podrške osobama sa invaliditetom koji je u skladu sa standardima ljudskih prava; kreiranje lako dostupnih usluga koje se tiču obrazovanja, zapošljavanja i stanovanja; unapređivanje profesionalnih i administrativnih kapaciteta za pružanje usluga, ali i kapaciteta za praćenje i evaluaciju usluga socijalne zaštite u mandatu jedinica lokalne samouprave; uspostavljanje mehanizama kontrole kvaliteta sprovođenja usluga; revidiranje Pravilnika o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite; obavezivanje jedinica lokalne samouprave da kao prioritet postave finansiranje usluga socijalne zaštite koje su bitne za deinstitucionalizaciju.

Opis problema

Država se na deinstitucionalizaciju obavezala ratifikacijom Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. Institucionalizacijom se ove osobe diskriminišu na više načina: oduzimanjem poslovne sposobnosti, slobode kretanja, primoravanjem na medicinske tretmane, sve bez njihove saglasnosti. Broj osoba sa invaliditetom u ustanovama za smeštaj godinama se ne menja značajno, izlazak iz ustanova je retka pojava, a usluge socijalne zaštite u zajednici nisu dovoljno razvijene. Takođe, neophodno je pomenuti i nedovoljno razvijene kapacitete organizacija da kvalitetno pružaju usluge socijalne zaštite, kao i nepostojanje profesionalnog praćenja kvaliteta pruženih usluga. Usluge socijalne zaštite koje bi omogućile izmeštanje iz institucije ili prevenciju institucionalizacije nedovoljno su razvijene i ne obezbeđuju se kontinuirano iz godine u godinu, pre svega zbog finansijske neodrživosti.

U mnogim jedinicama lokalne samouprave većina usluga nikada nije bila dovoljno razvijena – i to najpre one koje pripadaju grupi usluga podrške za samostalan život, a koje su najznačajnije za prevenciju institucionalizacije i deinstitucionalizaciju, kao što je na primer stanovanje uz podršku za osobe sa invaliditetom, kao i usluga personalne asistencije.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Usvojene strategije i akcioni planovi, među kojima se ističu Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period do 2024. godine i Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije u Srbiji, imaju duboko ukorenjen cilj – poboljšanje položaja najranjivijih društvenih grupa i usklađivanje sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom. Unapređenja u Zakonu o zabrani diskriminacije, posebno u oblasti rada, zaslužuju pohvale, ali ostaje potreba za proširivanjem tih izmena na druge ključne domene.

Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite koji postavlja standarde za usluge socijalne zaštite ima svoju važnost, iako postizanje tih standarda predstavlja izazov, zahtevajući ponovno procenjivanje minimalnih standarda i efikasniju izdaju licenci. Usluge podrške za samostalan život još uvek nisu dovoljno razvijene, a proces deinstitucionalizacije mora osigurati kvalitetnu i pristupačnu podršku. To uključuje poboljšanje mobilnosti, komunikacije, obrazovanja, političkog angažmana i drugih ključnih aspekata života osoba sa invaliditetom, sve bez ikakvog oblika diskriminacije. Postizanje održive deinstitucionalizacije zahteva usredsređivanje na obrazovanje, zapošljavanje i stanovanje uz pružanje podrške kako bi se sprečilo ponovno smeštanje osoba sa invaliditetom u institucionalne okvire.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Neophodno je Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite u celosti uskladiti s Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, čija je Srbija država potpisnica. Potrebno je preispitati i revidirati postojeće standarde i standardizovati nove usluge tako da one budu dostupne osobama sa invaliditetom, te omogućiti dobijanje usluga u domu korisnika. Kako bi osobe sa invaliditetom živele dostojanstveno, neophodno je da se vrate u svoju zajednicu i prirodno okruženje i tamo se obrazuju, rade i socijalizuju. Potrebno je dosledno ih informisati o njihovim pravima i obavezama i o tome kako bi sistem usluga podrške trebalo da funkcioniše, te ih osnažiti da preuzmu upravljanje nad svojim životom, odnosno životom svoje dece.

Potrebno je izmeniti propise tako da postoji mehanizam koji će čvršće obavezivati jedinice lokalne samouprave da ispunjavaju obavezu da deo sredstava svog budžeta opredele za finansiranje usluga u zajednici, da kao prioritet postave finansiranje određenog broja usluga socijalne zaštite

bitnih za deinstitucionalizaciju, te da namenske transfere koje dobijaju iz javnih rashoda za finansiranje ovih usluga iz republičkog budžeta zaista i primenjuju.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Učiniti informacije o uslugama socijalne zaštite dostupne svima, a posebno naći kanale za ugrožene osobe u riziku od institucionalizacije. Takođe, predložiti porodicama i deci na koji način se usluge socijalne zaštite mogu obezbediti u zajednici. Ove informacije potrebno je preneti osobama kroz različite formate kako bi one bile razumljive svim korisnicima – u školama, lekarskim ordinacijama, domovima zdravlja, pa i u religijskim institucijama.
2. Učiniti usluge koje već postoje u zajednici, a koje se tiču obrazovanja, zapošljavanja i stanovanja, lako dostupnim i priuštivim osobama sa invaliditetom, sve u cilju prevencije institucionalizacije, odnosno reinstitucionalizacije osoba sa invaliditetom.
3. Edukovati radnike u oblasti socijalne zaštite o modelu invaliditeta koji je u skladu sa standardima ljudskih prava kako bi se prevenirale situacije u kojima porodice bivaju savetovane ili podsticane da svoju decu smeste u institucije.
4. Usluge u zajednici modifikovati tako da se njima poštuju potrebe osoba sa invaliditetom i omogućiti im puno učešće u njihovom kreiranju.
5. Preispitati i novčana davanja namenjena osobama sa invaliditetom, posebno sa aspekta adekvatnosti. Implementaciju sprovesti u fazama, uz obavezno prethodno sagledavanje implikacija po budžet i /ili izrade neke vrste studije izvodljivosti.
6. Kontinuirano unapređivati i izgraditi profesionalne i administrativne kapacitete za praćenje i evaluaciju usluga socijalne zaštite u mandatu jedinica lokalne samouprave.
7. Kontinuirano razvijati mehanizme kontrole kvaliteta pruženih usluga.

Reference

1. CRPD/C/5. (2022). Guidelines on deinstitutionalization, including in emergencies.
2. Matković, G. i Stranjaković, M. (2016). *Mapiranje usluga socijalne zaštite u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlada Republike Srbije.
3. Matković, G. i Stranjaković, M. (2020). *Mapiranje usluga socijalne zaštite i materijalne podrške u nadležnosti JLS u RS*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 2020.
4. Petković G. (2020). *Analiza usklađenosti cena usluga domskog smeštaja sa potrebama korisnika sa intelektualnim i mentalnim poteškoćama*. Master rad. Beograd: Fakultet političkih nauka. Prema *Službeni glasnik RS*, broj 44/2020.

5. *Službeni glasnik RS* br. 42/2013, 89/2018 i 73/2019.
6. Strategija deinstitutionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite u zajednici za period 2022–2026. godine. *Službeni glasnik RS*, br. 12/2022.
7. Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine. *Službeni glasnik RS*, br. 44/2020.
8. Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009.
9. Zakon o socijalnoj zaštiti. *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011.

Psihijatr-i-JA

Autorka: Lana Ranđelović

Organizacija: Prostor

Mentor: Žarko Šunderić

Kratak sažetak nalaza

Usluge zaštite mentalnog zdravlja u zajednici predviđene su akcionim planovima i preporukama EU, te i zakonskim i strateškim dokumentima Srbije kao države u procesu evropskih integracija. Nacionalni dokumenti pridali su ključnu ulogu opštinama u obezbeđivanju usluga za kojima postoji potreba građana. Utvrđeno je da je ponuda usluga u oblasti mentalnog zdravlja GO Stari grad limitirana, a da su strateški dokumenti opštine zastareli i neusklađeni sa savremenim konceptima zaštite mentalnog zdravlja. Zanimarivanjem delovanja na lokalnom nivou postoji rizik da se dodatno uveća broj osoba s mentalnim teškoćama, poveća stopa suicida i zloupotrebe alkohola i droga, te da se uvećaju troškovi zdravstvene zaštite. U cilju unapređenja sistema mentalnog zdravlja i poboljšanja kvaliteta života stanovnika GO Stari grad, ali i ostalih građana, neophodno je da se na nivou opštine izrade i usvoje novi dokumenti javne politike koji će u sebi sadržati konkretne mere i aktivnosti za razvoj službi za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici, kao i usluge zaštite mentalnog zdravlja, kako bi se one učinile dostupnijim građanima i obezbedili veći resursi za njihovo pružanje.

Opis problema

Aktuelna istraživanja iz oblasti mentalnog zdravlja ukazuju na sve veću učestalost mentalnih teškoća među svetskom (Vos et al., 2020) i domaćom populacijom (Marić et al., 2021). Podaci Gradskog zavoda za javno zdravlje (2020) govore da je najmanje 5% stanovnika GO Stari grad imalo potrebu za uslugama u oblasti mentalnog zdravlja (Republički zavod za statistiku DevInfo, 2022). Broj dostupnih usluga na GO Stari grad veoma je ograničen, dok se aktuelne usluge koje direktno pruža opština odnose isključivo na materijalnu podršku, a one nisu usmerene na osobe s mentalnim teškoćama. Usluge zaštite mentalnog zdravlja dominantno se pružaju kroz sistem zdravstvene zaštite i bolnički tretman, dok sistem socijalne zaštite nema nijednu uslugu koja je namenjena osobama s mentalnim teškoćama na teritoriji GO Stari grad (Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2021). Povrh svega, licencirane usluge zaštite mentalnog zdravlja u zajednici trenutno ne postoje u Beogradu. Razumno je pretpostaviti da, ukoliko postoji potreba za

dobijanjem pomoći, postoji i javni interes institucija da se građanima ta pomoć obezbedi kroz različite usluge zaštite mentalnog zdravlja.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Nacionalni dokument javnih politika kojim se uređuje ova oblast jeste Program o zaštiti mentalnog zdravlja u Republici Srbiji za period 2019–2026. godine (*Službeni glasnik RS*, br. 84/2019), u kojem se navodi da je, suprotno savremenim evropskim i globalnim trendovima, u Srbiji dominantno ulaganje u velike psihijatrijske ustanove, kao i da bi najpreči zadatak trebalo da bude osnivanje službi za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici. Prethodne godine usvojena je Strategija deinstitucionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite u zajednici za period 2022–2026. godine (*Službeni glasnik RS*, br. 12/2022), koja prioritizuje smanjenje broja institucionalizovanih osoba s mentalnim teškoćama kroz razvoj usluga u zajednici, u čemu su ključni akteri opštine. Planski dokumenti GO Stari grad koji uređuju oblast socijalne zaštite jesu Strategija održivog razvoja GO Stari grad (2012), koja ne spominje osobe s mentalnim teškoćama kao korisnike mera i aktivnosti opštine, i Program za unapređenje socijalne zaštite GO Stari grad (2015), u kojem se osobe s mentalnim teškoćama navode kao ciljna grupa mera i aktivnosti, ali koje do danas nisu uspostavljene. Nacrt Plana javnog zdravlja GO Stari grad (2023) prepoznaje osobe s mentalnim teškoćama kao ugroženu kategoriju kojoj je potrebna dnevna ambulanta, budući da je takva usluga povoljnija po budžet, a predstavljala bi pomak u sprovođenju zaštite mentalnog zdravlja u zajednici.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Neophodno je sprovesti analizu kojom bi se utvrdile specifične potrebe stanovnika GO Stari grad kako bi se osmislile odgovarajuće aktivnosti i usluge koje će najadekvatnije odgovoriti na njihove potrebe i planirao budžet predviđen za usluge iz ove oblasti. Nakon toga treba što pre sastaviti nove krovne dokumente javne politike GO Stari grad (Strategiju i Program). Ovi krovni dokumenti treba da budu u skladu s konceptom zaštite mentalnog zdravlja u zajednici i sadrže konkretne mere i aktivnosti za razvoj službi za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici, kao i usluge koje se direktno odnose na zaštitu mentalnog zdravlja.

Uz to, potrebno je opredeliti finansijske resurse tako da sprovođenje usluga zaštite mentalnog zdravlja bude dugoročno. Tako bi usluge mentalnog zdravlja koje na teritoriji GO Stari grad pružaju Udruženje Prostor i druge organizacije civilnog sektora donošenjem novih propisa postale finansijski održive i dugoročne. Takođe, nove opštinske dokumente javne politike, kao i odluke koje se tiču finansiranja, treba učiniti dostupnim na web-prezentaciji GO Stari grad.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Analizirati realne potrebe stanovnika GO Stari grad u pogledu usluga zaštite mentalnog zdravlja;
2. Izraditi nove dokumente javnih politika: Program za unapređenje socijalne zaštite GO Stari grad i Strategiju razvoja opštine;
3. Opredeliti finansijske resurse tako da sprovođenje usluga zaštite mentalnog zdravlja bude dugoročno;
4. Učiniti nove opštinske dokumente javne politike, kao i odluke koje se tiču finansiranja, javno dostupnim.

Reference

1. Gradski zavod za javno zdravlje (2020). *Analiza zdravstvenog stanja stanovnika Beograda*. Ministarstvo zdravlja Republike Srbije.
2. Marić, N. P., Knežević, G., Terzić-Šupić, Z., Mihić, L., Pejović-Milovačević, M., Lazarević, L., ... & Todorović, J. (2021). The research team of the CoV2Soul. RS project, reports the preliminary results on depressiveness in Serbia, on the occasion of the world mental health day. *Srpski medicinski časopis Lekarske komore*, 2(4): 337-341.
3. Program o zaštiti mentalnog zdravlja u Republici Srbiji za period 2019–2026. godine. *Službeni glasnik RS*, br. 84/19.
4. Republički zavod za socijalnu zaštitu (2021). Punoletni u sistemu socijalne zaštite u 2020. godini. Beograd. Dostupno na: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2163/punoletni-u-sistemu-socijalne-zastite-u-2020.pdf>, pristupljeno 14.1.2023.
5. Republički zavod za statistiku DevInfo (2022). Republika Srbija – Profil. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Stari%20grad_E_URSRB001001001015.pdf, pristupljeno 14.1.2023.
6. Strategija deinstitucionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite u zajednici za period 2022–2026. godine. *Službeni glasnik RS*, br. 12/2022.
7. Vos, T., Lim, S. S., Abbafati, C., Abbas, K. M., Abbasi, M., Abbasifard, M., ... & Bhutta, Z. A. (2020). Global burden of 369 diseases and injuries in 204 countries and territories, 1990–2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *The Lancet*, 396(10258), 1204-1222. DOI: 10.1016/S0140-6736(20)30925-9.

Napomena: dokumenti Strategija održivog razvoja GO Stari grad (2012), Program za unapređenje socijalne zaštite GO Stari grad (2015) i Nacrt Plana javnog zdravlja GO Stari grad (2023) podeljeni su s autorkom od strane GO Stari grad za potrebe istraživanja i ne mogu se naći na zvaničnoj web-prezentaciji opštine.

Dugoročno budžetsko finansiranje usluge terenskog saradnika nije skupo, a njegovo neometano sprovođenje neprocenjivo je za najugroženije građane Šapca

Autor: Stefan Marić

Organizacija: Asocijacija DUGA

Mentorka: Milica Stranjaković

Kratak sažetak nalaza

Uprkos svojoj pionirskoj ulozi u uspostavljanju usluge terenski saradnik (*outreach*), Grad Šabac ipak nije uspeo da obezbedi dugoročnu finansijsku održivost usluge. Takve okolnosti primoravaju DUGU da sprovodi uslugu terenski saradnik u otežanim uslovima jer su nekoliko meseci svake godine izvori finansiranja neizvesni, a količina novčanih sredstava na raspolaganju nepoznata. Takve okolnosti dovode do smanjenja kvaliteta i obuhvata pružene usluge. Ukupna sredstva koja je neophodno izdvojiti za budžetsko finansiranje UTS na godišnjem nivou iznose oko 0,1% ukupnih prihoda Grada Šapca, ili oko 3% ukupnih rashoda za socijalnu zaštitu. Istraživanjem u okviru *Policy Paper*a utvrđeno je da se sprovođenjem usluge terenski saradnik mogu ostvariti i značajne budžetske uštede, pogotovo u srednjem i dugom roku. Dugoročno finansiranje ove usluge iz budžeta grada u celini predstavljalo bi malo ulaganje, a ostvarila bi se neprocenjiva društvena korist u vidu poboljšanja blagostanja Šapčana iz najmarginalizovanijih i najugroženijih društvenih grupa.

Opis problema

U Šapcu, kao i u celoj Srbiji, već dugo postoji potreba za socijalnom uslugom preventivnog karaktera koja bi u značajnoj meri povećala kvalitet i obuhvat sistema socijalne zaštite tako što bi uspela da dosegne najsiromašnije i najugroženije stanovništvo, što tradicionalni programi i usluge sistema socijalne zaštite često ne uspevaju. Takve marginalizovane grupe – poput beskućnika, ljudi koji rade na ulici, starijih samačkih domaćinstava, Roma i mnogih drugih – osećaju se odbačeno od sistema, nevoljno napuštaju svoje neposredno okruženje i često su skeptični prema sistemu socijalne zaštite. Zbog toga je važno da postoje usluge terenskog saradnika (*outreach*), koje, zahvaljujući svojoj fleksibilnosti i pristupu, uspevaju da dopru do ovih najčešće izolovanih zajednica, i pomognu im.

Grad Šabac učestvuje u finansiranju upravo jedne takve usluge terenskog saradnika, koju na teritoriji grada Asocijacija DUGA sprovodi od 2017. godine. Međutim, Grad Šabac do sada ipak nije uspeo da budžetski obezbedi dugoročnu finansijsku održivost usluge terenskog saradnika (UTS). Takve okolnosti primoravaju DUGU da sprovodi uslugu terenskog saradnika u otežanim uslovima, jer su nekoliko meseci svake godine izvori finansiranja neizvesni, a količina novčanih sredstava na raspolaganju nepoznata.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

U istraživanju Instituta za javno zdravlje Srbije navodi se da se nešto manje od trećine starijih u Srbiji (31,5%) izjasnilo da ima ozbiljne teškoće u obavljanju svakodnevnih kućnih aktivnosti (pripremanje hrane, lakši i teži kućni poslovi, kupovina i sl.), a skoro svaki deseti stanovnik (9,5%) u obavljanju aktivnosti lične nege (oblačenje, svlačenje, korišćenje toaleta, kupanje, tuširanje i sl.). Postoji korelacija između socioekonomskog i demografskog statusa ispitanika s problemima u obavljanju pomenutih aktivnosti. Prema nalazima Batuta, stariji stanovnici Šumadije i Zapadne Srbije (dakle i stariji građani i građanke Šapca) značajno češće su imali poteškoće u obavljanju kućnih aktivnosti. Prema anketi koju je 2014. godine sproveo Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU) skoro 30% starih ljudi (65+) u Srbiji nije čulo ni za jednu uslugu i program namenjene pomoći ili socijalne zaštite starih. Zato je važno naglasiti da je upravo starije ruralno stanovništvo u Šapcu najbrojnija marginalizovana grupa u okviru usluge autriča Asocijacije DUGA.

Ključni i alternativni predlozi rešenja s obrazloženjem

Asocijacija DUGA već dugo s republičkim organima radi na standardizaciji usluge terenski saradnik (*outreach*) kao usluge na nacionalnom nivou. Akreditovani su svi treninzi za ovu uslugu u Republičkom zavodu za socijalnu zaštitu, a između ostalog, izrađen je i elaborat i vodič za radnike ove usluge. S obzirom na srazmere potencijalne koristi, UTS je i finansijski gledano veoma isplativa. Ukupna sredstva koja je neophodno izdvojiti za finansiranje UTS na godišnjem nivou iznose oko 0,1% ukupnih prihoda Grada Šapca ili oko 3% ukupnih rashoda za SZ.

Samo na osnovu jednog primera iz prakse DUGE i intervencije UTS pre nekoliko godina, analiza troškova i koristi pokazala je da je kroz neisplaćenu novčanu socijalnu pomoć i uplaćene poreze i doprinose vraćeno oko 56% godišnjih sredstava namenjenih za UTS, koje pored budžetskih sredstava Šapca čine i donacije, a ostvareni su i mnogobrojni i mnogo važniji nematerijalni društveni benefiti. Finansiranjem UTS iz budžeta Grada Šapca u celini automatski bi otklonilo sve probleme oko finansijske neizvesnosti i planiranja sprovođenja usluge terenski saradnik Asocijacije DUGA. Donošenje nove Strategije razvoja socijalne zaštite i Odluke o pravima i

uslugama socijalne zaštite Grada Šapca, u kojima bi svoje mesto našla i usluga terenskog saradnika, kao i dalja institucionalna pomoć u procesu standardizacije UTS na nacionalnom nivou, predstavlja sledeći logičan korak koji bi lokalna administracija mogla preduzeti kako bi se sistem socijalne zaštite dodatno unapredio.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Doneti novu Strategiju razvoja socijalne zaštite Grada Šapca u kojoj se usluga terenski saradnik (*outreach*) prepoznaje kao nova, inovativna i preventivna usluga socijalne zaštite za društvene grupe u riziku s ciljem poboljšanja položaja ugrožene populacije na teritoriji Grada Šapca, uz analizu potreba svih postojećih ugroženih grupa na teritoriji grada;
2. Doneti novu Odluku o pravima i uslugama socijalne zaštite Grada Šapca, u kojoj se usluga terenski saradnik (*outreach*) prepoznaje kao nova, inovativna i preventivna usluga socijalne zaštite za društvene grupe u riziku s ciljem poboljšanja položaja ugrožene populacije na teritoriji Grada Šapca;
3. Dalje zastupanje za standardizaciju usluge terenskog saradnika na nacionalnom nivou;
4. Razviti komunikacionu strategiju za informisanje najugroženijih kategorija stanovništva;
5. Proširenje obuhvata postojećih usluga socijalne zaštite (kao npr. pomoć u kući) preispitivanjem kriterijuma za izbor korisnika;
6. Zagovaranje za čvršću međusektorsku saradnju, posebno za marginalizovane grupe kao što su deca i odrasli koji žive i rade na ulici, starija samačka domaćinstva, HIV/AIDS pacijenti, seksualni radnici/e, itd.

Reference

1. Istraživanje zdravlja stanovništva Srbije 2019. godine, RZS.
2. Socijalna zaštita u starosti: Dugotrajna nega i socijalne penzije, Centar za socijalnu politiku, SIPRU (2014).

Akcioni plan za razvoj usluga socijalne zaštite – solidarnija zajednica

Autor: Jovan Berić

Organizacija: Somborski edukativni centar

Mentorka: Milica Stranjaković

Kratak sažetak nalaza

Dostupni podaci upućuju da Grad Sombor ima bolje pokazatelje, kako u pogledu broja usluga koje su dostupne stanovnicima Sombora, tako i u pogledu obuhvata korisnika i visine sredstava koja se izdvajaju iz budžeta, u odnosu na većinu drugih jedinica lokalne samouprave u Republici Srbiji. Ipak, dostupna sredstava i broj korisnika koji mogu da ostvare pravo na usluge još uvek nisu adekvatni kako bi se svim ljudima kojima je to potrebno omogućilo da nastave kvalitetan život u prirodnom okruženju i zajednici. Stoga je važno u narednom periodu doneti novi strateški dokument kojim bi se trasirao put daljeg razvoja usluga.

Opis problema

Evropska komisija u Izveštaju iz 2021. godine za Republiku Srbiju jasno ukazuje na potrebu za poboljšanjem kvaliteta i pokrivenosti uslugama koja se može ostvariti kroz „pojačani nadzor i regulatorne mehanizme, praćenje i evaluaciju“¹. Izveštaj za 2022. godinu potvrđuje prethodne nalaze, te se navodi da je i dalje nedovoljno „finansiranje za razvoj usluga u zajednici i za podršku licenciranim pružaocima usluga“². Ipak, uočava se da je Srbija usvojila Strategiju deinstitucionalizacije u januaru 2022. godine, s tim što je izostalo donošenje odgovarajućeg akcionog plana.

Na osnovu dostupnih podataka može se uočiti napredak u pogledu razvoja određenih usluga tokom godina, kao i to da Grad Sombor tokom 2018. godine izdvaja značajnija sredstva u poređenju sa većinom drugih JLS (nalazi se na 16. mestu, sa udelom rashoda za usluge socijalne zaštite iz budžeta od 1,49% u 2018. godini)³. Ipak, uprkos tome, jasno je da trenutni kapaciteti ne mogu da zadovolje sve potrebe stanovnika grada Sombora i odgovore na viziju Strategije deinstitucionalizacije, koja teži ka stvaranju društva u kojem će svi „zadovoljavati potrebe u prirodnom okruženju“⁴.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Iako je Grad Sombor doneo lokalnu Strategiju razvoja socijalne zaštite za period od 2016. do 2020. godine sa ciljem da „bude socijalno razvijena zajednica u sistemu servisa i usluga“⁵, nalazi istraživanja upućuju da je neophodno u narednom periodu nastaviti sa planskim razvojem usluga i povećavanjem broja korisnika. Ipak, veliki problem u oblasti socijalne zaštite predstavlja to što je prethodna Strategija na nacionalnom nivou iz 2005. godine istekla, njena evaluacija nije blagovremeno sprovedena, te novi strateški dokument još uvek nije donet.

Na osnovu dostupnih podataka uočava se da je Grad Sombor tokom godina uvećao sredstva za usluge socijalne zaštite, što je doprinelo razvoju određenih usluga i povećanju broja korisnika. Sa druge strane, podaci ukazuju i na to da je došlo do gašenja ili stagnacije razvoja nekih usluga. Evidentno je povećanje broja starijih lica na teritoriji grada Sombora, a imajući u vidu da su osobe sa invaliditetom najzastupljenije u populaciji starijih lica, može se očekivati i povećanje ove populacije. Iz navedenog se može zaključiti da potreba za daljim razvojem usluga definitivno postoji i da je neophodno dalje nadograđivati sistem kako bi na najadekvatniji način zadovoljio potrebe ugroženih kategorija stanovništva.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

U narednom periodu potrebno je preduprediti sve razloge koji mogu dovesti do prekida dinamike rada organizacija i prestanka pružanja pojedinih usluga. Ukoliko je potrebno, pružaocima usluga treba obezbediti podršku i osnažiti ih kako bi nastavili sa pružanjem usluga i unapredili svoje kapacitete. Obezbeđivanje raznovrsnih usluga neophodno je kako bi se ostvario integralni pristup. U situaciji ograničenih sredstava i nedovoljno razvijenih usluga, kada se mogu zadovoljiti potrebe samo određenog broja najugroženijih, adekvatno formulisanje prioriteta posebno dobija na važnosti. Generalno gledano, nestabilno finansiranje predstavlja jednu od najvećih prepreka, kako za održivost postojećih, tako i za uvođenje novih usluga. Pružaocima usluga treba obezbediti finansijsku sigurnost kako bi mogli kontinuirano da rade na unapređenju postojećih i razvoju novih usluga. Stoga treba raditi na uvećanju lokalnog budžeta za ove namene, uz jasnu prioritizaciju mera i programa u skladu sa potrebama ranjivih grupa. Kreiranjem planskog dokumenta za naredni period jasno će se trasirati dalji pravac razvoja socijalne zaštite u segmentu usluga u zajednici na teritoriji grada Sombora.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Povećanje informisanosti građana o načinu na koji mogu da ostvare pravo na usluge iz oblasti socijalne zaštite;

2. Povećanje participacije građana u procesu donošenja lokalnih odluka i planiranja daljeg razvoja usluga;
3. Osnaživanje građana da se udružuju i formiraju organizacije kako bi participirali u donošenju lokalnih odluka, posebno udruženja roditelja;
4. Osnaživanje građana i stručnih radnika na teritoriji grada Sombora da formiraju organizacije i uđu u postupak licenciranja za pružanje usluga;
5. Osnaživanje pružalaca usluga da povećaju broj korisnika i kvalitet usluga;
6. Postavljanje mehanizma koji bi omogućio praćenje potreba građana / ranjivih grupa za uslugama socijalne zaštite;
7. Unapređenje međusektorske saradnje i integrativnog pristupa tokom dizajna inovativnih socijalnih usluga;
8. Povećanje lokalnih finansijskih izdvajanja za usluge socijalne zaštite;
9. Kreirati i usvojiti predlog nove Strategije razvoja socijalne zaštite za grad Sombor.

Reference

1. Evropska komisija. (2022). Radni dokument Komisije – Republika Srbija, Izveštaj za 2022. godinu. Dostupno na: <https://www.mei.gov.rs/srl/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek/>, pristupljeno 16. 12. 2022.godine, str. 48, 112.
2. Evropska komisija. (2022). Radni dokument Komisije – Republika Srbija, Izveštaj za 2022. godinu. Dostupno na: <https://www.mei.gov.rs/srl/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek/>, pristupljeno 11. 12. 2022. godine, str. 48.
3. Matković, G., Stranjaković, M. (2020). *Mapiranje usluga socijalne zaštite i materijalne podrške u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.
4. Strategija deinstitucionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite u zajednici za period 2022–2026. godine. *Službeni glasnik RS*, br. 12/2022.
5. Strategija razvoja socijalne zaštite grada Sombora za period od 2016. do 2020. godine. Dostupno na: <https://www.sombor.rs/wp-content/uploads/2017/09/STRATEGIJA-RAZVOJA-SOCIJALNE-ZASTITE-2016-2020.pdf>, pristupljeno 10. 11. 2022, str. 6.

Potreba celovitog pružanja usluge ličnog pratioca deteta

Autorka: Milica Grujić

Organizacija: Nauči me

Mentorka: Milica Stranjaković

Kratak sažetak nalaza

U gradu Nišu znatan broj dece s teškoćama i/ili invaliditetom nije u mogućnosti da ostvari svoje pravo na ličnog pratioca deteta. Razlozi za to su višestruki i tiču se nedovoljne informisanosti / edukacije roditelja dece o pravima iz oblasti socijalne zaštite i nepostojanja jedinstvene baze podataka koja bi pomogla i da se adekvatno utvrde neophodna budžetska sredstva u pomenute svrhe. Stoga nastojimo da se formira jedinstvena baza podataka dece s teškoćama i/ili invaliditetom, kao i da se razvija i implementira informativno-edukativni materijal za roditelje dece.

Opis problema

U Gradu Nišu pružanje usluge ličnog pratioca deteta ne obuhvata svu decu s potrebama za ovom uslugom, što je posledica nepostojanja precizno sakupljenih podataka o položaju i broju dece s teškoćama i/ili invaliditetom na jednom mestu – i samim tim nepoklapanja budžetskih sredstava koja se izdvajaju u te svrhe s postojećim potrebama dece – kao i neadekvatne informisanosti porodica dece o pravima i procedurama u vezi s ovom uslugom. Ukoliko se ne otklone pomenute manjkavosti, veliki broj dece s potrebama za uslugom ličnog pratioca ostaće neprepoznat u sistemu socijalne zaštite i isključen iz zajednice. Zato je neophodno uticati na kreiranje sveobuhvatne baze podataka, zahvaljujući kojoj bi se mogle donositi i odgovarajuće socijalne politike i programi. Dodatno, od posebnog je značaja potreba obezbeđenja edukativnog materijala za porodice dece, kako bi pomogao detaljnijem informisanju o pravima na uslugu i usmeravanju u ostvarivanju tih prava.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Usluga lični pratilac u Gradu Nišu uključena je u postojeći zakonodavni okvir, pri čemu se prema Odluci o pravima iz oblasti socijalne zaštite na teritoriji grada Niša svrstava kao usluga koja se obezbeđuje i finansira iz budžeta Grada. Dodatno, Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje socijalne zaštite daje pravni osnov za uslugu i bliže je određuje. Uprkos postojanju

relativno adekvatnog zakonodavnog okvira, sistemom socijalne zaštite još uvek nije obuhvaćeno svako dete s teškoćama i/ili invaliditetom, što dokazuje i istraživanje iz 2022. godine koje je sprovela organizacija Nauči me. Prema ovom istraživanju, u 15 osnovnih škola od 36, 160 učenika ima teškoće u razvoju ili neki vid invaliditeta, a samo njih 45 koristi uslugu ličnog pratioca. Razlog je najpre nesrazmera potreba dece i opredeljenih sredstava u te svrhe, čemu doprinosi nepostojanje jedinstvene baze podataka dece, prema kojoj bi se kreirao budžet i odgovarajuće socijalne politike. Prema Odluci o budžetu Grada Niša za 2022. godinu, za pružanje usluge lični pratilac iz budžeta Grada izdvojeno je 10.000.000 dinara, što je iznos jednak sredstvima izdvojenim i u 2020. godini, te izdvajanje sredstava ne prati trenutne potrebe. Takođe, planiranje je dodatno onemogućeno zbog izostanka donošenja nove Strategije razvoja socijalne zaštite Grada Niša, dok je jednako otežavajući faktor, u celovitom pogledu, nepostojanje krovne strategije na nacionalnom nivou. Važno je naznačiti i da se neomogućavanjem ostvarivanja prava na ličnog pratioca deteta svakom detetu krši pravo na obrazovanje za svu decu, propisano Strategijom obrazovanja do 2030. godine.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Treba sakupiti precizne podatke o broju dece s teškoćama i/ili invaliditetom i njihovom specifičnom položaju na jednom mestu. Ovo se može učiniti stvaranjem jedinstvene baze podataka o ciljnoj grupaciji, što će uticati na to da se kreiraju više odgovarajuće socijalne politike, a što je poboljšanje u odnosu na dosadašnju praksu pojedinačnog sakupljanja od strane različitih institucija i ustanova.

Uprava za društvene delatnosti, koja ima neophodne ingerencije, mogla bi da inicira sačinjavanje baze, kako su upravo njoj najvažniji podaci o veličini ove populacije. Nadalje, s obzirom na to da porodice dece često ostaju bez neophodnih informacija o pravima deteta na uslugu ličnog pratioca, te nisu upućeni ni u proceduru omogućavanja pružanja usluge i slično, potrebno je osigurati njihovu informisanost, kako o pravima u ovoj oblasti, tako i o svakom pojedinačnom koraku koji je neophodno preduzeti. Osiguranje bolje informisanosti neće zahtevati velika sredstva, a doprineće tome da deca budu celovitije obuhvaćena uslugom.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Neophodno je da Uprava za društvene delatnosti Grada Niša pripremi izradu propisa kojima bi se obezbedilo kreiranje jedinstvene baze podataka o ciljnoj grupi u Gradu Nišu, a u cilju da predstavnici lokalne samouprave donose odluke u vezi sa socijalnim politikama na osnovu preciznih informacija.
2. Kontinuirano informisanje najmanje 40 porodica dece s teškoćama u razvoju i/ili invaliditetom o dostupnim uslugama i vidovima podrške na koje mogu ostvariti pravo u

Gradu Nišu, kao i relevantnim ustanovama u gradu (Centru za socijalni rad, Savetovalištu za brak i porodicu, Razvojnem savetovalištu, Centru za defektologiju), ali i o samom pravu na informisanje o prethodno navedenom.

Reference

1. Matković, G., Stranjaković M. (2020). *Mapiranje usluga socijalne zaštite*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade RS.
2. Odluka o budžetu Grada Niša za 2022. godinu. (2022). Skupština Grada Niša. Dostupno na: <https://www.gu.ni.rs/wp-content/uploads/Odluka-o-budzetu-Grada-Nisa-za-2022.pdf>, pristupljeno 14.04.2023.
3. Odluka o pravima iz socijalne zaštite na teritoriji Grada Niša. (2014). *Službeni list Grada Niša*. Dostupno na: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2006_01/t01_0183.htm, pristupljeno 17.11.2022.
4. Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine. (2021). Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS. Dostupno na: https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/1-SROVRS_2030_MASTER_0402_V1.pdf, pristupljeno 14.04.2023.
5. Usluga lični pratilac deteta u gradu Nišu. (2022).

Zajedno za jedno – do bolje brige o mentalnom zdravlju u zajednici

Autorka: Sara Dojčinović

Organizacija: Mreža psihosocijalnih inovacija (PIN)

Mentor: Žarko Šunderić

Kratak sažetak nalaza

Istraživanja pokazuju da je trećina punoletnih stanovnika Srbije psihički ugrožena, ali da se usled nepovoljne finansijske situacije, loše dostupnosti usluga i autostigme retko obraćaju za pomoć. Pružanje usluga zaštite mentalnog zdravlja u zajednici predviđeno je Zakonom o socijalnoj zaštiti, Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, Zakonom o planskom sistemu Republike Srbije i drugim važnim strateškim dokumentima. U okviru sistema socijalne zaštite, kao jedna od usluga ovog tipa, zakonom je predviđena grupa savetodavno-terapijskih usluga; one se, međutim, trenutno sprovode nesistematično, neredovno, i uz lošu pokrivenost korisnika. Glavna prepreka jeste nedostatak minimalnih standarda za njihovo pružanje, nemogućnost licenciranja pružalaca usluga, te neodrživost i nemogućnost redovnog finansiranja. Izrada i donošenje standarda za savetodavno-terapijske usluge doprinela bi njihovoj održivosti i kvalitetu, kao i otvaranju mogućnosti za licenciranje organizacija civilnog društva, čime bi se omogućilo upućivanje na organizacije civilnog društva (OCD) kao resurse zaštite mentalnog zdravlja, rasteretili kapaciteti socijalnog sistema, ispunili važni strateški ciljevi i povećala dostupnost besplatnih usluga zaštite mentalnog zdravlja u zajednici.

Opis problema

Istraživanja ukazuju na povećan stepen prisustva problema mentalnog zdravlja u opštoj populaciji građana Srbije. Prema podacima prve epidemiološke studije psihijatrijskih poremećaja u odrasloj populaciji Srbije ([CoV2Soul.rs](#)) (Marić et al., 2022), svaka šesta osoba ispunjava dijagnostičke kriterijume za neki od 12 najčešćih psihijatrijskih poremećaja. Ovo znači da 700.000 ljudi živi sa nekim psihijatrijskim poremećajem uvrštenim u 12 najčešćih. Štaviše, 15,6% građana ima prisutne simptome depresije, dok 7,2% izveštava o simptomima anksioznosti ([PIN, 2022](#)), dok se u prošlosti s psihijatrijskim smetnjama suočavalo 14,6% građana, ali se svega trećina njih i obratila za pomoć stručnjacima. Kao glavne prepreke korišćenju stručne pomoći građani navode nepovoljnu finansijsku situaciju, nedovoljnu dostupnost besplatnih usluga u zajednici, kao i

autostigmom (PIN, 2022). Takođe, i sami građani ukazuju na potrebu za besplatnim uslugama stručne pomoći u zajednici (PIN, 2022).

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Uprkos tome što mentalno zdravlje potpada pod nadležnost zdravstvenog sistema (Zakon o zdravstvenoj zaštiti), usluge zaštite mentalnog zdravlja predviđene su i u okviru socijalnog sistema. Zakonom o socijalnoj zaštiti (čl. 40) predviđena je grupa savetodavno-terapijskih usluga koje su definisane kao „vid pomoći pojedincima i porodicama u krizi radi unapređivanja porodičnih odnosa, prevazilaženja kriznih situacija i sticanja veština za samostalan i produktivan život u društvu” (čl. 46). Zakon predviđa da se ove usluge finansiraju iz budžeta jedinice lokalne samouprave (čl. 209), međutim, podaci ukazuju na to da se savetodavne usluge pružaju samo u četvrtini opština i gradova u Srbiji (SIPRU, 2020). Pravilnik o stručnim poslovima u socijalnoj zaštiti u okviru osnovnih stručnih poslova predviđa samo delatnosti savetodavnog usmeravanja (čl. 4), dok se pri definisanju specijalizovanih poslova (čl. 7) ističe da oni, između ostalog, obuhvataju i individualno i grupno savetovanje i porodičnu terapiju. Međutim, Pravilnik (čl. 17) definiše samo ulogu poslovno-radno-okupacionog terapeuta, dok se kao standardi za pomenute delatnosti Pravilnikom o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite neprecizno određuju „posebna znanja i veštine i licenca za obavljanje konkretnog specijalizovanog posla, u skladu sa zakonom kojim se uređuje socijalna zaštita”. S obzirom na to da ispunjenost minimalnih standarda predstavlja osnovni uslov za dobijanje licence za pružanje usluga socijalne zaštite, uloge pružalaca savetodavno-terapijskih usluga nemaju ni precizno određene uslove za licenciranje u okviru Pravilnika o licenciranju stručnih radnika u socijalnoj zaštiti.

Ključni i alternativni predlozi rešenja s obrazloženjem

1. Unapređivanje propisa koji regulišu pružanje usluga usmerenih na zaštitu mentalnog zdravlja i psihosocijalnu podršku. Standardizacijom savetodavno-terapijskih usluga u okviru sistema socijalne zaštite i uvođenjem sistema licenciranja pružalaca ovih usluga za organizacije civilnog društva značajno bi se povećala dostupnost psihološke podrške i zaštite mentalnog zdravlja u zajednici, kako opštoj populaciji građana Srbije, tako i grupama pod višestrukim rizikom, kojima često i već postojeći resursi u okviru sistema socijalne zaštite nisu lako dostupni.
2. Podrška sprovođenju propisa. Poželjno je osmisliti mehanizam podrške sprovođenju standarda na nacionalnom nivou, kako bi se obezbedilo da se usluge ravnomerno standardizuju na nivou čitave zemlje, kao i da se osigura njihovo finansiranje na nivou jedinica lokalne samouprave.
3. Unapređivanje kapaciteta za pružanje besplatnih usluga usmerenih na zaštitu mentalnog zdravlja i psihosocijalnu podršku. Kapacitete za pružanje besplatnih usluga usmerenih na

zaštitu mentalnog zdravlja i psihosocijalnu podršku moguće je povećati kroz uključivanje OCD koje bi ispunjenjem minimalnih standarda usluga mogle da prođu i kroz postupak licenciranja, odnosno da steknu licencu za sprovođenje savetodavno-terapijskih usluga u zajednici.

Preporuke za izmene javnih politika

Glavna preporuka je da se već postojeći normativni i institucionalni kapaciteti iskoriste kako bi se povećala dostupnost besplatnih usluga zaštite mentalnog zdravlja u zajednici. Uzevši u obzir prethodno navedeno, konkretni predlozi za povećanje dostupnosti besplatnih usluga zaštite mentalnog zdravlja u zajednici jesu:

1. Donošenje standarda i postupka licenciranja savetodavno-terapijskih usluga u socijalnoj zaštiti (u okviru Pravilnika o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, *Službeni glasnik RS*, broj 73/19 i Pravilnika o licenciranju stručnih radnika u socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, broj 42/13) od strane Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.
2. Licenciranje pružalaca savetodavno-terapijskih usluga u okviru sistema socijalne zaštite – između ostalih, i organizacija civilnog društva kao pružalaca usluga socijalne zaštite, od strane Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.

Reference

1. Mentalno zdravlje u Srbiji: Procena potreba, faktora rizika i barijera u dobijanju stručne podrške. (2022). Beograd: Mreža psihosocijalnih inovacija.
2. Mentalno zdravlje u Srbiji: dostupnost usluga psihosocijalne podrške. (2022). Beograd: Mreža psihosocijalnih inovacija.
3. Marić, N.; Lazarević, Lj.; Knežević, G.; Mihić, Lj.; Pejović-Milovančević, M.; Terzić-Šupić, Z.; Tošković, O.; Vuković, O., & Todorović, J. (2022). *Psihijatrijski poremećaji, distres i pandemija COVID-19 u Srbiji*. Beograd: Institut za mentalno zdravlje.

Put ka ravnopravnosti - Savet za osobe sa invaliditetom kao ključni korak ka ostvarivanju ravnopravnosti osoba sa invaliditetom u gradu Somboru

Autor: Marko Bojović

Organizacija: Ahondroplazija Srbija

Mentorka: Milica Stranjaković

Kratak sažetak nalaza

U Somboru, 8.2% građana se izjašnjava kao osobe sa invaliditetom (OSI), ali njihov položaj u zajednici i dalje nije adekvatno rešen. Iako zakoni i strategije predviđaju njihovu inkluziju, OSI su marginalizovane u društvenom, političkom i ekonomskom životu. Grad Sombor prepoznaje OSI kroz materijalne usluge, ali nedostaje stalno radno telo koje bi se bavilo njihovim problemima i učestvovalo u kreiranju javnih politika. Preporučuje se osnivanje Saveta za OSI pri gradskoj upravi, po uzoru na druge gradove, što bi omogućilo veće učešće OSI u donošenju odluka koje direktno utiču na njihov život. Ovaj savet bi osnažio saradnju između OSI i lokalnih vlasti, omogućio praćenje sprovođenja javnih politika i strategija, te poboljšao kvalitet života OSI u skladu sa nacionalnim i međunarodnim propisima. Formiranje Saveta bi unapredilo socijalnu inkluziju i stvorilo temelje za dugoročno inkluzivno društvo u Somboru, u kojem su potrebe OSI bolje prepoznate i zadovoljene.

Opis problema

Osobe sa invaliditetom (OSI) su jedna od najisključenijih društvenih grupa. Pored fizičkih, senzorskih, intelektualnih ili emocionalnih onespoblnosti, ključne prepreke njihovoj integraciji su društvene barijere poput diskriminacije i stigmatizacije. Diskriminacija može biti izražena kroz fizičke prepreke koje ograničavaju mobilnost, ali i kroz negativne društvene stavove koji percipiraju OSI kao osobe koje ne mogu doprineti zajednici. Posebno zabrinjava pravni okvir gde su OSI neretko uskraćene za pravo na donošenje odluka, kao što je slučaj sa zastarelim Porodičnim zakonom koji ne priznaje njihovu poslovnu sposobnost.

Iako međunarodni i domaći zakoni, poput Konvencije o pravima OSI i Zakona o zabrani diskriminacije, garantuju ravnopravnost, u praksi se retko primenjuju. OSI i dalje imaju ograničen pristup resursima i uslugama u zajednici, a njihovo aktivno učešće u procesima donošenja odluka gotovo je zanemareno. Efikasna primena zakona i jačanje saradnje lokalnih vlasti sa OSI ključni su za poboljšanje njihovog položaja.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

U zakonodavnom okviru Srbije, OSI imaju zakonsku zaštitu kroz niz propisa, uključujući Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o zabrani diskriminacije, kao i Konvenciju o pravima OSI. Međutim, sprovođenje ovih propisa u praksi često izostaje. Na primer, Zakon o socijalnoj zaštiti priznaje pravo OSI na učešće u donošenju odluka koje ih se tiču, ali u mnogim zajednicama OSI nisu uključene u ove procese. Porodični zakon, iako zastareo, i dalje reguliše lišavanje poslovne sposobnosti OSI, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima. Strategija za unapređenje položaja OSI za period 2020-2024. postavlja ciljeve za poboljšanje inkluzije OSI, uključujući njihovo ravnopravno učešće u političkom i društvenom životu. Međutim, primena ovih strategija na lokalnom nivou je ograničena, zbog nedostatka mehanizama za uključivanje OSI u procese odlučivanja. Prema istraživanjima, grad Sombor prepoznaje potrebu za poboljšanjem položaja OSI, ali ne postoji institucionalni okvir za aktivno uključivanje OSI u lokalne politike. Uključivanje Saveta za OSI može unaprediti ovu saradnju, pružajući platformu za bolju koordinaciju između lokalnih vlasti i zajednice OSI.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Ključni predlog: Uspostavljanje Saveta za osobe sa invaliditetom (OSI) pri Gradskom veću Sombora predstavlja centralni predlog. Savet bi omogućio direktno učešće OSI u procesu donošenja odluka, doprinoseći inkluzivnosti i poboljšanju njihovog položaja. Uključivanjem predstavnika lokalnih institucija, stručnjaka i organizacija koje se bave pravima OSI, Savet bi imao važnu savetodavnu ulogu. Redovan monitoring i povratne informacije od samih OSI povećali bi efikasnost javnih politika, dok bi kampanje podizanja svesti i obuke unapredile razumevanje i poštovanje prava OSI u društvu.

Alternativni predlog: Umesto osnivanja posebnog saveta, predlaže se formiranje stalne radne grupe u okviru postojećih lokalnih institucija. Ova grupa bi koordinisala aktivnosti za poboljšanje položaja OSI, ali bi zadržala fleksibilniji i manje formalizovan pristup. Iako bi radna grupa bila manje formalna, mogla bi efikasno pratiti primenu zakona i politika i pružati preporuke.

Preporuke

1. **Formirati Savet za osobe sa invaliditetom** pri Gradskom veću Grada Sombora, sa savetodavnom funkcijom, odgovoran za praćenje i predlaganje mera za unapređenje položaja OSI.
2. **Obezbediti da Savet za OSI** bude sastavljen od osoba sa invaliditetom, predstavnika lokalne samouprave, stručnjaka iz oblasti socijalne politike, i predstavnika relevantnih institucija (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, zapošljavanje).
3. **Osigurati zastupljenost žena sa invaliditetom** u sastavu Saveta kako bi se odgovorilo na specifične potrebe ove posebno ugrožene grupe.
4. **Uspostaviti mehanizme za redovno praćenje primene zakona i politika** koji se odnose na OSI, uključujući prikupljanje povratnih informacija, statističku analizu i godišnje izveštaje.
5. **Organizovati obuke za zaposlene** u lokalnoj samoupravi, članove Saveta, kompanije i druge aktere o pravima OSI i načinima njihove inkluzije.
6. **Sprovesti kampanje za podizanje svesti** javnosti o važnosti inkluzije OSI, sa ciljem smanjenja predrasuda i diskriminacije.
7. **Ukloniti fizičke prepreke u javnim objektima i infrastrukturi**, kao i obezbediti pristupačnost informacija, uključujući pristupačne web stranice.
8. **Osigurati adekvatna budžetska sredstva** za sprovođenje aktivnosti i projekata za unapređenje položaja OSI.
9. **Podsticati saradnju između različitih sektora** (obrazovanje, zdravstvo, socijalna zaštita, zapošljavanje) kako bi se osigurala koordinacija u sprovođenju mera za OSI.
10. **Izmeniti lokalne strategije i pravilnike** u skladu sa međunarodnim i nacionalnim zakonodavstvom koje uređuje položaj OSI.
11. **Usvojiti lokalnu Strategiju za unapređenje položaja OSI** i Strategiju socijalne zaštite, uz uključivanje Saveta za OSI.

Rešenje za poverenje: unapređenje transparentnosti i efikasnosti u dodeli sredstava za socijalne usluge u Leskovcu

Autorka: Anđelija Stanimirović

Organizacija: Udruženje građana Tim 42

Mentorka: Milica Stranjaković

Kratak sažetak nalaza

Poslednjih godina organizacije civilnog društva (OCD) u Leskovcu upozoravaju na ozbiljne probleme u vezi sa transparentnošću i pravičnošću u procesu dodele sredstava iz gradskog budžeta za programe socijalne zaštite. Iako Zakon o socijalnoj zaštiti predviđa jasne okvire za dodelu ovih sredstava, praksa ukazuje na nepravilnosti, uključujući nedostatak vidljivosti projekata, nepoštovanje kriterijuma konkursa i potencijalne sukobe interesa. Na konkursu za socijalne usluge u 2022. godini, Tim 42 je identifikovao da je trećina odobrenih projekata imala ozbiljne nedostatke, uključujući manjak dokaza o direktnom radu sa korisnicima. Ovaj policy brief predlaže konkretne mere za unapređenje procesa dodele sredstava i povratak poverenja između OCD-a i lokalnih vlasti.

Opis problema

Proces dodele sredstava za socijalne usluge u Leskovcu suočava se sa ozbiljnim izazovima koji ugrožavaju pravičnost i efikasnost sistema podrške najranjivijim grupama. OCD ukazuju na nedostatak transparentnosti. Na konkursu iz 2022. godine, trećina odobrenih projekata nije zadovoljila osnovne kriterijume, a za 15 projekata nije bilo dokaza o direktnom radu sa korisnicima. Monitoring posete nisu obavezne niti redovno sprovedene, dok izveštaji o realizaciji često ostaju nepotpuni.

Ove nepravilnosti dovode do narušavanja poverenja između OCD-a i lokalnih vlasti, povlašćenog tretmana određenih organizacija, i neefikasnog trošenja javnih sredstava. Posledice uključuju rizik od zloupotreba, smanjenje kvaliteta socijalnih usluga i otežan pristup podršci za najranjivije grupe. Rešavanje ovih problema zahteva reformu pravilnika, obavezno praćenje projekata i veću transparentnost u radu komisija kako bi se osigurala pravičnost i odgovornost.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Proces dodele sredstava za socijalne usluge u Leskovcu uređen je Zakonom o socijalnoj zaštiti i lokalnim pravilnicima. Iako pravni okvir propisuje transparentnost i pravičnost, praksa pokazuje brojne nepravilnosti.

Uporedna praksa u Gradu Nišu pokazuje bolje uređene pravilnike, sa obaveznim monitoring posetama i učešćem nezavisnih stručnjaka u komisijama. Pravilnik o javnom informisanju, može poslužiti kao model za unapređenje pravilnika u oblasti socijalne zaštite.

Nedostatak transparentnosti i neadekvatno praćenje trošenja sredstava ugrožavaju efikasnost i pravičnost programa socijalne zaštite, dok je poverenje OCD-a i građana u proces ozbiljno narušeno. Reforme su neophodne kako bi se osigurala pravična raspodela sredstava i pružila kvalitetnija podrška najranjivijim grupama.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Ključni predlog: Izmeniti lokalni pravilnik o dodeli sredstava za socijalne usluge u Leskovcu, uz preciznije definisanje kriterijuma za konkurse i uvođenje obaveznih monitoring poseta. Monitoring treba da uključuje nezavisne stručnjake koji će procenjivati kvalitet rada i učinak projekata. Ovo bi osiguralo pravičniju dodelu sredstava, transparentniji proces i bolji kvalitet usluga za korisnike. Uz to, potrebno je omogućiti javni uvid u dokumentaciju o radu komisija i izveštaje o realizaciji projekata, čime bi se povećala odgovornost i poverenje javnosti.

Alternativni predlog: Formiranje univerzalnog pravilnika na nacionalnom nivou koji bi regulisao dodelu sredstava OCD-ima u oblasti socijalne zaštite. Ovo bi smanjilo razlike među lokalnim samoupravama i uvelo jedinstvene standarde za praćenje i evaluaciju. Osnivanje nezavisnog tela na lokalnom nivou koje bi pratilo proces dodele sredstava i realizaciju projekata. Ovo telo bi radilo u saradnji sa lokalnim vlastima i OCD-ima kako bi se povećala transparentnost.

Preporuke

1. Izmeniti lokalni pravilnik o dodeli sredstava za socijalne usluge:
  - Jasno definisati kriterijume za dodelu sredstava, sa prioritetom za organizacije koje dokazuju direktan rad sa korisnicima.
  - Uvesti obavezne monitoring posete za projekte čije trajanje prelazi šest meseci ili budžet prelazi 500,000 RSD.

2. Uključiti nezavisne stručnjake u komisije za dodelu sredstava:
  - Obavezno imenovati najmanje jednog člana komisije koji nije povezan sa lokalnim vlastima, već je stručnjak iz oblasti socijalne zaštite.
3. Unaprediti proces praćenja i evaluacije projekata:
  - Uvesti detaljne smernice za monitoring posete, uključujući vremenski okvir, obaveze evaluatora i sadržaj izveštaja.
  - Osigurati javnu dostupnost izveštaja o realizaciji projekata i monitoring posetama.
4. Obezbediti javni uvid u rad komisija:
  - Objaviti rešenja o formiranju komisija, izjave članova o nepostojanju sukoba interesa, zapisnike sa sastanaka i odluke o dodeli sredstava.
5. Pokrenuti dijalog sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja:
  - Inicirati donošenje nacionalnog pravilnika o dodeli sredstava OCD-ima u oblasti socijalne zaštite radi harmonizacije prakse u lokalnim samoupravama.

Menstrualna pravda u Srbiji – prepoznavanje potreba žena i adolescentkinja kroz javne politike

Autorka: Jana Pavlović

Organizacija: Kuća rodnih znanja i politika

Mentor: Žarko Šunderić

Kratak sažetak nalaza

Menstrualno siromaštvo je složen i višedimenzionalan problem koji ima ozbiljne posledice po fizičko, psihičko, društveno i ekonomsko blagostanje adolescentkinja i žena, kao i po njihovo planiranje porodice, ali i po širu životnu okolinu. Uprkos tome, ono još uvek nije adekvatno istraženo, niti adresirano kroz propise i dokumente javnih politika u Republici Srbiji. Problemu je neophodno pristupiti postupno i sistematski. Najpre je potrebno pristupiti rešavanju problema na lokalnom nivou i to za najugroženije grupe - adolescentkinje koje žive u uslovima siromaštva. Pilot model, predložen na osnovu rezultata istraživanja podrazumeva: 1) pripremu i usvajanje lokalnih propisa koji se tiču menstruacije, 2) obezbeđivanje adekvatnih menstrualnih proizvoda, 3) unapređenje higijenskih uslova u školama, 4) informisanje učenica i njihove neposredne okoline o menstruaciji i potrebnim uslovima za očuvanje menstrualne higijene, i 5) kampanju u cilju destigmatizacije menstruacije. Monitoring ovog pilot projekta trebalo bi da pruži potporu za obuhvatnije rešenje problema.

Opis problema

Menstrualno siromaštvo je nedostatak: 1) dovoljne količine čistih, bezbednih i udobnih menstrualnih proizvoda, 2) higijenskih uslova za menjanje, ispiranje, sušenje i odlaganje tih proizvoda, 3) obrazovanja o menstruaciji i načinima održavanja zdravog menstrualnog ciklusa, i 4) slobode od stigme koja postoji oko menstruacije^{1,2}. U naročitom riziku od menstrualnog siromaštva su adolescentkinje^{3,4} koje inače žive u uslovima siromaštva⁵. Ovaj problem pretili da ugrozi njihovu fizičku, mentalnu i socijalnu dobrobit – češće su izložene urogenitalnim infekcijama⁶; često odsustvuju iz škole ili čak napuštaju školovanje^{7,8,9,10}; povlače se i iz društvenih okupljanja; u povećanom su riziku od seksualnog uznemiravanja i stupanja u maloletnički brak¹¹.

Zanemarivanje problema menstrualnog siromaštva, pored individualnih, ima i šire društvene implikacije – problem u oblasti menstrualnog zdravlja može da bude i indikator lošeg reproduktivnog zdravlja i problema sa plodnošću, što ugrožava planiranje porodice¹² (ovo predstavlja naročit problem u državama sa negativnim prirodnim priraštajem poput Srbije); žene ne mogu u potpunosti da doprinesu ekonomskom rastu društva kroz učešće na tržištu rada; nedostatak uslova za adekvatno odlaganje otpada ima posledice po životnu okolinu¹³.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

O menstrualnom siromaštvu se do skora nije govorilo; o potrebama žena u vezi sa menstruacijom se ne razgovara - one su podrazumevane. Menstruacija je, širom sveta i kroz istoriju, smatrana prljavom, a u nekim delovima sveta i opasnom, isključivo privatnom stvari o kojoj ne treba javno da se diskutuje, i, uz to, isključivo ženskim problemom¹⁴. U Republici Srbiji još uvek nije sprovedeno sveobuhvatno istraživanje o rasprostranjenosti menstrualnog siromaštva. Pokazuje se da 26% ispitanih studentkinja mora da bira između menstrualnih proizvoda i osnovnih životnih potreba¹⁵, a, 2022. godine, žene su izdvajale oko 8000 dinara godišnje samo na menstrualne proizvode¹⁶ (žene zarađuju 8.8% manje od muškaraca, teže se zapošljavaju i lakše dobijaju otkaz¹⁷). PDV na menstrualne proizvode u Srbiji iznosi 20%, što ga čini drugim najvišim u regionu (jedino Mađarska ima viši - 27%). Tokom pandemije virusa COVID-19 problem se dodatno pogoršao^{18,19}. Menstrualno siromaštvo nije predmet propisa u Republici Srbiji, niti dokumenata javnih politika i do sada nisu bile prepoznate njegove posledice po zdravlje, mobilnost, socijalnu uključenost, opštu bezbednost i obrazovanje žena. Međutim, zakonski osnov za aktivnosti usmerene na smanjenje menstrualnog siromaštva postoji i predstavlja pitanje u sektoru javnog zdravlja, socijalne zaštite, strukturne diskriminacije, rodne ravnopravnosti i smanjenja siromaštva.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Pošto u Srbiji još uvek ne postoji dovoljno praktičnih rešenja za sveobuhvatno rešavanje problema menstrualnog siromaštva, neophodno je da se u prvoj fazi testiraju različite mere podrške populaciji koja se nalazi u najvećem riziku. Potrebno je najpre i prioritarno sprovesti pilot model kojim će menstruacija postati predmet relevantnih propisa, i kojim će se osigurati: 1) dostupnost menstrualnih proizvoda za adolescentkinje iz ranjivih grupa, starosti 12-18 godina, kako bi svoju pažnju mogle da usmere na sopstvenu dobrobit, 2) unapređenje higijenskih uslova u školama za menjanje, ispiranje i sušenje menstrualnih proizvoda, 3) osnovno obrazovanje devojčica i njihovog najbližeg okruženja o menstruaciji kako bi se redukovao distres i strah koji osećaju, i 4) razgovor o menstruaciji lišen srama kako bi slobodno i bez stida mogle da definišu svoje potrebe i traže svoja prava.

Ovaj model neophodno je testirati i evaluirati u određenom vremenskom periodu. Rešenje problema uključuje aktere iz različitih sektora: zdravstva, socijalne politike, obrazovanja, ali i širu javnost i najbliže okruženje adolescentkinja koje se nalaze u riziku od menstrualnog siromaštva.

Preporuke

1. Priprema i usvajanje lokalnih propisa koji se tiču menstruacije

Gradska uprava za zdravstvo Grada Novog Sada treba za Skupštinu Grada Novog Sada da pripremi tekst Odluke o (privremenoj, u dogovorenom vremenskom roku tokom trajanja perioda testiranja ove mere) dodeli besplatnih menstrualnih proizvoda adolescentkinjama na mesečnom nivou, uz konsultacije sa predstavnicima/cama gradske uprave za socijalnu i dečiju zaštitu i gradske uprave za finansije Grada Novog Sada do novembra 2024.

2. Obezbeđivanje udobnih i adekvatnih menstrualnih proizvoda za adolescentkinje u riziku od siromaštva uzrasta 12-18 godina

Kuća rodnih znanja i politika treba da predloži rešenje za distribuciju menstrualnih proizvoda. Rešenje treba da bude podržano: 1) analizom troškova i koristi kojom će se sagledati prednosti i nedostaci načina distribucije i nabavke menstrualnih proizvoda, uključujući i održivost, odnosno zaštitu životne sredine, cenu, podršku ženskom preduzetništvu i druge socio-ekonomske benefite, ali i adekvatnost u odnosu na potrebe ciljne grupe; 2) poštovanjem principa dobre prakse datih u Poglavlju 5 ovog Dokumenta. Na osnovu istraživanja i konsultacija sa ciljnom grupom definisano je da distribucija besplatnih menstrualnih proizvoda može da se organizuje na nekoliko načina: preko Centra za socijalni rad, preko škola, ili uz podršku zdravstvenih medijatorki i organizacija civilnog društva koje rade sa ciljnom grupom.

Kuća rodnih znanja i politika u saradnji sa *Centrom za socijalni rad*, za potrebe ostvarenja dugoročnog cilja, tj. obezbeđivanja besplatnih menstrualnih proizvoda za sve adolescentkinje i žene do 50 godina koje primaju socijalnu pomoć, tj. materijalno su ugrožene, treba da izračuna broj potencijalnih korisnica koje zadovoljavaju ove kriterijume, na godišnjem nivou.

Pored aktivnosti na lokalnom nivou usmerenih ka specifičnoj ciljnoj grupi, potrebno je na republičkom nivou smanjiti porez na dodatnu vrednost (PDV) na menstrualne proizvode. Smanjenje ovog poreza i eventualno smanjenje akciza učiniće menstrualne proizvode pristupačnijim. Smanjenje PDV-a bi bilo i značajna politička poruka o prepoznavanju potreba žena i rodno odgovorne fiskalne politike. Smanjenje PDV-a bi uključivalo izmene zakona ili specifične uredbe Vlade kojom se ovo uređuje.

3. Unapređenje higijenskih uslova u školama za bezbedno menjanje i odlaganje menstrualnih proizvoda, uključujući privatnost, vodu, sapun, ubruse i kante za otpatke

Sanitarna inspekcija AP Vojvodine treba da ispita uslove u osnovnim i srednjim školama za održavanje menstrualne higijene, kao i koje bi izmene bile potrebne da bi se uslovi unapredili.

U saradnji sa školskom upravom i srednjim školama, potrebno je unaprediti uslove u izabranom broju škola u saradnji sa učenicama i rukovodstvom škole, i uz podršku međunarodnih organizacija, kao što je UNICEF, tako da zadovoljavaju sledeće uslove: 1) toaleti treba da budu odvojeni za dečake i devojčice, sa zasebnim ulazima, i ključaonicama na unutrašnjim vratima; 2) treba da postoji veći broj toaleta za devojčice nego za dečake zbog razlika u njihovim potrebama; 3) pristup vodi i sapunu, kantama za otpatke i ogledalu i u samim kabinama; 4) dobro osvetljenje, kuke za odlaganje stvari i dobra ventilacija; 5) pristup za osobe sa invaliditetom; 6) redovno održavanje.

4. Informisanje učenica/ka, roditelja, nastavnica/ka i osoblja u srednjim i osnovnim školama o potrebnim uslovima za očuvanje i unapređenje menstrualne higijene i edukacija devojčica uzrasta od 12-18 godina o menstruaciji

Institut za pedagoška istraživanja treba da ispita informisanost adolescentkinja, adolescenata, njihovih roditelja, nastavnika/ca i osoblja u osnovnim i srednjim školama o menstruaciji kako bi se stekao uvid u to kako strukturisati edukativne programe.

Treneri/ke i edukatori/ke nastavnika/ca treba da organizuju seminare koji će osposobiti nastavnike/ce da podučavaju učenice/ke o menstruaciji, integrišući je kao temu u svoje predmete (pre svega, biologija, fizičko vaspitanje, građansko vaspitanje, ali i ostale) tako što će im pružiti relevantna znanja, otvoriti prostor za razgovor o ovoj temi i njihovim nesigurnostima i ohrabriti ih.

Nadležne organizacije civilnog društva (npr. Kuća rodnih znanja i politika, Centar za devojke, BeFem, Centar za ženske studije...), u saradnji sa učeničkim parlamentima i nastavnicima/ama, treba da organizuju edukacije učenica/ka o menstruaciji kroz radionice i pisane i ilustrovane vodiče u cilju informisanja, ali i detabuizacije i normalizacije menstruacije kao teme u javnom prostoru, uključujući i obrazovne institucije. Radionice bi mogle da se organizuju nekoliko puta godišnje i da uključe distribuciju informativnog materijala, prilagođenog uzrastu, kao i osobama koje nemaju menstruaciju - muškarcima i adolescentima.

5. Kampanja u cilju destigmatizacije menstruacije

Kuća rodnih znanja i politika treba da nastavi proces javnog zagovaranja za usvajanje date odluke i izdvajanje potrebnih sredstava iz budžeta Grada, u toku 2025. godine. U okviru kampanje javnog zagovaranja, potrebno je i medije, odnosno širu javnost, informisati o inicijativi i rezultatima.

Takođe, potrebno je raditi na jačanju savezničke mreže i uključiti druge relevantne zainteresovane strane poput omladinskih organizacija (npr. Krovna organizacija mladih Srbije), udruženja koja zastupaju ciljnu grupu, državnih aktera, potencijalnih donora.

Kuća rodnih znanja i politika, ali i druge organizacije civilnog društva u Srbiji i regionu koje sprovode kampanju o menstrualnom siromaštvu i menstrualnoj pravdi treba u svoje kampanje da uključe promotivni materijal koji bi se distribuirao u srednjim i osnovnim školama (višim razredima), ali i u javnom prostoru, na bilbordima, u medijima i na društvenim mrežama, kao i radionice sa devojkama i devojkama koje bi ujedno bile i prilika za osnaživanje i edukaciju o reproduktivnom zdravlju. Dobru priliku za redovno održavanje ovakvih radionica predstavljaju Svetski dan žena (8. mart), Svetski dan voda (22. mart), Svetski dan menstrualne higijene (28. maj), i Svetski dan devojčica (11. oktobar).

6. Monitoring

Neophodno je redovno pratiti da li, i ako da, na koji način, predloženi model utiče na stavove, uverenja, ponašanja i šire ishode kako bi se procenio doprinos modela i stekao uvid u to kako ga poboljšati u budućnosti. Kako u institucijama još uvek ne postoji dovoljna spremnost i proceduralni, odnosno okvir javnih politika koji bi ovo osigurao, saradnja organizacija civilnog društva sa institucijama u oblasti javnog zdravlja, obrazovanja, socijalne zaštite, omladinske politike ostaje neophodna i u delu monitoringa. U tom smislu, praćenje može biti osigurano kroz periodične sastanke, prikupljanja podataka i konsultacije sa ciljnim grupama kako bi se nalazi dalje uključivali u programe javnih politika na različitim nivoima.

Reference

1. Poirier, P. (2019). *Guidance on Menstrual Health and Hygiene* (1st ed.). UNICEF. <https://www.unicef.org/media/91341/file/UNICEF-Guidance-menstrual-health-hygiene-2019.pdf> (poslednji put pristupljeno 02.06.2025.)
2. Geng, C. & Yockey, K. (16.9.2021). What to know about period poverty. *Medical News Today*. <https://www.medicalnewstoday.com/articles/period-poverty> (poslednji put pristupljeno 27.6.2024.)
3. Chebii, S.J. (2012). Menstruation and education: How a lack of sanitary towels reduces school attendance in Kenyan slums. *A Journal on African Women's Experiences*, 2(1), pp. 27-31.
4. Sood, S. et al. (2022). A systematic review of menstrual health and hygiene management (MHM) as a human right for adolescents girls. *International Journal of Sexual Health*, 34(3), pp. 483-502.
5. Crichton, J. et al. (2013). Emotional and psychosocial aspects of menstrual poverty in resource-poor settings: a qualitative study of the experiences of adolescent girls in an informal settlement in Nairobi. *Health care for Women International*, 34(10), pp. 891-916.

6. UNFPA. *Frequently Asked Questions – Menstruation and Human Rights*. <https://www.unfpa.org/menstruationfaq#Period%20Poverty> (poslednji put pristupljeno 27.6.2024.)
7. Kuhlmann, A.S., Henry, K. & Wall, L.L. (2017). Menstrual hygiene management in resource-poor countries. *Obstetrical & Gynecological Survey*, 72(6), pp. 356-376.
8. Tegegne, T.K. & Sisay, M.M. (2014). Menstrual hygiene management and school absenteeism among female adolescent students in Northeast Ethiopia. *BMC Public Health*, 14, pp. 1-14.
9. Rao, A. (2023). Tackling menstrual poverty: a substantive equality approach to the right to Education. *Journal of International Women's Studies*, 25(4).
10. Khan, M.M. (27.5.2022). Menstrual health and hygiene: What role can schools play?. *World Bank*. <https://blogs.worldbank.org/education/menstrual-health-and-hygiene-what-role-can-schools-play> (poslednji put pristupljeno 18.3.2024.)
11. <https://www.unfpa.org/menstruationfaq#Period%20Poverty> (poslednji put pristupljeno 27.6.2024.)
12. Ibid.
13. World Bank. *Menstrual Health and Hygiene*. <https://www.worldbank.org/en/topic/water/brief/menstrual-health-and-hygiene> (poslednji put pristupljeno 9.3.2024.)
14. UNFPA. *Frequently Asked Questions – Menstruation and Human Rights*. <https://www.unfpa.org/menstruationfaq#Period%20Poverty> (poslednji put pristupljeno 27.6.2024.)
15. Mirić, J. et al. (2021). *Izveštaj o sprovedenoj anketi - Inicijativa za besplatne menstrualne proizvode na Filozofskom fakultetu*. https://www.ff.uns.ac.rs/uploads/files/Fakultet/Sednice%20NNV/2021/10sednica2021/23_Zenska%20inicijativa_izvestaj.pdf (poslednji put pristupljeno 02.06.2025.)
16. Stevanović, K. (17.11.2022). Srbija, žene i menstruacija: Koliko su poskupeli ulošci i tamponi. *BBC News na srpskom*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63654490> (poslednji put pristupljeno 02.06.2025.)
17. Republički zavod za statistiku (2020). *Žene i muškarci u Republici Srbiji*. https://www.stat.gov.rs/media/5806/zim-u-rs-2020_webopt.pdf (poslednji put pristupljeno 02.06.2025.)
18. Global Menstrual Collective. <https://www.globalmenstrualcollective.org/> (poslednji put pristupljeno 9.3.2024.)
19. U-Report. <https://ureport.in/opinion/4258/> (poslednji put pristupljeno 9.3.2024.)

Sigurna starost kroz pružanje usluge pomoći u kući u Opštini

Preševo

Autor: Viktor Nikolić

Organizacija: Budi aktivan 16

Mentor: Žarko Šunderić

Kratak sažetak nalaza

Pomoć starijim osobama i osobama sa invaliditetom u Opštini Preševo je prioritet koji zahteva usluge pomoći u kući. Ova usluga će omogućiti korisnicima da zadovolje osnovne potrebe, očuvaju zdravlje i smanje potrebu za skupim institucionalnim zbrinjavanjem. Nedostatak takve usluge trenutno povećava rizik od nezgoda i pogoršanje zdravstvenog stanja, dok dodatno opterećuje zdravstveni sistem i povećava nivoe stresa u porodici. Uvođenjem pomoći u kući, kvalitet života korisnika će se poboljšati, njihova autonomija i osećaj sigurnosti će se povećati. Troškovi zdravstvene zaštite će biti smanjeni zbog manje potrebe za bolničkim zbrinjavanjem. Ova usluga obuhvata pomoć u prehrani, kućnim poslovima i ličnoj higijeni, a pokazano je da je isplativa i da omogućava zbrinjavanje u sopstvenom socijalnom okruženju. Implementacija projekta će značajno unaprediti kvalitet života u Opštini Preševo i smanjiti pritisak na institucionalne sisteme i članove porodice.

Opis problema

Starenje stanovništva u Srbiji, uključujući Opštinu Preševo, stvara potrebu za uslugom pomoći u kući. Nizak prirodni priraštaj i produženje životnog veka doprinose rastu broja starijih osoba koje često ne mogu samostalno obavljati osnovne aktivnosti. Udeo osoba starijih od 65 godina u Srbiji iznosi preko 17%, što ukazuje na brzo starenje populacije.

Stariji ljudi često se suočavaju s teškoćama u obavljanju osnovnih zadataka poput odlaska u nabavku, poseta lekaru, ili održavanja doma. Nedostatak usluge pomoći u kući u Opštini Preševo doprinosi socijalnoj izolaciji i povećanom stresu porodica, dok migracija mladih dodatno pogoršava situaciju.

Uvođenje ove usluge može značajno unaprediti kvalitet života starijih građana, smanjiti ekonomski pritisak na porodice i smanjiti zdravstvene troškove kroz prevenciju i raniju dijagnostiku. Nedostatak adekvatne nege može rezultirati lošim zdravstvenim ishodima i dodatnim ekonomskim gubicima, što čini hitnom potrebu za implementacijom usluge pomoći u kući.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Zakonom o socijalnoj zaštiti su uređene usluge koje se pružaju u sistemu, i, samim tim, definisano je da lokalna samouprava ima mogućnost da uređuje usluge prema njenim potrebama i ciljevima. Pravilnikom o bližim uslovima i standardima za pružanje usluge pomoć u kući definisano je da je usluga namenjena licima koji imaju ograničenu fizičku i psihičku sposobnost usled koji nisu u stanju da nezavisno žive u svojim domovima bez adekvatne pomoći.

Ova usluga takođe obuhvata pomoć u nabavci i nadgledanje uzimanja lekova, saniranje manjih povreda korisnika, njihovu negu i kontrolu vitalnih funkcija (pritisak, nivo šećera). Minimalni strukturni standardi za pružanje usluge pomoć u kući definiše da uslugu mora da realizuje negovateljica koja je prošla akreditovanu obuku i, takođe, definisano je da pružalac usluge mora da angažuje stručnog radnika koji će raditi procenu potreba korisnika i koordinaciju rada negovateljica. Sama usluga je namenjena licima koja su starija od 65 godina, sa teritorije su Opštine Preševo, i koja se nalaze u stanju potrebe.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Usluga pomoć u kući može se uvesti kroz nekoliko koraka u sistem socijalne zaštite. Prvo je potrebno da se donese odluka o implementaciji usluge u sistem socijalne zaštite, nakon toga je potrebno da pripremimo pravni okvir za uvođenje usluge, prilagođavajući opštinske propise, procedure, statute i druge akte. Sledeći korak je izbor licenciranog pružaoca usluge koji će organizovati i brinuti o pružanju usluge na lokalnu. Kako bi usluga bila održiva, potrebno je obezbediti finansije apliciranjem za namenska sredstva Republike Srbije i iz drugih izvora. Uporedo sa ovim procesima, bitno je informisati građane o novoj usluzi i aktivno raditi na njenoj promociji. Ovaj proces je važan ne samo zbog informisanja potencijalnih korisnika usluge, već i drugih zainteresovanih strana koje mogu biti donatori ili finasijski podržati implementaciju usluge. Što se tiče same logistike, Centar za socijalni rad imao bi ulogu da proceni ko je u stanju potrebe za uslugom, a licencirani pružalac usluge bi mogao da organizuje obučene negovateljice sa lokala da pruže uslugu i negu onima kojima je najpotrebnija.

Preporuke

- Uspostavljanje međuinstitucionalne komunikacije između lokalnih donosioca odluka, prvenstveno opštine Preševo i predstavnika Centra za socijalni rad, kako bi se postigla saglasnost i podrška oko uvođenja usluge pomoć u kući. Organizacija „Budi aktivan 16“ može imati značajnu ulogu u komunikacionim procesima;
- Pravna integracija usluge pomoć u kući, ukoliko je potrebno doneti neophodne izmene i dopune propisa kako bi se uskladila sa nacionalnim zakonodavstvom u vidu odluka i pravilnika o pružanju usluge socijalne zaštite;
- Angažovanje licenciranog pružaoca usluga pomoći u kući. Olakšavajuća okolnost je što su na lokalnu obučene gerontodomačice od strane Caritasa, kroz projekat „Budi Aktivan 16“, koje mogu biti angažovane od strane licenciranog lica;
- Obezbediti stabilnu finansijsku konstrukciju kroz apliciranje za namenske transfere od strane države, donacije privatnih lica, sponzora i mogućnost doplate od strane korisnika usluge;
- Promotivna kampanja o uvođenju nove usluge koja bi informisala buduće korisnike i sponzore sa akcentom na način njihovog učestvovanja u procesu. U ovom delu, organizacija „Budi aktivan 16“ može da da svoj doprinos koristeći svoje resurse i mreže za širenje informacija;
- Vrlo je bitno definisati mehanizme koji će kontinuirano pratiti i vršiti evaluaciju usluge kako bi je unapređivali i usklađivali sa praksom;
- Vršenje obuka i podrška osoblju koje pruža usluge su od suštinskog značaja za održavanje visokog kvaliteta i kontinuiteta usluge;
- Kao poslednji korak je diversifikacija izvora finansiranja, uključujući različite izvore kao što su donacije, partnerstva sa nevladinim organizacijama, privatnim sektorom, lokalni budžeti i fondovi.

Lokalne javne politike u oblasti socijalne zaštite: Analiza aktuelnog stanja i predlozi mera za grad Kruševac

Autori: Filip Micić i Ramadan Dalip

Organizacija: Centar za istraživačko novinarstvo Kruševac - CINK

Mentorka: Milica Stranjaković

Kratak sažetak nalaza

Nepostojanje aktuelne lokalne Strategije u domenu socijalne zaštite u Kruševcu ostavlja posledice na grupu stanovništva kojima je takav vid podrške i pomoći neophodan. Izazovi u vidu realizacije i primene prethodnih strateških dokumenata ukazuju na potrebu za kreiranjem novog, održivog i inkluzivnog strateškog okvira usmerenog na podršku osetljivom delu stanovništva. Po svojoj prirodi, dokument bi predstavljao garanciju za ostvarivanje osnovnih socijalnih prava, te će korisnici imati priliku da se služe uslugama socijalne zaštite koje će biti po meri njihovim potrebama. Pristupom baziranom na dokazima, analizi potreba i iznetim preporukama u kreiranju nove lokalne strategije može se postaviti okvir za unapređenje socijalne zaštite koje će obezbediti sistemsku podršku ranjivim grupama, kao i podstaći unapređenje kapaciteta lokalne samouprave za socijalnu inovaciju.

Opis problema

Nakon isteka lokalne strategije za socijalnu zaštitu 2020. godine, grad Kruševac ostaje bez adekvatnog okvira za podršku najranjivijim građanima u suočavanju sa sve složenijim izazovima, kao što su finansijska nesigurnost, diskriminacija i nedostatak podrške u zajednici, što potvrđuju i rezultati relevantnog istraživanja.

Nedostatak kontinuiteta u planiranju socijalne zaštite najviše se ogleda u nedovoljno zastupljenim i promišljenim mehanizmima za rešavanje strukturnih uzroka društvenih problema, kao što su visoka nezaposlenost žena ili sistemski diskriminacija Roma, zatim u fragmentiranosti usluga, odsustvu jasno definisanih prioriteta, ograničenoj međusektorskoj saradnji i nedovoljno iskorišćenim kapacitetima civilnog sektora. Pored toga, izostanak strateškog okvira sa evaluacijom mera ograničava mogućnost da se socijalne politike u većoj meri prilagode stvarnim potrebama korisnika.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

U odsustvu krovne nacionalne strategije za socijalnu zaštitu, Kruševac se oslanja na planski dokument ove JLS „Plan razvoja grada Kruševca za period 2025-2032. godine“. Ovaj dokument važna je osnova za planiranje i donošenje odluka, ali njegov opšti karakter i nedostatak specifičnih mera za socijalnu zaštitu otvaraju pitanje njegove adekvatnosti u odgovaranju na potrebe najranjivijih društvenih grupa, kao i u ostvarivanju ciljeva i principa definisanih nacionalnim zakonskim i strateškim okvirom.

Pored principa dostupnosti usluga socijalne zaštite, postojeći dokumenti teže obezbeđivanju jednakog pristupa svim pravima i resursima, od zdravstvene zaštite, preko obrazovanja, do zaposlenja, kao i osnaživanju korisnika kroz podršku u procesu napuštanja institucija i razvoju usluga u zajednici koje odgovaraju njihovim potrebama.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Donošenje lokalne strategije u ovoj oblasti jedan je od važnijih predloga ka sistemskom pristupu u odgovoru na potrebe ranjivih grupa i unapređenju postojećeg okvira socijalne zaštite u Kruševcu. Sistemskim pristupom, dobijenim kroz monitoring i evaluaciju, bili bi postavljeni temelji za preventivnu reakciju i tako bi se smanjila neizvesnost u suočavanju sa izazovima i rizicima osetljivih društvenih grupa. To bi posledično uticalo i na dodatno pojašnjenje prioriteta za finansiranje, što bi doprinelo i većoj efikasnosti programa podrške.

Bilo bi korisno da nacionalni akti, prilikom definisanja dodele budžetskih sredstava lokalnim zajednicama, skrenu pažnju na uvođenje pravilnika i kriterijuma za namenske transfere koji će imati jasne smernice prilikom dodele sredstava. Jedan od predloga kako bi se smanjio rizik od neravnomerne alokacije sredstava jeste unapređenje kvaliteta i veća dostupnost usluga socijalne zaštite.

Pored ulaganja truda da na nivou lokalne zajednice osnažimo kapacitete u rešavanju socijalnih pitanja, podizanje svesti o nedostatku ljudskih resursa neophodan je faktor. Istraživanja pokazuju da preopterećenost zaposlenih dodatno narušava kapacitet sistema da kvalitetnije odgovori na zahteve stanovništva. Skretanje pažnje o nedostatku zaposlenja u ovoj oblasti moglo bi da doprinese regulisanju primene političkih inicijativa i tako unapredi kvalitetno sistemsko prilagođavanje usluga socijalne zaštite.

Preporuke

U cilju sveobuhvatnog i sistematičnog pristupa rešavanju aktuelnih socijalnih dilema koje treba razmotriti i primeniti u skladu sa postojećim socijalnim izazovima, predlažu se sledeće preporuke:

- Inicirati proces izrade i usvajanja lokalne Strategije za naredni period, kako bi se sistemski obuhvatile sve potrebe i prioritete koji su bili izostavljeni ili nedovoljno tretirani u prethodnom strateškom dokumentu;
- Potrebno je uspostaviti sistemsko i periodično prikupljanje podataka o socijalnim potrebama stanovništva, s posebnim osvrtom na nove grupe u riziku;
- Nova Strategija bi trebalo da razvija i mere rane intervencije i prevencije, kako bi se smanjio rizik od socijalne isključenosti i društveno negativnih posledica;
- Podsticati podršku međusektorske saradnje i razvoj koncepta jedinstvene tačke pristupa, kako bi se ostvarila efikasnija komunikacija između pružalaca i korisnika usluga;
- Kontinuirano unapređivati kapacitete zaposlenih u sistemu kroz programe podrške i edukacije;
- Jasno definisati prioritete u razvoju usluga, sa posebnim fokusom na razvoju inovativnih programa;
- Jačanje partnerstva između aktera lokalne samouprave, javnih ustanova, civilnog društva, ali i samih korisnika usluga, radi podsticanja pluralizma pružaoca socijalnih usluga;
- Uspostaviti sistem redovnog praćenja indikatora ostvarenosti Strategije i drugih planskih dokumenata, oslanjajući se na već definisan okvir monitoringa u strateškom procesu;
- Plansko obezbeđivanje pristupačnosti svim ustanovama, institucijama i organizacijama od značaja za ostvarivanje različitih prava.

Ispod radara, van domašaja deteta: politike i propusti u ostvarivanju alimentacije

Autorka: Hristina Tonić

Organizacija: Žensko udruženje kolubarskog okruga

Mentor: Žarko Šunderić

Kratak sažetak nalaza

Neplaćanje alimentacije u Srbiji ostaje ozbiljan socioekonomski i pravni problem, posebno za decu iz jednoroditeljskih porodica, najčešće onih gde su majke starateljki. Iako zakon priznaje pravo deteta na izdržavanje, u praksi, postojeće kaznene mere, institucionalna podrška i mehanizmi kontrole nisu dovoljni. Usvajanjem Zakona o alimentacionom fondu u junu 2025. napravljen je značajan korak, ali, bez sveobuhvatnog nadzora i daljih reformi, njegovi efekti ostaju ograničeni.

Analiza trenutne situacije je pokazala da je neophodno načiniti sledeće korake: pojačati kaznene mere za neplaćanje kako bi se povećala odgovornost; uspostaviti sistem za praćenje uplata alimentacije i redovno prikupljati podatke o alimentacionim procesima; obezbediti da Alimentacioni fond na najkoristiniji način pruža socijalnu podršku za jednoroditeljske porodice.

Opis problema

Neplaćanje alimentacije u Srbiji ozbiljno pogađa decu iz jednoroditeljskih porodica, posebno one čiji su staratelji majke (što je 78% jednoroditeljskih porodica). Istraživanja pokazuju da su majke u značajno nepovoljnijem položaju u odnosu na očeve - ređe poseduju nekretnine, automobil i obezbeđuju sopstvenu sobu detetu.

Najveći rizik od siromaštva imaju nevenčane majke sa više dece, a polovina njihove dece ne prima alimentaciju. Iako je neplaćanje zakonski prepoznato kao krivično delo, u praksi, kaznene mere ne donose željene rezultate - novčane kazne ne garantuju redovno plaćanje, dok zatvorske dodatno pogoršavaju situaciju.

Često dugi postupci zahtevaju vreme i energiju koje samohrane majke nemaju, jer su, pored samostalne brige o detetu, neretko prinuđene da rade prekovremeno kako bi izbegle siromaštvo.

Zbog potpune odsutnosti drugog roditelja, teret brige o detetu u ovakvim okolnostima u potpunosti pada na jednog roditelja, često bez adekvatne finansijske i institucionalne podrške. Nedostatak sistematskog praćenja uplata i nedovoljna institucionalna podrška takođe ukazuju na hitnu potrebu za efikasnim mehanizmima kontrole, podrške i zaštite kako bi se deci obezbedio dostojanstven život i samohranim roditeljima pružila stvarna sigurnost.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Prvo, preporučuje se **uvođenje delotvornijih kaznenih mera** za roditelje koji izbegavaju izdržavanje deteta. Postojeće novčane i zatvorske kazne nisu efikasne, jer ne menjaju ponašanje niti garantuju redovno plaćanje. Predlažu se alternativne, restriktivne mere poput oduzimanja vozačke dozvole ili zabrane napuštanja zemlje, koje bi jače uticale na dužnike, posebno muškarce koji najčešće voze i rade neregistrovane poslove.

Drugo, neophodno je **uspostaviti sistem za praćenje (ne)plaćanja** alimentacije, kroz institucionalni nadzor i statističku obradu podataka. Predlaže se osnivanje posebne jedinice u okviru Alimentacionog fonda koja bi pratila obrasce neplaćanja i saradivala s pravosuđem. Takođe, Zavod za statistiku treba da uključi jednoroditeljske porodice u izveštaje o siromaštvu.

Treće, potrebno je **ublažiti finansijske posledice** neisplate alimentacije kroz funkcionalan Alimentacioni fond. Predlaže se izmena spornog člana zakona, uključivanje Centara za socijalni rad i razmatranje dodatnih izvora finansiranja kako bi fond postao dugoročno održiv i delotvoran.

Preporuke

- Preporučuje se izmena Krivičnog zakonika tako da uključi efektivnije kaznene mere za roditelje koji ne izmiruju alimentaciona dugovanja. Mere poput zabrane upravljanja motornim vozilom ili zabrane izlaska iz države do isplaćenja zaostalih zaduženja ne zahtevaju velike sistemske promene, a njihova implementacija bi pokazala rezultate.
- Preporučuje se formiranje posebne jedinice unutar Alimentacionog fonda zadužene za prikupljanje, obradu i analizu podataka – kako o korisnicima fonda, tako i o obrascima neplaćanja koji se mogu identifikovati u saradnji sa pravosudnim organima (npr. na osnovu podataka o razvodima, izrečenim merama izdržavanja i pokrenutim krivičnim prijavama).

- Preporučuje se unapređivanje statističkog praćenja jednoroditeljskih porodica kroz sistematsko uključivanje ove kategorije u istraživanja Republičkog zavoda za statistiku, posebno u domenu praćenja siromaštva i socijalne isključenosti.
- Preporučuju se izmene spornih članova Zakona o Alimentacionom fondu - pre svega člana 10. zakona koji direktno ugrožava dobrobit korisnika fonda.
- Preporučuje se uključivanje Centara za socijalni rad u rad Alimentacionog fonda kako bi se omogućilo što pravednije i efektivnije sprovođenje pružanja socijalne pomoći.

(Ne)dostupnost usluge dnevnog boravka za decu sa smetnjama u razvoju u opštini Preševo

Autorka: Tamara Andrić

Organizacija: LIVRIT

Mentor: Žarko Šunderić

Kratak sažetak nalaza

Opština Preševo ubraja se u najsiromašnije opštine u Srbiji. Veliki procenat siromaštva i nezaposlenosti zasigurno nepovoljno utiče kako na ekonomski, tako i na socijalni položaj građana Preševa. Obezbeđivanjem određenih usluga socijalne zaštite, kao što je usluga dnevnog boravka, poboljšao bi se položaj i generalno blagostanje građana ove opštine.

Ova analiza bavi se položajem dece sa intelektualnim poteškoćama i/ili invaliditetom i njihovih porodica u opštini Preševo, te mogućnošću poboljšanja njihovog položaja kroz uvođenje usluge dnevnog boravka. Nepostojanje usluge dnevnog boravka može povećati procenat migracije i institucionalizacije, čime se dodatno produbljuje već prisutna marginalizovanost ove grupe.

Zahvaljujući socijalnim reformama koje su se odigrale početkom dvehiljaditih godina u Srbiji, socijalni sistem postaje sve decentralizovaniji, te, u skladu sa tim, opštine postaju autonomnije u sprovođenju usluga socijalne zaštite. Siromašne opštine kao što je Preševo nisu uvek u finansijskoj i logističkoj mogućnosti da uvedu potrebne usluge socijalne zaštite. U tom slučaju, značajnu ulogu mogu imati nevladine organizacije i njihova saradnja sa udruženjima osoba sa invaliditetom. Međusektorska saradnja i inicijative koje potiču iz nje pokazale su se kao vrlo uspešne.

Opis problema

U opštini Preševo, deca sa intelektualnim poteškoćama i/ili invaliditetom i njihovi roditelji izloženi su dvostrukoj diskriminaciji. Sama opština, usled njene specifične demografije (95% stanovništva čine Albanci), neretko je izložena diskriminaciji od strane vladajućih struktura. Dakle, stanovnici ove opštine već su izloženi diskriminaciji po teritorijalnom osnovu.

Stanovnici čija deca imaju intelektualne poteškoće i/ili invaliditet doživljavaju društvenu i sistemsku diskriminaciju i po tom osnovu. Višestruka diskriminacija kojoj je ova grupacija izložena samo učvršćuje njihov položaj na marginama društva. Obezbeđivanje usluge dnevnog boravka može biti prvi korak u demarginalizaciji dece sa intelektualnim poteškoćama i/ili invaliditetom u opštini Preševo.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Uprkos postojanju normativnog okvira koji daje opštini Preševo, kao i svim drugim lokalnim samoupravama, mogućnost da obezbede usluge socijalne zaštite, ovakve usluge često nisu obezbeđene. Ovakvo stanje u sektoru socijalne zaštite pokazuje da postojanje normativnog okvira nije dovoljno, te da je za obezbeđivanje usluga socijalne zaštite važno da se uključe različiti vladini i nevladini akteri. U kontekstu obezbeđivanja usluge dnevnog boravka u opštini Preševo, važno bi bilo da se pokrene inicijativa za osnivanje ustanove dnevnog boravka. Pokazalo se da inicijative koje potiču iz nevladinog sektora imaju značajne izgleda da budu uspešno sprovedene. Stoga je glavni predlog ove analize da NVO Livrit uspostavi saradnju sa nekim od udruženja osoba sa invaliditetom u opštini Preševo, te da zajedno podnesu inicijativu predstavnicima vlasti za osnivanje ustanove dnevnog boravka u opštini Preševo.

Preporuke

- Uspostaviti formalnu saradnju sa NVO Livrit, kao i sa drugim relevantnim organizacijama civilnog društva iz Preševa;
- Uspostaviti formalnu saradnju sa nacionalnim i regionalnim udruženjima osoba sa invaliditetom;
- Poboljšati međusektorsku saradnju u oblasti pružanja usluge dnevnog boravka.

Socijalno preduzetništvo

Socijalna preduzeća – šansa za ekonomsko osnaživanje ranjivih grupa u Čačku

Autorka: Anđelija Stanisavljević

Organizacija: Centar za monitoring i aktivizam - CEMA

Mentorka: Zorana Milovanović

Kratak sažetak nalaza

Nakon usvajanja Zakona o socijalnom preduzetništvu u februaru 2022. godine, u fokusu implementacionog procesa naći će se lokalne samouprave, čiji zadatak će biti i programska podrška razvoju socijalnih preduzeća. Nepostojanje strateškog pristupa ovoj oblasti na nacionalnom nivou ograničava i kreiranje razvojnih mera na nivou lokalnih samouprava, usled neodovoljnog razumevanja i afirmacije doprinosa koji socijalna preduzeća ostvaruju pri rešavanju brojnih socijalnih izazova (npr. siromaštvo) u lokalnim zajednicama, najpre kroz zapošljavanje žena starosti 45 i više godina i osoba s invaliditetom. Na primeru Grada Čačka ukazana je potreba za pronalaženjem inovativnih rešenja za osnaživanje i inkluziju osetljivih grupa kao što je socijalno preduzetništvo. Predlog javne politike obuhvata definisanu potrebu za razvojem politika na lokalnom nivou koje će na adekvatan način podstaći razvoj i osnivanje socijalnih preduzeća s ciljem osnaživanja osetljivih grupa, ali i postizanja održivog razvoja Grada Čačka.

Opis problema

U Srbiji socijalna preduzeća posluju bez strateškog okvira i mera podrške za razvoj. Ovakvo stanje uslovljava da vlade i lokalne samouprave ne prate poslovanje i potrebe sektora, niti doprinose razvoju sektora kroz podršku u finansiranju, razvoju kapaciteta, promociji i afirmaciji socijalnog preduzetništva u široj javnosti. Istovremeno, problem koji prati delovanje sektora ogleda se u tome da donosioci odluka i investitori nisu dovoljno sagledali potrebe i mogućnosti sektora socijalnih preduzeća, a uža i šira javnost ne prepoznaju društveni uticaja koji socijalna preduzeća ostvaruju na razvoj zajednice. Na primeru Grada Čačka uočava se neprepoznavanje socijalnog preduzetništva kao prakse koja doprinosi razvoju zajednice, a posebno kroz stvaranje prilika za radnu integraciju i zapošljavanje marginalizovanih grupa. Nijedan program, strategija ili akcioni plan koji su doneti na lokalnom nivou ne prepoznaju socijalno preduzetništvo kao model koji može da se iskoristi u cilju poboljšanja položaja ranjivih grupa.

Analliza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Postojeće lokalne politike, kao što je Strategija održivog razvoja Grada Čačka usvojena 2011. godine, ne predviđaju nijednu podsticajnu meru za razvoj socijalnih preduzeća. Ciljevi i aktivnosti u vidu mera podrške u okviru Programa lokalnog ekonomskog razvoja za period 2020–2022. godine ne prepoznaju oblast socijalnog preduzetništva, niti su usmereni na podršku razvoju socijalnih preduzeća. Grad Čačak u svom strateškom okviru za ekonomski razvoj nije prepoznao potencijal socijalnih preduzeća za davanje doprinosa održivom i ruralnom razvoju zajednice, a posebno ekonomskom osnaživanju marginalizovanih i osetljivih grupa. Dokumentom Program podrške za sprovođenje poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja za područje teritorije Grada Čačka za 2020. godinu predviđeni su podsticaji u poljoprivredi pod kojim se podrazumevaju investicije u imovinu, kao i ekonomske aktivnosti u cilju podizanja konkurentnosti i slično. Ni u ovom dokumentu se socijalno preduzeće ne prepoznaje kao poslovni akter kog bi trebalo podržati – iako je vidljiv potencijal za njegov razvoj.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Predlog za rešavanje problema ekonomskog položaja žena starosti 45 i više godina i osoba s invaliditetom kroz pokretanje socijalnih preduzeća na teritoriji Grada Čačka sadržan je u inicijativi da se izvrši usklađivanje i dopuna lokalnih javnih akcionih planova, što ujedno predstavlja i osnovni okvir za podsticanje razvoja socijalnih preduzeća. Potrebno je u lokalnim programskim dokumentima koji uređuju oblasti lokalnog ekonomskog razvoja, zapošljavanja, podsticaja za mlade i podrške za sprovođenje poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja definisati socijalno preduzetništvo kao praksu koja doprinosi opšte definisanim ciljevima u ovoj oblasti i predvideti adekvatne mere podrške razvoju.

Predlog adekvatnih mera podrške socijalnom preduzetništvu u Gradu Čačku:

1. Opređeljivanje finansijskih ili nefinansijskih sredstava za podršku razvoju socijalnih preduzeća ili osnivanju novih.
2. Ulaganje u izgradnju znanja i kapaciteta zaposlenih u lokalnoj samoupravi u oblasti socijalnog preduzetništva.
3. Afirmisanje prakse socijalnog preduzetništva u lokalnoj zajednici i promovisanje sektora socijalnih preduzeća.
4. Uključivanje socijalnih preduzeća u društveno odgovorne javne nabavke.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Grad Čačak bi trebalo da pokrene proces izmena akcionih planova u oblasti lokalnog ekonomskog razvoja, zapošljavanja, podrške mladima, poljoprivrednog i ruralnog razvoja, kao i rodne ravnopravnosti. Kroz prilagođene mere podrške, Grad Čačak bi imao mogućnost da stvori okvir koji će povoljno uticati na razvoj socijalnog preduzetništva i doprineti postizanju definisanih društveno-ekonomskih ciljeva na lokalnom nivou.
2. Grad Čačak treba da planira izradu programskog okvira podrške za socijalna preduzeća i/ili izradu Lokalnog akcionog plana za razvoj socijalnog preduzetništva koji će se uskladiti sa Nacionalnim programom razvoja socijalnog preduzetništva čije usvajanje se očekuje u narednom periodu. Usaglašavanje je potrebno izvršiti i kroz izmene sledećih lokalnih dokumenata: Strategiju održivog razvoja Grada Čačka, Program lokalnog ekonomskog razvoja za period 2020–2022, Akcioni plan zapošljavanja u gradu Čačku za period 2021–2023. godine, te Lokalni akcioni plan za mlade 2020–2023. godine;
3. Grad Čačak treba da inicira formiranje Lokalnog saveta za razvoj socijalnog preduzetništva s mešovitim sastavom na nivou lokalne zajednice – u njegovom sastavu treba da budu lokalna samouprava, organizacije civilnog društva, socijalna preduzeća, eksperti i privredni akteri;
4. Grad Čačak treba da otpočne s vođenjem evidencije o socijalnim preduzećima koja posluju na teritoriji njegove nadležnosti;
5. Grad Čačak treba da napravi uvid u dostupnost postojećih javnih resursa i procenu o mogućnostima direktne namene ovih resursa ka razvoju socijalnih preduzeća;
6. Grad Čačak treba da inicira informativnu i promotivnu kampanju o socijalnom preduzetništvu „kupujsolidarno“ na nivou lokalne zajednice i ka široj javnosti.

Reference

1. Srećković, D. i Milovanović, Z. (2022). *Mapiranje ekosistema socijalne i solidarne ekonomije u Srbiji*. Beograd: Koalicija za razvoj solidarne ekonomije. Dostupno na: <https://solidarnaekonomija.rs/analiza-mapa-ekosistema-socijalne-i-solidarne-ekonomije-u-srbiji-2022/>.
2. Izveštaj o radu Centra za socijalni rad Grada Čačka. (2021). Dostupno na: <https://csrcacak.rs/images/documents/programi-izvestaji/izvestaj-2021-konacno.pdf>.
3. Evropska komisija. (2020). *Socijalna preduzeća i njihovi ekosistemi u Evropi*. (*Social enterprises and their ecosystems in Europe*). Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=22304&langId=en>.
4. Srećković, D., Rakin, D. i Milovanović, Z. (2021). *Neophodne mere podrške razvoju sektora socijalne i solidarne ekonomije u Srbiji*. Beograd: Koalicija za razvoj solidarne ekonomije. Dostupno na: <https://solidarnaekonomija.rs/wp-content/uploads/2021/03/Neophodne-mere-podrske-razvoju-sektora-socijalne-i-solidarne-ekonomije-1.pdf>.

Socijalna preduzeća – šansa za održivi socioekonomski razvoj

Autor: Časlav Jovičić

Organizacija: Centar za edukaciju i transparentnost - CETRA

Mentorka: Zorana Milovanović

Kratak sažetak nalaza

Socijalno preduzetništvo je model ostvarivanja društvenog uticaja kroz obavljanje privredne delatnosti. U Srbiji ova praksa ima dvadesetogodišnju istoriju, koju istovremeno prati izostanak institucionalnih mera podrške. Te mere podrške omogućile bi veći razvoj sektora socijalnih preduzeća, što bi rezultiralo i u većoj podršci socioekonomskom razvoju. U februaru 2022. donet je Zakon o socijalnom preduzetništvu, koji je konačno pravno definisao socijalno preduzetništvo kao zaseban model privrednog organizovanja, i time je napravljena podloga za uspostavljanje mera, naročito na lokalnom nivou. Grad Pančevo može izmenama i dopunama lokalnih strateških dokumenata da započne afirmaciju i podršku prakse socijalnog preduzetništva. Izmene u javnim politikama treba da prati i informativna kampanja o socijalnim preduzećima, kao i da se otpočne evidentiranje socijalnih preduzeća u gradu i okolini. Ovi procesi podržali bi definisanje adekvatnih finansijskih i drugih modela podrške uz izmene u javnim politikama.

Opis problema

U februaru 2022. godine donet je Zakon o socijalnom preduzetništvu, koji je afirmisao poseban status socijalnih preduzeća. Problem se javlja u aktivnoj primeni Zakona i izradi strateških dokumenata na nacionalnom nivou, što posledično onemogućava i jasno definisanje mera podrške u lokalnim zajednicama. Socijalna preduzeća često posluju bez bilo kakve podrške nacionalnih i lokalnih uprava, oslanjajući se uglavnom na grantove, kredite i donacije kao primarne izvore finansiranja svojih delatnosti, što ograničava njihovu održivost i delotvornost. Trenutno Grad Pančevo u svojim lokalnim strateškim dokumentima ne prepoznaje socijalno preduzetništvo kao vid poslovanja koje pozitivno utiče na rešavanje socijalnih izazova (naročito osetljivih grupa) u zajednici, a koji je potreban u svim lokalnim zajednicama s obzirom na visok broj stanovnika ugroženih grupa (žena starijih od 50 godina, osoba s invaliditetom, mladih, itd.) kojima je potrebna pomoć. Manjak prepoznavanja od strane institucija dalje rezultira i u nedovoljnoj informisanosti i razumevanju modela od strane šire javnosti, što utiče na pozicioniranje socijalnih

preduzeća pre svega na tržištu, ali i drugim delovima sistema u lokalnoj zajednici. Konačno, u Srbiji ne postoji formalni način evidencije socijalnih preduzeća na lokalnoj teritoriji.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Program razvoja socijalnog preduzetništva, koji je planiran Zakonom, a još uvek nije usvojen, daće smernice za podršku socijalnim preduzećima. Lokalne samouprave će igrati ključnu ulogu u sastavljanju sopstvenih programa i/ili akcionih planova koji će imati najveći uticaj na dalji razvoj socijalnih preduzeća i osnivanje novih. Trenutni lokalni strateški dokumenti na teritoriji Pančeva ne prepoznaju socijalno preduzeće kao meru podrške razvoju zajednice, a posebno podrške osetljivim grupama u integraciji na tržištu rada i socijalnoj inkluziji. Lokalni akcioni plan za zapošljavanje Grada Pančeva za 2022. prepoznaje probleme dugoročno nezaposlenih ljudi i nepovoljne starosne i obrazovne strukture radne snage. Mere podrške ugroženim grupama uključuju stručne prakse, lokalne javne radove, studentske prakse i sajam zapošljavanja.

Strategija razvoja socijalne zaštite Grada Pančeva 2020–2027. prepoznaje saradnju između javnog, privatnog i civilnog sektora kao jednu od ključnih mera za razvoj socijalne zaštite, što je odlična podloga za uključivanje socijalnih preduzeća. Plan razvoja Grada Pančeva 2022–2028. jeste dokument koji uređuje pravac socioekonomskog razvoja. Ključna mera za koju je važno zagovarati podrazumeva uključivanje socijalnih preduzeća u odeljku 1.1 Povećanje kapaciteta i konkurentskog potencijala privrede Pančeva.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Afirmacija prakse socijalnog preduzetništva u lokalnoj zajednici i promocija sektora socijalnih preduzeća. Osveščivanje šire javnosti i ključnih privrednih i javnih aktera doprinelo bi izgradnji finansijskih i drugih modela podrške razvoju socijalnog preduzetništva. Uključivanje socijalnih preduzeća u javne nabavke sa društvenim uticajem. Društveno odgovorne javne nabavke mogu biti ključni metod većeg uključivanja socijalnih preduzeća u privredne tokove i otvaranja novog tržišta, što bi posledično osnažilo poziciju socijalnih preduzeća. Opređeljivanje finansijskih ili nefinansijskih sredstava za podršku razvoju socijalnih preduzeća ili osnivanju novih. Sredstva opredeljena specifično za podršku socijalnim preduzećima mogu direktno rezultirati jačanjem kapaciteta socijalnih preduzeća za održivije tržišno i društveno delovanje u lokalnim zajednicama.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Grad Pančevo treba da inicira informativnu i promotivnu kampanju o socijalnom preduzetništvu „kupujsolidarno“ na nivou lokalne zajednice i ka široj javnosti;
2. Grad Pančevo treba da otpočne sa vođenjem evidencije o socijalnim preduzećima koja posluju na teritoriji njegove nadležnosti;
3. Grad Pančevo treba da napravi uvid u dostupnost postojećih javnih resursa i procenu o mogućnostima direktne namene ovih resursa ka razvoju socijalnih preduzeća;
4. Grad Pančevo treba da inicira formiranje Lokalnog saveta za razvoj socijalnog preduzetništva, sastavljenog od relevantnih predstavnika iz civilnog, privatnog i javnog sektora;
5. Grad Pančevo treba da usvoji Lokalni akcioni plan za razvoj socijalnog preduzetništva;
6. Grad Pančevo treba da usaglasi Lokalni akcioni plan za razvoj socijalnog preduzetništva sa Nacionalnim programom razvoja socijalnog preduzetništva (ili izradi AP u skladu sa NPRSP neposredno nakon njegovog usvajanja), kao i lokalnim dokumentima: Strategijom razvoja Grada Pančeva, Strategijom razvoja socijalne zaštite Grada Pančeva i Lokalnim akcionim planom za zapošljavanje Grada Pančeva.

Reference

1. Srećković, D., Milovanović, Z. (2022). Mapa socijalne i solidarne ekonomije u Srbiji 2022. Beograd: Koalicija za razvoj solidarne ekonomije.
2. Rakin, D., Srećković, D., Milovanović, Z. (2022). Neophodne mere podrške razvoju sektora socijalne i solidarne ekonomije. Beograd: Koalicija za razvoj solidarne ekonomije.
3. Plan razvoja grada Pančeva 2022–2028., <http://www.pancevo.rs/dokumenta/strateska-dokumenta/>.
4. Lokalni akcioni plan za zapošljavanje grada Pančeva za 2022. godinu., <http://www.pancevo.rs/dokumenta/strateska-dokumenta/>.
5. Strategija razvoja socijalne zaštite grada Pančeva 2020–2027., <http://www.pancevo.rs/dokumenta/strateska-dokumenta/>.

Kreiranje podržavajućeg okruženja za razvoj socijalnog preduzetništva u Rasinskom okrugu

Autorka: Dragana Adžančić

Organizacija: Udruženje građana za podršku evropskim integracijama Evrokontakt

Mentorka: Zorana Milovanović

Kratak sažetak nalaza

Nakon usvajanja Zakona o socijalnom preduzetništvu u februaru 2022. godine, predstoji i implementacija za koju je neophodno razviti sistem podrške. Imajući u vidu da socijalna preduzeća najviše deluju u lokalnim zajednicama, na lokalnim samoupravama biće zadatak da prvenstveno evidentiraju socijalna preduzeća u okruženju, te na nivou mera podrške potpomognu razvoj njihovog poslovanja i delovanje. Na primeru Rasinskog okruga izostaje prepoznavanje socijalnog preduzetništva kao prakse koja doprinosi rešavanju ključnih socijalnih problema – nezaposlenosti i socijalne isključenosti, kao i kreiranje mera podrške za razvoj socijalnih preduzeća. Predlog javne politike obuhvata jasno definisanu potrebu za donošenjem politika na lokalnom nivou u Rasinskom okrugu koje će na adekvatan način podstaći osnivanje i dalji razvoj socijalnih preduzeća u lokalnim zajednicama ovog okruga.

Opis problema

Donošenjem Zakona o socijalnom preduzetništvu Srbija je prepoznala praksu socijalnog preduzetništva i postavila temelj za razvoj politika usmerenih na podršku socijalnim preduzećima. Sam Zakon nije dovoljan za razvoj sektora socijalnih preduzeća i nedovoljno ukazuje na doprinos socijalnih preduzeća rešavanju socijalno-ekonomskih izazova u lokalnim zajednicama. Izostanak razvojnih politika usmerenih na podršku socijalnih preduzeća otežava njihovo delovanje i ograničava pozitivan uticaj u lokalnim zajednicama.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Izazov je prisutan na nivou lokalne samouprave, u ovom slučaju u Rasinskom okrugu, u kome ne postoji strateški okvir za podršku razvoju socijalnih preduzeća. Lokalne samouprave u Rasinskom

okragu suočavaju se sa sličnim problemima: kontinuiranom nezaposlenošću i socijalnom isključenošću.

I dalje su prisutni problemi u zapošljavanju socijalno ugroženih kategorija stanovništva (osoba sa invaliditetom, Roma, starijih od 50 godina, jednoroditeljskih porodica, mladih itd.) koji nisu dovoljno integrisani na tržištu rada. Takođe, nezaposlenost dovodi do smanjenja vrednosti humanog kapitala, povećanja socijalne isključenosti i povećane potrebe stanovništva za socijalnom podrškom, što rezultira usmerenošću institucija na pronalaženje rešenja u tradicionalnom sistemu socijalne zaštite, umesto konkurentnijeg i inovativnijeg rešenja u praksi socijalnog preduzetništva.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

1. Institucionalizacija mera podrške socijalnom preduzetništvu u lokalnim samoupravama Rasinskog okruga – kreiranje Lokalnog Akcionog plana za socijalno preduzetništvo (dalje: LAP za socijalno preduzetništvo) sa definisanim ciljevima (prioritetima) podrške i merama podrške sa definisanim aktivnostima;
2. Evidencija i pregled socijalnih preduzeća u Rasinskom okrugu – razviti mehanizam (kriterijume za socijalno preduzetništvo) evidencije i praćenja, te sprovesti istraživanja koja omogućavaju pregled broja socijalnih preduzeća u Rasinskom okrugu, te njihovu strukturu ekonomske delatnosti, društvenih misija i organizacionih formi;
3. Edukacija zaposlenih o socijalnom preduzetništvu u lokalnim samoupravama u Rasinskom okrugu – obučiti javne službenike, naročito angažovane na poslovima ekonomskog upravljanja, socijalnih i društvenih pitanja;
4. Razvoj direktnih mera podrške socijalnim preduzećima u Rasinskom okrugu:
  - a. Mere nefinansijsko-materijalnog tipa, koje obuhvataju mere olakšavanja poslovanja u pokretanju i razvoju socijalnih preduzeća;
  - b. Mere nefinansijsko-nematerijalnog tipa, koje se odnose na mere edukacije za pokretanje socijalnog preduzeća, i to o pravnim propisima i obavezama, finansijskom upravljanju, menadžmentu i organizacionom razvoju, marketingu i promociji i sl.;
  - c. Mere finansijsko-nematerijalnog tipa, koje obuhvataju mere integracije socijalnih aspekata u javne nabavke – podsticanje učešća socijalnih preduzeća u lokalnim javnim nabavkama.

5. Razvoj mera podrške potpornim organizacijama i institucijama u oblasti socijalnog preduzetništva u Rasinskom okrugu koje doprinose razvoju ove prakse;
6. Promocija vrednosti i prakse socijalnog preduzetništva u kontekstu lokalnih zajednica u Rasinskom okrugu;
7. Podsticaj međusektorske saradnje za razvoj socijalnog preduzetništva u lokalnim zajednicama Rasinskog okruga.

Preporuke za izmene javnih politika

1. Jedinice lokalnih samouprava Rasinskog okruga treba da iniciraju formiranje Lokalnog saveta za razvoj socijalnog preduzetništva sa mešovitim sastavom – tako da u njemu budu predstavnici lokalne samouprave, lokalnih OCD, lokalnih socijalnih preduzeća, lokalni eksperti i lokalni privredni akteri;
2. Jedinice lokalnih samouprava Rasinskog okruga treba da usvoje Lokalni akcioni plan za razvoj socijalnog preduzetništva;
3. Jedinice lokalnih samouprava Rasinskog okruga treba da uspostave mehanizam za evidenciju i otpočnu vođenje evidencije o socijalnim preduzećima koja posluju na teritoriji njegove nadležnosti;
4. Jedinice lokalnih samouprava Rasinskog upravnog okruga treba da naprave uvid u dostupnost postojećih javnih resursa i procenu o mogućnostima direktne namene ovih resursa ka razvoju socijalnih preduzeća;
5. Jedinice lokalnih samouprava Rasinskog upravnog okruga treba da iniciraju informativnu i promotivnu kampanju o socijalnom preduzetništvu „kupujsolidarno“ na nivou lokalne zajednice i ka široj javnosti;
6. Jedinice lokalnih samouprava Rasinskog upravnog okruga treba da naprave sistem kojim će teško zapošljive kategorije biti usmerene ka lokalnim socijalnim preduzećima, čija je misija osnaživanje i zapošljavanje specifičnih kategorija ljudi;
7. Jedinice lokalnih samouprava Rasinskog upravnog okruga treba da donesu prilagođeni set mera koji će ciljano distribuirati materijalne i nematerijalne resurse u cilju podrške poslovanju socijalnih preduzeća.

Reference

1. Republički zavod za statistiku. (2022). Popis Republike Srbije. Dostupno na: <https://popis2022.stat.gov.rs/>.
2. Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu. *Službeni glasnik RS* br. 104/2014. Dostupno na:

<https://ras.gov.rs/uploads/2019/01/uredba-o-utvrdivanju-jedinstvene-liste-razvijenosti-regiona-i-jedinica-l-2.pdf>.

3. Srećković, D. i Milovanović, Z. (2022). *Mapiranje ekosistema socijalne i solidarne ekonomije u Srbiji*. Beograd: Koalicija za razvoj solidarne ekonomije. Dostupno na: <https://solidarnaekonomija.rs/analiza-mapa-ekosistema-socijalne-i-solidarne-ekonomije-u-srbiji-2022/>.
4. Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period 2021. do 2026. godine. Dostupno na: https://www.nsz.gov.rs/live/dokumenti/strategija_zapo_ljavanja_u_rs_za_period_2021._do_2026._godine.cid74576.
5. Zakon o socijalnom preduzetništvu. *Službeni glasnik RS* br. 14/2022. Dostupno na: <https://www.propisi.net/zakon-o-socijalnom-preduzetnistvu/>.
6. Zvanična internet prezentacija Grada Kruševca. Dostupno na: <https://krusevac.ls.gov.rs/usvojene-strategije/>.
7. Zvanična internet prezentacija Opštine Varvarin. Dostupno na: <https://varvarin.ls.gov.rs/usvojene-strategije/>.
8. Zvanična internet prezentacija Opštine Aleksandrovac. Dostupno na: <https://www.aleksandrovac.rs/dokumenta/>.
9. Zvanična internet prezentacija Grada Kruševca. Dostupno na: <https://krusevac.ls.gov.rs/usvojene-strategije/>.
10. Zvanična internet prezentacija Opštine Brus Dostupno na: <https://brus.ls.gov.rs/category/dokumenta7756/>.
11. Zvanična internet prezentacija Grada Kruševca. Dostupno na: <https://krusevac.ls.gov.rs/usvojene-strategije/>.
12. Zvanična internet prezentacija Opštine Trstenik. Dostupno na: <https://www.trstenik.rs/index.php/aktuelnosti/338-slor>.
13. Evropska komisija. (2020). *Socijalna preduzeća i njihovi ekosistemi u Evropi (Social enterprises and their ecosystems in Europe)*. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=22304&langId=en>.
14. Evropska komisija. (2021). *Evropski akcioni plan za socijalnu ekonomiju*. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1537&langId=en>.

15. Evropska komisija. (2017). Evropski stub socijalnih prava. Dostupno na: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en.
16. Republički zavod za statistiku. (2014). *Ekonomski uticaj socijalnih preduzeća u Republici Srbiji*. Dostupno na: <https://secons.net/wp-content/uploads/2022/01/17-Ekonomski-uticaj-socijalnih-preduzeca-u-Republici-Srbiji.pdf>.

Socijalno preduzetništvo u Čačku – Efikasno i dugoročno osnaživanje ranjivih grupa

Autorka: Marija Stojadinović

Organizacija: Centar za monitoring i aktivizam – CEMA

Mentorka: Zorana Milovanović

Kratak sažetak nalaza

Osetljive grupe, uključujući žene 45+ i osobe sa invaliditetom, često su zapostavljene i neophodno im je pružiti veću podršku pri integraciji u radne i društvene procese lokalnih zajednica. Socijalno preduzetništvo koristi postojeće resurse iz lokalne zajednice, ali je za njihov razvoj neophodna zainteresovanost i aktivno učešće jedinica lokalne samouprave u pronalaženju što adekvatnijih mera podrške.

Jedinice lokalne samouprave mogu u postojeće lokalne akcione planove uneti dopune odredbi kojima se podstiče osnivanje i razvoj socijalnog preduzetništva uz jasno definisane kriterijume. Ovakav pristup lokalnih insitucija osigurao bi adekvatnost mera politika u skladu sa lokalnim specifičnostima i zahtevima i značajno doprineo povećanju konkurentnosti, održivosti i kvaliteta poslovanja socijalnih preduzeća, što bi posledično uticalo i na uvećanje dostupnosti kvalitetnih socijalnih usluga i prilika za zapošljavanje marginalizovanih grupa među stanovništvom u lokalnim zajednicama.

Opis problema

Socijalno preduzetništvo se kao novi poslovni model u praksi EU pokazao efikasnim za rešavanje gorućih društvenih problema kao što je zapošljavanje teže zapošljivih kategorija stanovništva, poput žena 45+ ili osoba sa invaliditetom. Međutim, lokalne samouprave kao što je Grad Čačak ne prepoznaju socijalno preduzetništvo kao važan faktor razvoja zajednice, što se odražava kroz nedostatak programa ili strategija koje bi podržavale ovaj sektor, a zatim reflektuje u nerazvijenoj praksi poslovanja socijalnih preduzeća u gradu i okolini.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Zakon o socijalnom preduzetništvu iz 2022. godine uspostavio je pravni okvir za oko 500 preduzeća u Srbiji koja posluju unutar ove oblasti. Zakon je u skladu sa regulatornom praksom EU i obezbeđuje da nijedno socijalno preduzeće ne bude isključeno. Međutim, bez konkretne implementacije mera podrške na lokalnom nivou, ovaj dokument neće značajno uticati na razvoj socijalnih preduzeća i osnivanje novih.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

- 1. Usklađivanje lokalnih akcionih planova sa ciljevima podrške socijalnom preduzetništvu:** Definisane uloge socijalnih preduzeća unutar postojećih programa ekonomskog razvoja i zapošljavanja osiguralo bi adekvatnu podršku njihovom razvoju.
- 2. Preusmeravanje sredstava lokalne samouprave socijalnim preduzećima:** Npr. besplatno ustupanje prostora u javnom vlasništvu smanjilo bi početne troškove za socijalne preduzetnike.
- 3. Ulaganje u izgradnju kapaciteta lokalnih institucija:** Edukacija i obuka zaposlenih u lokalnoj samoupravi olakšali bi administrativne procedure.
- 4. Podizanje svesti o značaju socijalnih preduzeća:** Promocija uloge socijalnih preduzeća podstakla bi interesovanje drugih aktera za saradnju i podršku.
- 5. Obezbeđivanje pouzdanih podataka o potrebama socijalnog preduzetništva:** Periodične analize i obavezno izveštavanje omogućili bi efikasno planiranje javnih politika i preciznije targetiranje podrške.

Preporuke

Potrebno je da Grad Čačak:

1. do kraja 2024. godine u Lokalni akcioni plan zapošljavanja inicira dopune odredbi kojima se podstiče i subvencioniše osnivanje i razvoj socijalnog preduzetništva uz jasno definisane kriterijume;
2. podrži razvoj socijalnih preduzeća kroz rezervisane javne nabavke tako što će 10% javnih nabavki biti rezervisano za socijalne javne nabavke, a u skladu s članom 37. Zakona o javnim nabavkama;

3. u okviru Programa za podsticaj poljoprivrede uvede dodatne subvencije za podršku osnaživanju žena iz ruralnih područja koje se bave preradom hrane u cilju obezbeđivanja sredstava za dobijanje sertifikata i deklaracija;
4. započne vođenje evidencije o socijalnim preduzećima koja posluju na teritoriji njegove nadležnosti;
5. inicira informativnu i promotivnu kampanju o socijalnom preduzetništvu u medijima i na skupovima privrednika na nivou lokalne zajednice i ka široj javnosti;
6. redovno informiše građane o značaju i benefitima solidarnih biznis modela - kao što je socijalno preduzetništvo;
7. kroz projektno finansiranje podrži medije koji se bave javnim informisanjem o ovoj temi;
8. podrži udruženja građana koja se bave istraživanjem i razvojem u oblasti socijalnog preduzetništva ili unapređenjem položaja osetljivih i marginalizovanih grupa u lokalnoj zajednici;
9. definiše i uspostavi kontakt tačke (info centre) na lokalnom i nacionalnom nivou gde bi građani mogli dobiti potrebne informacije, dokumentaciju i podršku za osnivanje i razvoj socijalnih preduzeća.

Preporuke za razvoj stambenog zadrugarstva u Srbiji: održiva i pristupačna rešenja za stambenu politiku

Autori: Danica Čolakov, Vladimir Terzić

Organizacija: Ko Gradi Grad

Mentorka: Zorana Milovanović

Kratak sažetak nalaza

Stambeno zadrugarstvo u Srbiji suočava se sa ozbiljnim izazovima: nedostatkom adekvatnog zakonskog okvira, slabom institucionalnom podrškom i nedovoljnom informisanošću građana o njegovim prednostima. Zakonodavni okvir nije dovoljno prilagođen za razvoj stambenih zadruga, a javnost nije dovoljno upoznata sa ovom alternativom za rešavanje stambenih potreba. Ovi problemi dovode do povećanja socijalnih i ekonomskih nejednakosti, jer ne postoje odgovarajuća rešenja za pristupačno stanovanje. Preporuka za institucije je da unaprede zakonski okvir za stambene zadruge, omoguće zajedničku svojinu i podrže saradnju između civilnog društva i javnog sektora. Takođe, potrebno je aktivno koristiti javno zemljište, podržati etičke banke i osnovati investicione fondove za stambene zadruge. Institucije treba da pružaju edukaciju i tehničku podršku zadrugama, kao i da organizuju kampanje za informisanje građana o prednostima stambenog zadrugarstva, čime bi omogućile održiv i inkluzivan razvoj stambenih rešenja.

Opis problema

Visoke cene nekretnina i nedostatak pristupačnog stanovanja predstavljaju značajan socio-ekonomski problem građanima Srbije, naročito marginalizovanim grupama, te ukazuju na neophodnost razumevanja i razvoja podrške održivim stambenim rešenjima u sistemu javnih politika. Stambene zadruge u Srbiji suočavaju se sa značajnim problemima koji onemogućavaju njihov efikasan razvoj i implementaciju. Iako predstavljaju održiv model stanovanja i praksu socijalnog preduzetništva jer omogućuju građanima zajedničko ulaganje u stambeni prostor i deljenje troškova, trenutna zakonska regulativa nije dovoljno razvijena, a institucionalna podrška je slaba. Nedostatak jasnih zakona, procedura za registraciju, kao i podrške od strane javnih institucija dodatno ograničavaju razvoj stambenih zadruga.

Takođe, postoji nizak nivo informisanosti među građanima o ovom modelu stanovanja, što ograničava razumevanje i interes za njegovu primenu.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Trenutna situacija u Srbiji ukazuje na nedostatak efikasnih politika za rešavanje stambenih problema, jer tržišni model stanovanja postavlja visoke cene, čineći stanovanje nepriuštvim za većinu građana. Iako su stambene zadruge prepoznate kao alternativno rešenje u Nacrtu stambene strategije iz 2020. godine, postoji manjak institucionalne podrške i jasnih zakonskih okvira. Strategija stanovanja grada Beograda prepoznaje potrebu za neprofitnim modelima stanovanja, ali nedostatak konkretnih mera usporava implementaciju. Problem ostaje u nedovoljnoj regulativi i slabo razvijenoj podršci za razvoj stambenih zadruga.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Izmena regulatornog okvira: Usvajanje zakonskih izmena za omogućavanje zajedničke svojine i javno-civilnog partnerstva, što bi omogućilo efikasniji razvoj stambenih zadruga;

Korišćenje javnog zemljišta: Dodela neiskorišćenih javnih parcela stambenim zadrugama kroz dugoročne ugovore, smanjujući pritisak na tržište;

Podrška etičkim bankama: Promovisanje povoljnih kredita za stambene zadruge kroz etičke banke;

Demokratsko upravljanje: Uspostavljanje participativnih struktura u zadrugama, omogućavajući članovima aktivno učešće;

Edukacija i promocija: Informisanje javnosti kroz kampanje i edukaciju građana o prednostima stambenog zadrugarstva.

Primeri dobre prakse iz EU, poput Barselone i Holandije, pokazali su uspešan razvoj stambenih zadruga kao rešenja za pristupačno stanovanje. Projekat La Borda u Barseloni, osnovan 2015. godine, nudi održivo stanovanje koje je energetski, ekonomski i ekološki efikasno. U Holandiji, stambene zadruge su od 2015. godine zvanično uključene u stambeni sistem, a Amsterdam je subvencionisao projekte stambenih zadruga kroz Nacionalni fond, postavljajući jasne uslove za osnivače i stanare. Ovi primeri ukazuju na potrebu Srbije da uskladi svoju stambenu politiku sa EU standardima i postigne tržišnu ravnotežu.

Preporuke

Na nivou Grada Beograda:

(1) Do kraja 2025. godine, usvojiti dopune Beogradske stambene strategije koje uključuju stambeno zadrugarstvo kao ključni element politike pristupačnog stanovanja; (2) Omogućiti korišćenje javnog zemljišta za stambene zadruge putem dugoročnih ugovora o zakupu ili koncesiji, s prioritetom za zadruge koje se bave socijalnim stanovanjem; (3) Pokrenuti informativne kampanje o prednostima stambenih zadruga putem medija, društvenih mreža i lokalnih događaja, kako bi se povećala svest građana o ovoj formi stanovanja; (4) Usmeriti sredstva iz budžeta za subvencionisanje stambenih zadruga kroz projekte koji uključuju društvene i ekološke vrednosti stanovanja; (4) Pružiti podršku lokalnim inicijativama za razvoj stambenog zadrugarstva, uključujući finansijsku i tehničku pomoć za izradu projekata i pristup fondovima; (5) Usmeriti lokalnu administraciju na saradnju sa zadrugama u okviru urbanističkih planova kako bi se stvorilo povoljnije okruženje za održivo stanovanje.

Na republičkom nivou (resorna ministarstva):

(1) Izmeniti zakonske regulative kako bi se omogućila zajednička svojina članova stambenih zadruga, kroz reviziju Zakona o svojinskim odnosima i Zakona o zadrugama; (2) Unaprediti zakon o civilno-javnom partnerstvu kako bi se omogućila lakša saradnja između civilnog društva i javnog sektora u stambenim projektima i podstakao razvoj stambenih zadruga; (3) Uvrstiti mere aktivne politike za podršku stambenim zadrugama u Programu za razvoj socijalnog preduzetništva, kao i u strategijama za rešavanje stambenih problema; (4) Podstaknuti razvoj etičkih banaka kroz zakonodavne mere koje omogućavaju pružanje povoljnih kredita za stambene zadruge, u saradnji sa državnim i međunarodnim fondovima; (5) Osnovati fond za stambene zadruge koji bi obezbedio subvencije, povoljne kredite i garancije za zajmove, finansiran iz javnih sredstava i međunarodnih donacija; (6) Uvesti obaveznu edukaciju za članove stambenih zadruga o upravljanju, održivom stanovanju i finansijskom poslovanju.

Socijalno preduzetništvo u Kragujevcu: Potencijal, izazovi i politika podrške za razvoj

Autorke: Marija Mavrić, Bojana Petrović

Organizacija: Udruženje Putokaz Kragujevac

Mentorka: Zorana Milovanović

Kratak sažetak nalaza

U Kragujevcu postoji značajan potencijal za razvoj socijalnog preduzetništva među udruženjima poput „Zadrugarstva“, Udruženja „Down“, „Egal“ i Kluba kreativnih žena „Različak“. Iako postoji interesovanje i želja za stvaranjem socijalnih preduzeća, postoje značajne prepreke u procesu. Nedostatak podrške od strane lokalne samouprave, nepostojanje specifičnih podzakonskih akata i pravna nesigurnost ometaju osnivanje i razvoj socijalnih preduzeća. Preporučuje se formiranje Lokalnog foruma za socijalno preduzetništvo, što bi omogućilo koordinaciju između udruženja, vlasti i drugih relevantnih aktera, kao i pružanje neophodne podrške i resursa. Ove mere bi stvorile povoljan okvir za zapošljavanje teže zapošljivih grupa, kao što su osobe sa invaliditetom i žene iz marginalizovanih grupa.

Opis problema

U Kragujevcu postoje ozbiljne prepreke za razvoj socijalnog preduzetništva. Iako postoje udruženja poput „Zadrugarstva“, Udruženja „Down“, „Egal“ i Kluba kreativnih žena „Različak“ koja pokazuju potencijal za osnivanje socijalnih preduzeća, nedostatak podrške lokalne samouprave i pravne nesigurnosti usložnjavaju ovaj proces. Odsustvo podzakonskih akata koji regulišu socijalno preduzetništvo dodatno ometa dalji razvoj ovog sektora. Udruženja se suočavaju sa pravnim i administrativnim izazovima, što im onemogućava stvaranje stabilne osnove za poslovanje. Kao rezultat toga, potencijal za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i drugih teško zapošljivih grupa nije u potpunosti iskorišćen, što negativno utiče na društvenu i ekonomsku inkluziju.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

U Kragujevcu, socijalno preduzetništvo ima značajan potencijal, prepoznat kroz Lokalni akcioni plan za rodnu ravnopravnost, koji uključuje meru za podršku socijalnim preduzetnicima. Iako je ovo pozitivan korak, nedostatak jasnog pravnog okvira, finansijskih instrumenata i koordinacije sa lokalnim vlastima otežava implementaciju. Socijalna preduzeća se suočavaju sa izazovima u pristupu tržištima i zapošljavanju marginalizovanih grupa, a lokalne politike i strategije poput Plana razvoja i Akcionog plana zapošljavanja ne prepoznaju socijalno preduzetništvo kao prioritet. Kako bi se postigao održiv rast, potrebno je razviti specifične politike koje će podržati ovaj sektor na duže staze.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Ključni predlog je **formiranje Lokalnog foruma za socijalno preduzetništvo** koji bi omogućio udruženjima razmenu ideja, edukaciju i konkretne savete o osnivanju preduzeća. Takođe, važno je implementirati podzakonske akte koji bi regulisali poslovanje socijalnih preduzeća, čime bi se rešile pravne nesigurnosti. Alternativni predlozi uključuju organizovanje edukativnih radionica i mentorskih programa za preduzetnike, kao i promociju socijalnih preduzetnika kroz događaje i kampanje. Ove mere bi omogućile bolju koordinaciju, pristup finansijskim sredstvima i tržištu, čime bi se stvorila održiva osnova za rast ovog sektora u Kragujevcu.

Primeri dobre prakse iz EU, poput Italije, Španije i Nemačke, pokazuju uspešan razvoj socijalnog preduzetništva kroz pravnu regulativu, finansijsku podršku i institucionalnu mrežu. Italija je pionir u ovom sektoru, sa zakonom iz 1991. godine koji prepoznaje socijalne zadruge kao ključni oblik organizovanja. U Španiji, Zakon o socijalnim preduzećima iz 2011. godine obezbeđuje poreske olakšice i finansijske instrumente za podršku socijalnim preduzećima. Nemačka integriše socijalna preduzeća u širi ekonomski sistem, pružajući podršku kroz javne nabavke i subvencije. Ovi primeri ukazuju na potrebu za implementacijom sličnog okvira u Srbiji kako bi se ojačao sektor socijalnog preduzetništva.

Preporuke

Na nivou Grada Kragujevca:

1. Formiranje Lokalnog foruma za razvoj socijalnog preduzetništva: osnivanje foruma sa predstavnicima vlasti, privrede i civilnog sektora za usklađivanje mera i razvoj strategija za socijalno preduzetništvo;
2. Izrada Lokalnog akcionog plana: razviti plan sa ciljevima, ključnim akterima i izazovima za socijalno preduzetništvo, zasnovan na analizi potreba grada i uz kontinuirani dijalog sa preduzetnicima i organizacijama;
3. Uvođenje mehanizama podrške: uvesti finansijske (subvencije, bespovratna sredstva) i nefinansijske mehanizme (poreske olakšice, mentorstvo) za olakšavanje pristupa resursima i podršku razvoju preduzetnika;
4. Promocija i edukacija: sprovesti kampanje za promociju socijalnog preduzetništva i organizovati obuke za podizanje svesti i pružanje znanja o mogućnostima finansiranja i pokretanju preduzetništva.

Na republičkom nivou:

1. Razviti nacionalnu regulativu: doneti podzakonske akte koji omogućavaju lakše poslovanje socijalnih preduzetnika;
2. Unapređenje međusektorske saradnje: razviti strategije za efikasnu saradnju između vlasti, civilnog sektora i preduzetnika;
3. Izrada Nacionalnog programa: razviti program za razvoj socijalnog preduzetništva, koji obuhvata sve aspekte ovog sektora.

Socijalno preduzetništvo u lokalnom kontekstu: Izazovi i mogućnosti razvoja u gradu Kragujevcu

Autorka: Milica Stojanović

Organizacija: Udruženje Putokaz Kragujevac

Mentorka: Zorana Milovanović

Kratak sažetak nalaza

Uprkos institucionalnom okviru definisanom Zakonom o socijalnom preduzetništvu (2022), socijalno preduzetništvo u Republici Srbiji i dalje se suočava sa finansijskom nestabilnošću, ograničenim obimom delovanja i nedovoljnom sistemskom podrškom. Većina socijalnih preduzeća funkcioniše u hibridnim pravnim formama, oslanjajući se dominantno na donacije i projektno finansiranje, što otežava dugoročnu održivost i smanjuje obuhvat krajnjih korisnika. Istovetno, strateški dokumenti grada Kragujevca više puta su naglasili značaj socijalnog preduzetništva, ali su konkretni mehanizmi podrške ostali ograničeni ili neostvareni. Upravo na primeru Kragujevca uočava se da ovaj sektor raspolaže značajnim potencijalom za zapošljavanje ranjivih grupa i podsticanje lokalnog razvoja, iako i dalje nedostaje adekvatna institucionalna i finansijska podrška. Potrebno je formalizovati ulogu Komisije za razvoj socijalnog preduzetništva kao stalnog radnog tela Gradskog veća, uvesti lokalne finansijske podsticaje (subvencije, poreske olakšice, fondove), omogućiti veće uključivanje socijalnih preduzeća u javne nabavke i razviti partnerstva sa univerzitetima i privrednim sektorom. Time bi se obezbedila održivost i širenje uticaja socijalnih preduzeća, čime lokalne politike postaju direktan instrument unapređenja društvene inkluzije i ekonomskog razvoja.

Opis problema

Iako je socijalno preduzetništvo u zakonodavnom okviru Srbije prepoznato kao važan instrument za rešavanje problema nezaposlenosti i socijalne isključenosti, njegova primena na lokalnom nivou ostaje ograničena. Kragujevac, kao univerzitetski i industrijski centar, u strateškim dokumentima naglašava značaj razvoja socijalnog preduzetništva, ali se konkretne mere podrške svode na deklarativne ciljeve i projektne inicijative. Osnivanje socijalnih preduzeća, poput

„Zadrugarstva“, pokazalo je da postoji potencijal za stvaranje društvenog i ekonomskog uticaja, ali je nedostatak sistemske podrške doveo do prestanka njegovog rada.

Slična situacija pretila i budućim inicijativama, ukoliko se ne obezbede stabilni finansijski podsticaji, institucionalna podrška i uključivanje socijalnih preduzeća u lokalne ekonomske tokove. Stoga, glavni problem predstavlja raskorak između strateškog prepoznavanja značaja socijalnog preduzetništva i odsustva održivih mehanizama podrške, što direktno ograničava razvoj ovog sektora i umanjuje njegov potencijal za unapređenje kvaliteta života najranjivijih grupa u zajednici.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Analiza lokalnih dokumenata pokazuje da je socijalno preduzetništvo prepoznato u više strateških okvira grada Kragujevca, ali da izostaje njihova dosledna implementacija. Plan razvoja grada 2021–2031. ističe razvoj socijalnog preduzetništva kao meru unapređenja socijalne zaštite i zapošljavanja ranjivih grupa, ali do sada je osnovano samo jedno socijalno preduzeće koje je ubrzo prestalo sa radom zbog nedostatka podrške. Lokalni akcioni plan zapošljavanja 2021–2023. uključuje socijalno preduzetništvo kao deo aktivne politike zapošljavanja, ali bez konkretnih rezultata. Plan za mlade 2015–2019. i Plan za rodnu ravnopravnost 2022–2024. prepoznaju potencijal socijalnog preduzetništva, naročito u povezivanju sa nacionalnim i međunarodnim fondovima, ali mere ostaju na nivou inicijative. Najnoviji pomak predstavlja osnivanje Komisije za razvoj socijalnog preduzetništva koja može poslužiti kao platforma za kreiranje održivih politika. Međutim, trenutni okvir karakteriše nedostatak finansijskih podsticaja, jasno definisanih ciljeva i mehanizama za praćenje sprovođenja. To ukazuje na potrebu da se lokalne strategije dopune konkretnim merama podrške.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Ključni predlog odnosi se na formalizaciju uloge Komisije za razvoj socijalnog preduzetništva kao stalnog radnog tela Gradskog veća. Time bi se obezbedila kontinuirana komunikacija između lokalne samouprave, socijalnih preduzeća, akademske zajednice i privrednog sektora. Ovakav model jača transparentnost i poverenje, a istovremeno omogućava izradu politika zasnovanih na realnim potrebama zajednice.

Alternativni predlozi uključuju: (1) uvođenje finansijskih podsticaja kroz subvencije, poreske olakšice i lokalni fond, što bi motivisalo osnivanje i održivost socijalnih preduzeća; (2) uključivanje socijalnih preduzeća u lokalne javne nabavke, čime bi se osigurao stabilan izvor prihoda i doprinos

lokalnom razvoju; (3) jačanje saradnje sa univerzitetima i privredom kroz zajedničke projekte, istraživanja i prakse, što bi podstaklo inovacije.

Preporuke

- Formalizovati ulogu Komisije za razvoj socijalnog preduzetništva kao stalnog radnog i savetodavnog tela Gradskog veća kroz jasno definisane nadležnosti i obaveze;
- Obezbediti administrativnu i tehničku podršku za rad Komisije za razvoj socijalnog preduzetništva;
- Uključiti mere podrške socijalnim preduzećima u Lokalni akcioni plan za zapošljavanje grada Kragujevca;
- Aktivno uključiti Komisiju za razvoj socijalnog preduzetništva u proces izrade i revizije Lokalnog akcionog plana za zapošljavanje grada Kragujevca;
- Promovisati i javno afirmisati ulogu Komisije za razvoj socijalnog preduzetništva u lokalnoj zajednici.

Socijalno preduzetništvo u opštini Bečej – potencijali, izazovi i preporuke za razvoj

Autor: Srđan Mate

Organizacija: Bečejsko udruženje mladih

Mentorka: Zorana Milovanović

Kratak sažetak nalaza

Opstanak, rast i razvoj socijalnih preduzeća primarno je determinisan mogućnostima finansiranja. Međutim, usled institucionalnog zastoja u razvoju ovog sektora, finansijski instrumenti i mehanizmi podrške na nacionalnom nivou još uvek ne postoje. S obzirom na to, očekuje se da vodeću ulogu u jačanju ovog poslovnog modela preuzmu lokalne samouprave. Nakon analize postojećih planskih i strateških dokumenata na republičkom i lokalnom nivou, te uvidom u trenutno stanje sektora socijalnog preduzetništva, ustanovljen je set preporuka za donosioce odluka u opštini Bečej u cilju stvaranja stimulativnog okruženja za socijalno poslovanje.

Pre svega, potrebno je usvojiti Odluku o promociji i okvirima za uspostavljanje i razvoj socijalnog preduzetništva, a zatim uspostaviti strateški okvir za razvoj sektora. To podrazumeva kreiranje Lokalnog akcionog plana za socijalno preduzetništvo, sa definisanim finansijskim i nefinansijskim merama podrške, aktivnostima i vremenskim okvirima za njihovo ostvarenje.

Opis problema

Iako je 2022. godine socijalno preduzetništvo u Srbiji konačno pravno prepoznato kao poseban oblik poslovanja i stvorena je kvalitetna osnova za sistemsku podršku razvoju ove prakse, Zakon o socijalnom preduzetništvu još uvek predstavlja samo mrtvo slovo na papiru. Sam po sebi, Zakon nije dovoljno podsticajan za razvoj socijalnog poslovanja. Njegova puna implementacija podrazumeva usvajanje Programa za razvoj socijalnog preduzetništva – ključnog strateškog dokumenta za podršku sektoru na nacionalnom nivou. S obzirom na to da Program još uvek nije objavljen, ograničena je i podrška pri osnivanju i unapređenju poslovanja socijalnih preduzeća. Još jedan izazov sa kojim se susreće sektor socijalne ekonomije u Srbiji predstavlja nedostatak adekvatnih izvora finansiranja. Međutim, to ne znači da ne postoji prostor za razvoj socijalnog preduzetništva na nivou jedinica lokalne samouprave.

Lokalne organizacije civilnog društva mogu pružiti značajan zamajac za razvoj sektora pokretanjem konkretnih inicijativa za institucionalizaciju podrške putem kreiranja lokalnih strategija.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Iako Plan razvoja opštine Bečej 2024-2030. ne prepoznaje socijalno preduzetništvo kao poseban oblik poslovanja i, shodno tome, nisu predviđene nikakve mere podrške za osnivanje i razvoj socijalnih preduzeća, jedan od razvojnih pravaca u okviru ovog Plana odnosi se na održivi ekonomski razvoj u cilju stvaranja boljih uslova za život i rad. Između ostalog, ovaj razvojni pravac usmeren je na povećanje zapošljivosti žena, mladih i teže zapošljivih kategorija stanovništva, što se može ostvariti pomoću razvoja socijalnog preduzetništva. Imajući u vidu da socijalno preduzetništvo umnogome doprinosi unapređenju održivog razvoja, na kome je i zasnovan Plan razvoja opštine, podrška afirmaciji ovog sektora se nameće kao odlično rešenje. Takođe, u Akcionom planu za unapređenje položaja žena i rodne ravnopravnosti u opštini Bečej za period 2023-2025, navedeno je da su žene iz naselja Radičević zainteresovane da saznaju više o socijalnom preduzetništvu. U skladu sa opredeljenjem opštine za rad na povećanju inovativnosti svoje privrede, čini se da bi razvoj socijalnog preduzetništva trebalo da pronađe svoje mesto među merama i aktivnostima usmerenim na ostvarivanje ovog cilja.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Prvi korak prilikom stvaranja stimulativnog okruženja za socijalno poslovanje u opštini Bečej treba da bude institucionalizacija podrške, koja će se postići kreiranjem Lokalnog akcionog plana i formiranjem lokalnog savetodavnog tela za socijalno preduzetništvo, koje bi bilo zaduženo za sprovođenje i praćenje politika. Zatim, neophodno je uspostavljanje finansijskog okvira za podršku socijalnim preduzećima koji bi sadržao direktne i indirektne mere finansijske podrške, uključujući grantove, subvencije za nabavku opreme, poreske olakšice i olakšice za zapošljavanje određenih društvenih grupa. Osim toga, savetuje se da organi lokalne samouprave, javna preduzeća i ustanove, prilikom određivanja kriterijuma za dodelu ugovora u javnim nabavkama, omoguće socijalnim preduzetnicima povlašćen tretman. Takođe, potrebno je raditi na promociji socijalnog preduzetništva u cilju podizanja svesti o značaju ove prakse i uvećanja potencijala za prodaju proizvoda i usluga socijalnih preduzeća. Dodatno, bilo bi dobro organizovati besplatne edukativne programe za socijalne preduzetnike u cilju razvoja njihovih poslovnih veština i staviti im na raspolaganje dostupne javne resurse poput objekata i oglasnog prostora radi smanjenja ulaganja.

Preporuke

Inicirati konstituisanje lokalnog saveta za razvoj socijalnog preduzetništva. Savet bi trebalo da čine predstavnici lokalne samouprave, civilnog sektora, obrazovnih ustanova, lokalni privredni akteri i socijalni preduzetnici;

Usvojiti Lokalni akcioni plan za razvoj socijalnog preduzetništva koji sadrži konkretne ciljeve i mere podrške, vremenske okvire i izvore finansiranja za njihovo sprovođenje;

Obezbediti adekvatnu finansijsku podršku u vidu direktnih budžetskih davanja za socijalna preduzeća, kao i indirektnu finansijsku podršku koja uključuje smanjenje poreza, taksi i doprinosa;

Uvesti socijalne kriterijume u proces javnih nabavki;

Pokrenuti kampanju za promociju socijalnog preduzetništva, u cilju uvećanja tržišnog potencijala za socijalna preduzeća i širenja svesti o značaju ove poslovne prakse;

Organizovati edukativne programe i obuke u cilju unapređenja poslovanja socijalnih preduzeća i razvoja poslovnih veština (potencijalnih) socijalnih preduzetnika;

Staviti socijalnim preduzećima na raspolaganje dostupne javne resurse poput prostorija i oglasnog prostora.

Inkluzija kroz socijalno preduzetništvo

Autorka: Nevena Stošić

Organizacija: Deca bez granica

Mentorka: Zorana Milovanović

Kratak sažetak nalaza

Uprkos zakonodavnom okviru koji formalno prepoznaje socijalno preduzetništvo, Srbija nije razvila operativne mehanizme koji bi omogućili inkluzivno zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Institucionalni nedostaci, poput nepostojanja Programa za razvoj socijalnog preduzetništva i neaktivnog kompenzacionog fonda, dodatno marginalizuju ovu grupu. Osobe sa invaliditetom, posebno one sa intelektualnim teškoćama, suočene su s diskriminatornim praksama u oceni radne sposobnosti, čime im se uskraćuje pristup afirmativnim merama. Predlaže se hitno usvajanje i primena mera koje uključuju finansijske podsticaje, pristup javnim prostorima, reformu ocene radne sposobnosti i razvoj lokalnih centara za inkluziju. Implementacija ovih preporuka omogućila bi prelazak sa deklarativnog na efektivno učešće osoba sa invaliditetom na tržištu rada.

Opis problema

U Srbiji živi 356.404 osoba sa invaliditetom, od kojih je 75% ekonomski neaktivno, a stopa nezaposlenosti iznosi 19% – dvostruko više od proseka EU. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji predviđa afirmativne mere, ali njihova primena u praksi je otežana. Poslodavci često radije plaćaju kompenzaciju nego da zaposle osobe sa invaliditetom, dok je procena radne sposobnosti bazirana na medicinskom modelu, što dodatno isključuje osobe sa intelektualnim teškoćama. Iako Zakon o socijalnom preduzetništvu postoji, njegova primena nije zaživela – nedostaje Program razvoja sektora, a broj registrovanih socijalnih preduzeća je zanemarljiv. Sve ovo ukazuje na dubok raskorak između zakonodavnih namera i stvarne prakse, koji dovodi do višestruke diskriminacije i socijalne isključenosti osoba sa invaliditetom.

Analiza konteksta i postojećih dokumenata javnih politika

Zakonski okvir za socijalno preduzetništvo i zapošljavanje osoba sa invaliditetom postoji, ali njegova primena je nedosledna. Ključni strateški dokument – Program za razvoj socijalnog preduzetništva – još uvek nije usvojen. Strategija zapošljavanja (2021–2026.) ukazuje na potrebu za razvojem sektora, ali je Akcioni plan (2024–2026.) izostavio mere koje bi podržale ovu oblast. Postojeći zakon o profesionalnoj rehabilitaciji dozvoljava poslodavcima da izbegnu kvote zapošljavanja uplatom u fond, dok istovremeno procena radne sposobnosti ograničava pristup pogodnostima osobama sa intelektualnim teškoćama. Primeri iz EU, poput CAP Märkte u Nemačkoj, pokazuju da sistemska podrška (finansijska, infrastrukturna i zakonska) vodi do održivog zapošljavanja. Lokalni planovi, poput onih u Beogradu, sadrže korisne inicijative, ali bez nacionalnog okvira nemaju dugoročnu održivost.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Ključni predlog javne politike je hitno usvajanje Programa za razvoj socijalnog preduzetništva koji bi obezbedio strateški okvir za primenu Zakona o socijalnom preduzetništvu. Program treba da uključi jasne ciljeve, vremenske okvire, indikatore uspeha i mehanizme finansijske i institucionalne podrške, sa posebnim akcentom na zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Neophodno je da u njegovoj izradi aktivno učestvuju organizacije osoba sa invaliditetom i lokalne samouprave.

Alternativno, predlaže se reforma modela procene radne sposobnosti – prelazak sa medicinskog na socijalni model. Ovakva reforma omogućila bi većem broju osoba, posebno onima sa intelektualnim teškoćama, pristup postojećim afirmativnim merama. Dodatno, predlog uključuje reaktivaciju i namensko korišćenje sredstava iz kompenzacionog fonda, uz uvođenje konkretnih finansijskih podsticaja za poslodavce (subvencije za zarade i prilagođavanje radnog mesta).

Ove mere zajedno doprinose stvaranju održivog, pravednog i uključivog tržišta rada u kojem socijalna preduzeća više nisu izuzetak, već sistemski mehanizam za ostvarivanje prava na rad i dostojanstven život osoba sa invaliditetom.

Preporuke

- Hitno usvajanje i sprovođenje Programa razvoja socijalnog preduzetništva;
- Reforma sistema procene radne sposobnosti – prelazak na socijalni model;
- Aktivacija i namensko korišćenje kompenzacionog fonda;
- Uvođenje finansijskih podsticaja za inkluzivne poslodavce;
- Ustupanje javnih prostora socijalnim preduzećima po subvencionisanim uslovima;
- Razvoj lokalnih centara za inkluzivno preduzetništvo i zapošljavanje;
- Ulaganje u inkluzivne obrazovne programe i digitalne info-platforme;
- Uspostavljanje mikrokreditnih programa i podrške za socijalne preduzetnike.

Lokalni potencijal za inkluzivni razvoj: Jačanje institucionalnog okvira za socijalno preduzetništvo u Užicu

Autorka: Mina Pavlović

Organizacija: Užički centar za ljudska prava i demokratiju

Mentorka: Zorana Milovanović

Kratak sažetak nalaza

Socijalno preduzetništvo u Srbiji 2025. godine i dalje je u razvoju, ali bez jasne institucionalne i strateške podrške. Iako je usvojen Zakon o socijalnom preduzetništvu, izostaje Nacionalni program za njegov razvoj, što ograničava koordinaciju politika i podršku na svim nivoima vlasti. Do kraja 2024. godine registrovana su tek 24 socijalna preduzeća, što ukazuje da formalna registracija ne nosi značajne koristi. Najviše su pogođene ranjive grupe što su žene, osobe sa invaliditetom, Romi, mladi bez stabilnog zaposlenja, a ovaj model upravo njima nudi zapošljavanje i socijalnu integraciju. Primer socijalnog preduzeća Retex iz Užica pokazuje potencijal sektora, ali i probleme koji proističu iz nedostatka systemske lokalne podrške. Ipak, lokalne samouprave mogu samostalno unaprediti okvire za razvoj kroz strateška dokumenta, uključivanjem relevantnih aktera i mapiranjem potreba, čime bi omogućile opstanak i rast socijalnih preduzeća i ojačale lokalnu otpornost.

Opis problema

Grad Užice je usvojio Plan razvoja grada 2023–2030, koji prepoznaje značaj socijalnog preduzetništva kroz meru 11.4 u okviru cilja „Unapređenje poslovnog ambijenta“. Međutim, iako ovaj strateški dokument sadrži konkretne aktivnosti poput izrade Lokalnog akcionog plana (LAP) i formiranja Saveta za razvoj socijalnog preduzetništva, u praksi se one nisu sprovele. Nijedna od predviđenih akcija nije implementirana, a mera ostaje deklarativna. Kancelarija za saradnju sa civilnim sektorom, iako nosilac mere, do sada nije preduzela konkretne korake, dok inicijativa dolazi isključivo od drugih aktera. Istovremeno, socijalno preduzetništvo nije prepoznato ni u LAP-u zapošljavanja 2024–2026 ni u Strategiji socijalne zaštite 2021–2025, iako bi moglo doprineti zapošljavanju teže zapošljivih grupa.

Ovi nalazi ukazuju na ozbiljan raskorak između strateških ciljeva i operativne prakse. Bez uspostavljanja normativnog i institucionalnog okvira (Savet i LAP), ne postoji osnova za dalju implementaciju mere, što ugrožava efikasnost javnih politika usmerenih ka društvenoj inkluziji.

Ključni i alternativni predlozi rešenja sa obrazloženjem

Ključni predlog rešenja jeste hitna implementacija mere 11.4 iz Plana razvoja Užica, kroz formiranje Saveta za razvoj socijalnog preduzetništva i izradu Lokalnog akcionog plana. Ova dva koraka uspostavljaju normativni i strateški okvir koji omogućava koordinaciju, praćenje i sprovođenje lokalnih politika u oblasti socijalnog preduzetništva. Prednost ovog pristupa je u tome što koristi već usvojene mehanizme bez potrebe za dodatnom regulativom.

Alternativno rešenje podrazumeva inkorporaciju socijalnog preduzetništva u već postojeće lokalne strategije, poput LAP-a zapošljavanja ili Strategije razvoja socijalne zaštite, kao prelazno rešenje dok se ne uspostavi poseban institucionalni okvir.

Međutim, bez jasnog fokusa i posvećenih tela, ovakav pristup može ostati neefikasan. Ključno je obezbediti političku volju i budžetsku podršku kako bi mere imale stvarni učinak, posebno u pogledu zapošljavanja i inkluzije ranjivih društvenih grupa.

Preporuke

1. Gradska uprava Užica treba da donese odluku o formiranju Saveta za razvoj socijalnog preduzetništva najkasnije do kraja 2025. godine.
2. Pokrenuti proces izrade i usvajanja Lokalnog akcionog plana za razvoj socijalnog preduzetništva do sredine 2026. godine.
3. Obezbediti budžetsko planiranje i izdvajanje sredstava za implementaciju LAP-a kroz godišnje lokalne budžete.
4. Nakon usvajanja LAP-a, Grad Užice treba da uspostavi obavezu javnog godišnjeg izveštavanja o sprovođenju mere 11.4 donešene Planom razvoja grada Užica za period 2023 - 2030 , sa jasno definisanim indikatorima napretka.

Program podrške javnom zagovaranju Pokret Polet finansira Evropska unija, a sprovodi Trag fondacija u partnerstvu sa Centrom za socijalnu politiku i u saradnji sa Koalicijom za razvoj solidarne ekonomije – KoRSE. Za sadržinu ovog materijala isključivo je odgovorna Trag fondacija i ta sadržina nipošto ne izražava zvanične stavove Evropske unije.